

Monumenter er kommunikasjonsmeddelelser

En kommunikasjonsteoretisk analyse av monumentene på Hunnfeltet, med utgangspunkt i Niklas Luhmanns systemteori.

Erling Midtgard

Mastergradsavhandling i arkeologi.
Institutt for Arkeologi, Konservering og Historiske Studier. Humanistisk Fakultet.

Universitetet i Oslo.

2007

Innholdsfortegnelse:

Figurliste:	4
Tabelliste:	4
Forord:	6
 1. Innledning.....	7
2. Teoretisk bakgrunn.....	10
2.1. Sosiale systemer	11
2.2. Strukturer.....	13
2.3. Kommunikasjon	14
2.4. Kommunikasjonsmedier.....	17
2.5. Monumenter som kommunikasjonsmeddelelser.	18
2.6. Meningsdimensjonene.....	21
2.7. En liten presisering – Luhmann i forhold til semiotikken.....	22
 3. Hunnfeltet.....	24
4. Tid, rom, semantikk og kontinuitet.	28
4.1. Rom:	29
4.2. Tid:	30
4.3. Kategori og semantikk:	32
4.4 Kontinuitet og endring	35
 5. Metode.....	39
5.1 Databaser	40
5.2 Geografiske informasjonssystemer	41
5.3. Kildekritikk og problemer:	44
 6. Analyse.....	47
6.1. Romlig-semantisk distribusjon av alle monumentene.	47
6.2. Analyse av romlig-semantisk kontinuitet og endring over tid.	49
6.2.1. Byggingen av de første monumentene - Bronsealder.....	49
6.2.2. Romlig-semantiske brudd og kommunikativ kontinuitet: førromersk jernalder og romertid periode B.	55
6.2.3. Romlig-semantisk kontinuitet – Romertid periode C, Folkevandringstid og Merovingertid	64
6.2.4. Vikingtid.....	66
6.2.5. Etter vikingtid:	68
6.3 Sekundærgraver.....	70
6.4. Kontinuitet.....	74
6.4.1 The monument is the message	76
6.4.2 Monumenter og tid	77

6.4.3. Monumenter og sentralitet.....	78
7. Sammenfattende kommentarer.....	80
7.1. Forslag til videre analyser	82
8. Appendix: arbeidsgang - GIS og databaser.....	85
8.1. Digital georektifisering av Liestøls kart.....	86
8.2 Kobling av databaser og kartadata	87
Litteraturliste:	88

Figurliste:

Navn:	Beskrivelse:	Side:
Figur 1	Oversiktskart over Hunnfeltets beliggenhet.	27
Figur 2	Rundhaug på Vestfeltet. Foto tatt mot NØ.	36
Figur 3	Langhaug på Vestfeltet. Foto tatt mot NNV	36
Figur 4	Steinlegning på Midtfeltet. Foto tatt mot N.	37
Figur 5	Steinsetning på Sydfeltet. Foto tatt mot Ø.	37
Figur 6	Røys på Sydfeltet. Foto tatt mot SV.	38
Figur 7	Bautastein på Vestfeltet. Foto tatt mot N.	38
Figur 8	Kart over alle registrerte monumenter på Hunnfeltene, samt registrerte felter og forslag til nye felter.	48
Figur 9	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra bronsealder.	50
Figur 10	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra førromersk jernalder og tidligere.	56
Figur 11	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Romertid periode B og tidligere.	58
Figur 12	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra romertid periode C og tidligere.	61
Figur 13	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra folkevandringstid og tidligere.	62
Figur 14	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Merovingertid og tidligere.	63
Figur 15	Kart over utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Vikingtid og tidligere.	65
Figur 16	Kart over utgravde monumenter fra Hunnfeltene som inneholdt sekundærgraver.	71

Alle figurerer er lagd av, og alle foto er tatt av Erling Midtgard.

Tabelliste:

Navn:	Beskrivelse:	Side:
Tabell 1	Oversikt over perioder og forkortelser.	42
Tabell 2	Utgravde monumenter med usikkerhet høyere enn +/- 300 år.	42
Tabell 3	Utgravde monumenter med usikkerehet lavere enn +/- 300 år.	43
Tabell 4	Statistikk over forholdet mellom prosentandel utgravde monumenter i forhold til totalt antall monumenter, fordelt på underfelt og monumentkategori.	45
Tabell 5	Gravgods i vikingtidsmonumenter.	67
Tabell 6	Inndata til kartkonstruksjon.	85

Alle tabeller er lagd av Erling Midtgard

Informasjon om vedlagt CD:

Alle data oppgitt i figur,- og tabelliste ligger på vedlagt CD-plate. Her kan også digitale kart og databaser som ble brukt ved konstruksjon av disse finnes. Disse er beskrevet i kapittel 8. Ved bruk av CD-plata skal vedlagt html-fil (index.html) leses først. Denne inneholder informasjon om organisering av CD og bruk av data. Alle digitale kartdata er opphavsrettbeskyttede og ikke tillatt videresolgt eller brukt til kommersielle formål. Se vedlagt CD-plate for ytterligere informasjon.

Forord:

Denne masteroppgaven dreier seg i vesentlig grad om kommunikasjonsmedier. Den hjelpen jeg har fått med oppgaven har blitt mediert gjennom både interaksjon, skrift og internett. Lene Melheim har formidlet hjelp via alle disse mediene, både i form av litteraturtips om Hunnfeltet, kartdata og konstruktive kommentarer til uferdige utkast av oppgaven, og skal ha en stor takk. Jeg vil også takke Christine Haakstad for flere runder med korrekturlesning, Odd Martinsen for gjennomlesning og kommentarer til teorikapitlet, og min veileder Sheila Coulson for hjelp og kommentarer i den hektiske slutfasen. Det er også en gruppe personer som skal takkes, selv om jeg aldri har møtt dem ansikt til ansikt, og det er alle på mailinglista *Dansk Luhmann-forum*. Jeg har vært sær nok til å insistere på å bruke teorien til den tyske sosiologen Niklas Luhmann som utgangspunkt for oppgaven – en teoretiker som få av mine medstudenter eller lærere kjenner til. Da har det vært faglig uvurderlig å kunne følge diskusjonene på dette internettforumet. Stort sett har det alltid vært noen som har forsøkt å svare på spørsmålene mine selv om de til tider har vært både naive og dårlig formulerte. Det har vært inspirerende å oppleve at et enkelt spørsmål kan føre til en omfattende teoretisk diskusjon som ofte har vært forvirrende og tatt veier jeg ikke ante den skulle gjøre, men som jeg alltid har lært noe av.

1. Innledning

På hvilken måte gir monumenter informasjon om sosiale forhold? På hvilken måte har de mening? Hva er egentlig monumenter?

Monumenter har blitt tolket på mange ulike måter. De har blant annet blitt forstått religiøst som midler for å sikre den avdøde et liv etter døden (Myhre 1998:22), som politiske eller symbolske grensemarkører (Myhre 1998:113,118; Larsen 1997:22), som uttrykk for den avdødes eller familiens status (Wason 1994:87-102) eller som politiske maktsymboler (Trigger 1990:119-131; Gansum 1997:28,32,33; Fuglestvedt 1997:50-55). De fleste forfatterne betoner imidlertid ikke bare ett av disse aspektene, men en kombinasjon av dem (Myhre 1998; Larsen 1997; Gansum 1997; Fuglestvedt 1997). Med en økende interesse for landskapsarkeologi har monumenter også blitt forsøkt studert i relasjon til landskapene de ligger i (Gansum et al 1998; Tilley 1994). I arkeologi er monument et generelt, men noe uklart begrep, som innbefatter en rekke fornminnekategorier – blant annet røyser, hauger, steinsetninger, bautasteiner. I utgangspunktet er disse forskjellige. De har blitt bygd i ulike forhistoriske perioder, og har som følger også blitt forklart forskjellig teoretisk. I noen områder – særlig enkelte gravfelt – er det imidlertid mulig å observere svært mange ulike typer monumenter fra ulike arkeologiske perioder som nærmest ”klynger” seg sammen på et forholdsvis lite geografisk område. Dette kan tyde på at det finnes noen generelle trekk ved monumenter fra ulike tidsperioder bygd i samme geografiske område, som innebærer at de ikke bare *kan*, men *bør* bli forstått innenfor et enhetlig teoretisk rammeverk. Ut ifra dette utgangspunktet er det to problemer knyttet til å forklare monumenter på de tradisjonelle måtene.

Det første problemet er knyttet til at de tradisjonelle fortolkningene ligger på et for høyt teoretisk nivå. Skal vi kunne forstå sammenhengen mellom ulike typer monumenter fra ulike historiske perioder som samfunnsmessige fenomener, må vi forklare dem på et lavere – mer basalt – teoretisk nivå. Spørsmålet vi teoretisk må ta utgangspunkt i blir da: Hva består samfunnet av? Hva er den minste sosiale enheten? For den tyske sosiologen Niklas Luhmann (1984) er svaret *kommunikasjon*. Dette mener jeg er et fruktbart utgangspunkt for å se sammenhenger mellom ulike monumenter innen samme gravfelt. Ifølge Luhmann består ikke samfunnet av individer, men av kommunikasjoner (Luhmann 1984:180,254-257).

Monumenter kan ikke i seg selv forstås som kommunikasjoner, men vi kan bruke denne teorien som et utgangspunkt for å forklare monumenter og sammenhengen mellom dem.

Det andre problemet er metodisk. I studier av svært komplekse gravfelt, har det vært vanskelig og tidkrevende for forskerne å organisere data på en slik måte at man har fått fram eventuelle mønstre i hvordan monumentene er organiserte tidsmessig og romlig. I dag er det strengt tatt ikke lenger noen grunn til at dette skal være noen begrensning. Med utviklingen av stadig bedre datamaskiner, databaseprogrammer og geografiske informasjonssystemer (GIS), er det ikke lenger vesentlige begrensninger når det gjelder hvilke aspekter ved den informasjonen man har som kan vises fram og analyseres. Begrensningen består i dag ikke av tekniske muligheter, men blir satt av kunnskap og arkeologisk fantasi.

For å utdype forståelsen av monumenter over tid, vil jeg bruke kombinasjonen av Luhmanns teoretiske rammeverk og moderne dataverktøy for å analysere et komplekst gravfelt. Som utgangspunkt for en slik analyse har jeg valgt gravfeltet på Hunn i Østfold. Hunnfeltet er et komplekst gravfelt, der det har blitt bygd monumenter fra bronsealder til vikingtid (Resi 1986:7-14). Metodisk vil jeg gå gjennom alt materialet som er publisert om dette feltet og lage en database der jeg tar med informasjon om alle registrerte monumenter på Hunnfeltet. For de monumentene som er utgravde vil jeg også ta med datering, enten radiokarbondatering eller periode for de monumentene som bare er relativt daterte. Deretter vil jeg bruke GIS-programmet ArcGIS 9.1 for å kartlegge hvordan monumentene forholder seg til hverandre i forhold til kriteriene: *type*, *romlig plassering* og *alder*. Disse kartene vil bli brukt som utgangspunkt for en analyse om sammenhengen og forholdene mellom de ulike typene monumenter fra ulike historiske perioder.

Disse aspektene vil bli analysert ved hjelp av Luhmanns systemteori. Kommunikasjon, er ifølge Luhmann syntesen av tre seleksjoner: *informasjon*, *meddelelse* og *forståelse*. Det må altså ikke forstås som noe substansielt hele – ikke som overføring av et budskap fra sender til mottaker. En *meddelelse* er en distribusjon av informasjonen ut i verden. Denne meddelelsen må formidles via et medium, som igjen består av former. Slike former kan variere, men er alle deler av og konstituerer mediet. I mediet språk, vil de ulike utsagnene være former. Jeg vil forstå de reint fysiske monumentene på Hunn, som former i et slikt mer generelt og abstrakt monumentmedium. Selve tolkningen vil ta utgangspunkt i *når* og *hvor* ulike *typer* monumenter er anlagt i forhold til hverandre. Hvilke kommunikasjonshistoriske trekk er det

mulig å observere? Er det enkelte områder på feltet der man fortsetter å bygge samme type monumenter over lang tid i samme område? Er det steder det blir anlagt nye typer monumenter i samme område? Er det tilfeller der man fortsetter å bygge samme type monumenter, men anlegger dem i en helt annen del av feltet? Hvilke slike mønster er det mulig å finne, og hvorfor er de isåfall tilstede?

Jeg mener dette perspektivet vil kunne åpne for nye og spennende måter å studere et gravfelt med mange monumenter på. Det gir også muligheten til å behandle hele feltet og dets historie integrert uten å gi noen enkelt historisk periode forrang. En teori om monumentene på gravfeltet som kommunikasjonsmeddelelser, blir altså ikke en bronsealder-, romertids- eller vikingtidshistorie, men en total kommunikasjonshistorie av kommunikasjonsmeddelelsene i monumentmediet.

Oppgaven er organisert på følgende måte. I **kapittel 2** vil Luhmanns generelle samfunns- og medieteorier presenteres. Her vil det også gjøres greie for hvordan monumenter kan forstås teoretisk innenfor denne teorien. **Kapittel 3** er en kort presentasjon av Hunnfeltet, som er det geografiske området der monumentene som vil bli analysert i oppgaven er lokaliserte.

Kapittel 4 tar form som et bastardkapittel, der det skisseres opp hvordan abstrakt teori og håndfast empiri skal kobles sammen. Dette gjøres ved å etablere noen analytiske kategorier som skal brukes i den praktiske analysen. Vi kan si at kapittel 4 "forbereder" empirien for analyse. **Kapittel 5** er et metodekapittel der det blir gjennomgått hvilke data som har blitt samlet inn og organisert i digitale kart og databaser i henhold til kategoriene som er etablerte i kapittel fire. I **kapittel 6** foretas selve analysen av den monumentale kommunikasjonshistorien på Hunnfeltet. **Kapittel 7** er en konklusjon og sammenfatning av hva jeg har funnet ut, både reint historisk-substansielt og teoretisk, samt forslag til hvordan man kunne bruke et lignende utgangspunkt i andre arkeologiske studier. **Kapittel 8** er et appendix der den datatekniske bearbeidingen av empirien forklares mer i dybden enn det som ble gjort i kapittel fem.

2. Teoretisk bakgrunn

På 1980- og 1990-tallet har mye av den teoretiske arkeologien i Skandinavia og Storbritannia fokusert på aktørene. Diskusjonen har blant annet dreid seg om hvilke samfunnsmessige forutsetninger som ligger til grunn for aktørenes væren, og hvilke strukturelle muligheter og begrensninger som har ligget til grunn for konstruksjon av identitet. Med et slikt aktørorientert utgangspunkt, blir aktørenes erfaringer gitt forrang framfor mer abstrakte trekk ved samfunnslivet. Ved sosial samhandling oppstår det imidlertid emergente trekk. *Emergens* betyr ifølge Georg Kneer & Armin Nassehi (1993:66) et nytt ordensnivå, som ikke kan forklares ut ifra egenskaper ved de elementene som den baserer seg på. Det vil dannes samfunnsmessige tradisjoner, systemer og institusjoner som ingen aktører verken kan overskue eller kontrollere. Disse trekkene danner et nytt ordensnivå – en ny logikk – som ikke kan forklares vitenskapelig ut ifra trekk ved aktørene eller aktørenes bevissthet.

Ideen om at samfunnet er noe mer enn summen av enkeltaktørene blir gjerne tilskrevet Émile Durkheim. Dette er også Niklas Luhmanns (1984:302-303) utgangspunkt, men han hevder at samfunnet er *noe radikalt annet* enn summen av enkeltaktørene – aktørene er betingelser for, men ikke deler av samfunnet. Innen moderne sosialteori, kan vi litt forenklet hevde at det finnes to hovedtyper teorier som er orienterte mot studier av emergente samfunnstrekk – såkalt kollektivistiske teorier. Disse er funksjonalisme og strukturalisme. I tillegg er det en rekke moderne sosialteoretikere som forsøker å overskride skillet mellom subjektivism og kollektivism – teoriene til blant andre Anthony Giddens (1984:2) og Pierre Bourdieu (1990:25-29) har dette som hensikt. Dette gjelder også Luhmanns systemteori som jeg har valgt å bruke. Den har fellestrekk med de overnevnte, men skiller seg likevel på viktige punkter. Luhmann har utviklet en kompleks og abstrakt systemteori der samfunnet blir begrepsgjort som et system og der kommunikasjon er den sentrale drivkraften. Teorien er særlig egnet til å gripe de emergente trekkene ved et samfunn – hvordan et samfunn fortsetter å tikke og gå til tross for alle problemer, risiki og uuntenderte konsekvenser som det er utsatt for.

Niklas Luhmann blir av enkelte regnet som funksjonalist. Om dette ikke er en direkte uriktig påstand, så er den svært forenklet. Nyarkeologien på 1970-tallet var preget av funksjonalistiske, og da særlig økofunksjonalistiske teorier – noe den har fått mye rettmessig kritikk for i ettertid (Olsen 1997:137-140; Shanks & Tilley 1987:29-57; Hodder 1991:21-28).

Økofunksjonalismen må imidlertid sies å være en radikal form for funksjonalisme, der man tenker seg at samfunn tilpasser seg bestemte naturmiljøer funksjonelt – den mer sosiologiske strukturfunksjonalismen har ikke vært så opptatt av dette, men heller studert hvordan ulike kulturelle praksiser og institusjoner har positive funksjoner for, og bidrar til å opprettholde, samfunnssystemet som helhet. Her er det særlig Talcott Parsons (1988) som har blitt regnet som ledende teoretikeren. I selve teorioppbygginga og argumentasjonsformene, kan det likevel sies å være likheter mellom den arkeologiske økofunksjonalismen og strukturfunksjonalismen. Luhmann representerer på mange måter en revisjon av Parsons, men selv om Luhmann bruker mye av begrepsapparatet til ”gammel” funksjonalisme, så er han ikke funksjonalistisk i Durkheims eller Parsons’ forstand. Samfunnet har ikke hos Luhmann noe sentrum som styrer noen overordnet sosial integrasjon ved hjelp av normer eller verdier. Kommunikasjoner og handlinger har heller ikke som funksjon å skape stabilitet eller likevekt i samfunnet – hvorvidt de gjør det, er et empirisk spørsmål. Verken samfunn eller kommunikasjon er imidlertid avhengig av eller innrettet mot noen slik likevekt. Hos Luhmann reproduseres samfunnet utelukkende gjennom kommunikasjon, og konflikt kan ofte føre til mer kommunikasjon enn konsensus.

2.1. Sosiale systemer

Som nevnt er Luhmanns teori en systemteori. Ettersom Luhmann var sosiolog – og hans studieobjekt var samfunnet, har han gjort begrepet *sosialt system* sentralt i teorikonstruksjonen. Luhmann begrepsgjør samfunnet som et system – *det sosiale system*. Det er mange sosialteoretikere som bruker begrepet sosialt system i sine teorikonstruksjoner. I forbindelse med arkeologien er kanskje Giddens (1984:163-168) den mest kjente, men ulike former for systembegrep finnes hos både Jürgen Habermas (1997:153-197) og Parsons (1988:103-118; Østerberg 1998:16-22). Luhmanns konseptualisering av *sosialt system* skiller seg imidlertid noe fra alle disse. Jeg vil her se på hva Luhmann legger i dette begrepet. For det første så innebærer utsagnet om at noe er et system, også implisitt utsagnet om at det er noe annet som ikke er et system. Dette er det teoretiske utgangspunktet – det finnes systemer, og det som ikke er system eller del av systemet, er *omverden*. Denne forskjellen mellom system/omverden kalles en *difference* og er et av de teoretiske utgangspunktene for systemteorien. Her må det presiseres at begge sidene av differensen er like viktige – det kan ikke eksistere noe system uten omverden. Videre er det systemet selv som trekker grensen mellom seg selv og sin omverden – det er altså systemet som konstituerer seg selv og sine

grenser. Dette innebærer at det heller ikke kan eksistere noen omverden uten systemet, ettersom omverden bare er omverden *for systemet*, men det kan selvsagt eksistere andre omverdener for andre systemer (Luhmann 1984:52-54; 220-224).

Hva er det så som kjennetegner *sosiale* systemer? For det første, så har sosiale systemer et grunnelement – *kommunikasjon*. Et *element* er for et system den enheten som systemet bruker til å reproducere seg selv, og som systemet ikke kan oppløse ytterligere (Luhmann 1984:57-59). Det er bare sosiale systemer som kan kommunisere – all kommunikasjon foregår innenfor grensene av sosiale systemer, og dette er strengt tatt også det eneste de kan gjøre. Dette kan høres uvant ut, men det er nok først og fremst fordi vi ikke er vant til å tenke på samfunn og kommunikasjon på den måten Luhmann skisserer opp. Vi kan trekke en analogi til *psykiske systemer* – eller bevisstheter. Det eneste som skjer i bevisstheten er forskjellige former for tanker, følelser eller bevissthetsoperasjoner – dette er altså elementene i psykiske systemer. Det er også en grense mellom bevissthet og omverden. Tankene finner bare sted i bevisstheten, de kan ikke bevege seg ut i omverden. Bevisstheten kan naturligvis tenke *om* omverden – tematisere den ved hjelp av tankene – men det er likevel noe som foregår i bevisstheten og ikke i omverden (Luhmann 1984:309-315; Kneer & Nassehi 1993:63,64).

For det andre, så er sosiale systemer *autopoietiske*. Et autopoietisk system er *lukket*, *selvreferensielt* og *selvreproduserende*. Sosiale systemer konstituerer seg selv og sine elementer – det vil si sine kommunikasjoner. Det bruker disse elementene til å opprettholde og reproducere seg selv. Et selvrefererende system forholder seg hele tiden til disse elementene, og det reproducerer seg selv ved at det utfører stadig nye operasjoner der nye elementer inngår. Disse refererer stadig tilbake til tidligere elementer – gamle kommunikasjoner. Systemet er *lukket* for omverden i den forstand at elementene bare finnes i systemet, og ikke kan overføres mellom system og omverden (Luhmann 1984:72). Eller for å si det på en annen måte, all kommunikasjon er avhengig av – og referer indirekte til både det sosiale systemet som kommunikasjonen foregår innenfor og til tidligere kommunikasjon som har funnet sted, og det er bare systemet som – gjennom kommunikasjon – kan avgjøre hva som er kommunikasjon og hva som ikke er det. Systemet er likevel avhengig av, og danner relasjoner til, en rekke forhold i omverden. Det sosiale systemet må ha noe å kommunisere *om* – men det er bare systemet selv som kan avgjøre hvilke omverdensforhold det anser som relevante (Luhmann 1984:70-76; Kneer & Nassehi 1993:51-60).

For det tredje, så er sosiale systemer *meningsmessige*. Sosiale systemer og psykiske systemer er de eneste systemene som opererer med mening. Mening er ifølge Luhmann (1984:114) differensen mellom *det aktuelle* og *det mulige*. Enhver kommunikasjon har en form for tema eller saksinnhold – den handler om noe. Samtidig har denne kommunikasjonen en indirekte henvisning til andre mulige – lignende eller ulike – saksinnhold. En kommunikasjon åpner alltid muligheten for nye kommunikasjoner. (Luhmann 1984:98-101,106-107,114-115). Ifølge Kneer og Nassehi (1993:80) kan mening beskrives som ”*den stadige nyarrangeren af forskellen mellem aktualitet og mulighed, den fortløbende aktualisering af muligheder.*”

Meningsbegrepet er nært knyttet til det forholdet at sosiale og psykiske systemer er *komplekse* – og mening er måten de bearbeider sin kompleksitet på (Luhmann 1984:98-103). Et system er *komplekst* når hvert element ikke til enhver tid kan sammenknyttes med ethvert annet element (Luhmann 1984:61). Ethvert meningsfullt element holder muligheten åpen for en rekke tilslutninger, men det må velges hvilket element som umiddelbart skal erstatte det foregående, det kan ikke opprette relasjoner til ethvert nytt element til samme tid.

Kompleksitet legger derfor opp til *seleksjonstvang*. Det innebærer at noe bestemt blir valgt, men at noe annet alltid ville kunne vært valgt. Luhmann betegner dette ved hjelp av begrepet *kontingens*, som beskriver en situasjon der noe er tilfellet, men noe annet alltid ville kunne ha vært mulig (Luhmann 1984:62-70).

2.2. Strukturer

Struktur er et viktig begrep i de fleste sosialteorier. Det har også en viktig plass hos Luhmann, men han hevder selv at han ikke gjør det viktigere enn andre sentrale sosialteoretiske begreper (Luhmann 1984:331). For Luhmann (1984:335) eksisterer strukturer som *forventninger* i systemene. En grei definisjon på hva strukturer gjør, er at de ”*præsiserer [...] hvordan elementerne danner relationer hen over tidsdistanser* (Luhmann 1984:332)”. For ikke å gjøre dette unødvendig komplisert kan strukturer defineres som *forventninger i systemene som begrenser antallet relasjoner som er mulige mellom elementene*. Dette er også en forutsetning for at tanker, kommunikasjon og handling overhodet skal kunne være mulig. Det er kun gjennom en begrensende strukturering at et system kan oppnå en såpass stor grad av indre styring, og kontroll over seg selv, at det i det hele tatt er mulig for det å gjøre noe som helst. Strukturer sikrer at ethvert element – enhver tanke eller kommunikasjon – blir fulgt av et *bestemt*, men likevel kontingent, annet element, og ikke et helt vilkårlig annet element

(Luhmann 1984:333). Vi kan sammenfatte med å si at strukturene styrer seleksjonen av elementer på en kontingent måte.

Strukturer forutsetter også tid, både fordi den autopoietiske reproduksjonen av elementer i systemene – som strukturene strukturer – er temporalisert, men strukturene har også en særlig tidsdimensjon fordi de nettopp *er* forventninger basert på en abstraksjon av forventningen i elementer som har eksistert i fortida. Forventningene blir dermed rettet mot framtida – og dermed kan forventningene bli modifiserte og strukturene endre seg (Luhmann 1984:327-341).

2.3. Kommunikasjon

Tradisjonelt blir kommunikasjon gjerne forstått som overføring av et budskap fra sender til mottaker (Kneer & Nassehi 1993:84). Luhmann (1984:180) forkaster denne definisjonen om kommunikasjon som overføring av et budskap. Terje Rasmussen (2003:66) formulerer det på denne måten:

“Kommunikasjonens betydning ligger ikke i budskapet, budskapet er en forutsetning for kommunikasjonen. Kommunikasjonen blir først til når noen iakttar meddelelsen på en eller annen måte. Vi må ikke forlede oss av tanken om budskapet som et substansielt hele, men fokusere på seleksjoner av informasjon, meddelelser og forståelse. Den som roper i fjellet, bidrar ikke til kommunikasjon.”

Luhmann (1984:180-186) definerer kommunikasjon som en tredelt seleksjonsprosess som består av informasjon, meddelelse og forståelse. Først må det velges hva som skal meddeles – informasjon. Deretter må det selekteres hvordan denne informasjonen skal meddeles, det vil si hvilket medium informasjonen skal meddeles i, samt hvor og når det skal skje. Meddelelsen er altså en syntese av både informasjonsseleksjonen og meddelelsesseleksjonen, informasjonen ligger også i meddelelsen. Den tredje og siste seleksjonen som må foretas er forståelse. Når et psykisk system iakttar en meddelelse og skaper seg en forståelse av dette som en meddelelse eller handling, har vedkommende forstått meddelelsen. Mer teoretisk er forståelse en difference mellom informasjon og meddelelse (Tække 2006:136). Den som forstår meddelelsen må erkjenne at det er en slik difference, at det er en forskjell på selve

meddelelsen og informasjonen som ligger i meddelelsen. Dersom vi bare ser på en gravhaug som en tilfeldig haug med jord, har vi ikke skapt noen difference mellom informasjon og meddelelse og heller ikke noen kommunikatív forståelse. Idet vi erkjenner at det er noen som har bygd gravhaugen av en eller annen grunn, for å sikre de døde et liv etter døden, for å vise familiens status – det vil si at den fysiske haugen ikke er identisk med informasjonsinnholdet eller betydningen – så har vi skilt mellom selve meddelelsen og informasjonen, og det har skjedd en kommunikatív forståelse. Her må det presiseres at begrepet forståelse naturligvis ikke forutsetter at den som iakttar meddelelsen, forstår informasjonen på samme måte som den som har utvalgt den. Det er først når disse tre kravene er oppfylte at det har skjedd en kommunikasjon, som er grunnelementet for samfunnets reproduksjon (Luhmann 1984:180-186). Så kan man spørre seg hvordan jeg kan dele opp kommunikasjonsbegrepet på denne måten, når jeg tidligere har påstått at elementer ikke kan deles opp ytterligere av systemet. Det jeg skriver nå, er jo noe som blir meddelt ut i samfunnet, og ikke noe som bare er i mitt psykiske system, selv om jeg tenker på det idet jeg skriver det. Forklaringen er at dette er kommunikasjon om kommunikasjon. Jeg kan kommunisere refleksivt at begrepet er delt opp, men jeg kan ikke dele opp den kommunikasjonen jeg benytter for å kommunisere dette på en tilsvarende måte, idet det blir kommunisert. Hvordan skulle jeg kunne det, jeg har jo ikke kontroll over kommunikasjonsforløpet.

Ved første øyekast kan det virke som om Luhmann forkaster noe som andre sosialteoretikere har brukt hele faghistorien på å vise – nemlig at menneskene er sosiale vesener og deler av samfunnet. Det er for såvidt også riktig – Luhmann (1984:254-257) *mener* virkelig at menneskene ikke er deler av samfunnet. Men selv om Luhmann hevder at samfunnet ikke *består* av mennesker, må ikke dette forstås som at mennesker og samfunn ikke har noe med hverandre å gjøre – tvert imot. Enhver kommunikasjon er avhengig av minst to psykiske systemer – som omverdensbetingelser – fordi det må minst et psykisk system til å for å utvelge og meddele informasjonen i kommunikasjonen og det må minst et annet til for å forstå den (Luhmann 1984:199,302,303). Det finnes også en særlig relasjon mellom samfunn og psykiske systemer. Psykiske systemer tenker gjerne at de er ansvarlige for bestemte meddelelser – det er tross alt psykiske systemer som har foretatt informasjonsseleksjonene – og meddelelser og handlinger blir også ofte tilskrevet psykiske systemer. Et kommunikatív identifikasjonspunkt for psykiske systemer beskriver Luhmann ved hjelp av begrepet *personer* – psykiske systemer kan tenke at ”det er meg” og kommunikasjonen kan tilskrives personen. Det innebærer imidlertid ikke at kommunikasjon kan reduseres til summen av de

ulike bevissthetene som har foretatt seleksjon av informasjon, meddelelse og forståelse (Luhmann 1984:125,147-154,254-257). Daniel Lee (2000:322) tydeliggjør dette på følgende måte:

"Individuals are always more outside of society than inside it – they can only communicate about one thing at a time. [...] An individual is never completely social or antisocial. As long as communication occurs successfully, society works perfectly well without any kind of all-encompassing consensus or rationality."

For at vellykket kommunikasjon skal oppstå, er det heller ikke nødvendig at aktøren som utvelger informasjon har noen planlagt intensjon om å formidle et budskap til andre aktører. Det eneste kravet for at noe skal kunne regnes som en vellykket kommunikasjon er de tre seleksjonene: informasjon, meddelelse og forståelse. Kommunikasjon skal derfor heller forstås som "en utvidet handling" enn som overføring av et budskap. Dette er også et av punktene der Luhmann (1984:178-218) skiller seg fra andre moderne sosialteoretikere. Mange av disse, blant annet Giddens (1984:1-16) og Bourdieu (1990:80-97) har et handlingsfokus og mener at samfunnet reproduseres gjennom handlinger eller handlingsmønstre – såkalt praksis. Luhmann snur dette forholdet på hodet. For Luhmann er ikke kommunikasjon et aspekt ved handling, men tvert imot: Handling er et aspekt ved kommunikasjon (Luhmann 1984:178; Rasmussen 2003:69,70). Kommunikasjon er det samfunnsmessige grunnelementet, mens handlingsbegrepet først oppstår idet sosiale systemer forholder seg refleksivt til sine egne operasjoner. Når det sosiale systemet selv iakttar sine egne operasjoner – kommuniserer om sine egne kommunikasjoner – er det nødvendig for det å beskrive dem som handlinger. Teoretisk definerer Luhmann handling som *kommunikasjon uten forståelse*, det vil si syntesen av informasjon og meddelelse. Dette er ikke nok til at samfunnet skal kunne reproducere seg selv, men det er nødvendig at kommunikasjon også kan forstås som handlinger, fordi handlinger – i motsetning til kommunikasjon – kan tilskrives til konkrete aktører, og fikseres til bestemte tidspunkter (Luhmann 1984:178-180,205-214; Rasmussen 2003:69-73).

2.4. Kommunikasjonsmedier

Kommunikasjon er som nevnt syntesen av tre seleksjoner – informasjon, meddelelse og forståelse. Kommunikasjoner er avhengige av forhold i sosiale systemers omverden. Som jeg har nevnt er den avhengig av psykiske systemer for å velge ut informasjon og forståelse – i tillegg er den også avhengig av et *medium* som den utvalgte informasjonen kan formidles eller meddeles igjennom. Vi kan ikke se hverandres tanker – vi må formidle det vi tenker gjennom et medium – for eksempel språk – det er først da andre kan iaktta og forholde seg til det vi har sagt, og det er først når noen andre har skapt seg en forståelse av det, at det er *sosialt* og har blitt til kommunikasjon.

Kommunikasjonsmediene bruker altså strengt tatt noe som eksisterer i det sosiale systemets omverden – en avis er jo en masse papirblader med trykksverte på – men de finnes bare *som kommunikasjonsmedier* innenfor grensene til systemet. Abstrakt blir medier definert som differensen mellom symbolmedium og form (Rasmussen 2003:76). Ifølge Luhmann kan man si at: *”Ein Medium besteht in lose gekoppelten Elementen, eine Form fügt dieselben Elemente dagegen zu strikter Kopplung zusammen“* (Luhmann 1997:198). Et medium består av løst koblede elementer, en form føyer elementene sammen i en fastere kobling. Språk er for eksempel et medium som består av de løst koblede formene ord, setninger, tegn etc. Gjennom bestemte regler for hvordan formene kan forholde seg til hverandre danner de tilsammen et medium. Former er altså enkeltmeddelelser i forhold til det mediet de er med på å opprettholde (Luhmann 1997:198;1984:201-205; Rasmussen 2003:76). Luhmann (1990:217) beskriver forholdet mellom medium og form slik:

“No medium gives only a single form, for then it would be absorbed as medium and disappear. The combinatory possibilities of a medium can never be exhausted; and if restrictions occur it is because products of form mutually disturb each other – for example, one noise shuts out another or one enterprise takes the market away from another enterprise; not however because air or money run out.”

2.5. Monumenter som kommunikasjonsmeddelelser.

Ordet monument kommer av det latinske ordet *monere* som betyr å ”påminne om”, ”erindre” eller ”advare”. Ifølge Bradley (1993:2) er et monument ”*anything enduring that serves to commemorate*”. Cecilie Larsen (1997:22) definerer monumenter som ”massive, storslåtte, menneskelagde konstruksjoner som synes i landskapet”. Skal vi forstå monumenter som medier, mener jeg det er et viktig trekk ved dem som skiller dem fra de fleste andre medier, og det er at de ikke flytter på seg. Jeg vil derfor definere et monument som *en menneskeskapt, fysisk struktur, som er av en slik art og størrelse at den er knyttet til en bestemt romlig plassering og har varighet over tid.*

Ideen om at materiell kultur generelt – og monumenter spesielt – kan fungere som kommunikasjonsmedier er ikke ny innen arkeologien (bl.a. Shanks & Tilley 1987:96). Bjørnar Olsen (1997:66) hevder at et av særtrekkene til materiell kultur, er at den i tillegg til å ha en praktisk side, også kan ha en symbolsk funksjon og at den kommuniserer noe. Når det gjelder monumenter spesielt, har blant annet Leif Gren (1994) forsøkt å behandle dem som kommunikasjonsmedier, men så langt jeg kjenner til har dette ikke tidligere vært forsøkt formulert innen Luhmanns kommunikasjonsteori, med de teoretiske konsekvensene det får. Når dette blir skrevet er Koji Mizoguchi (2000:13-19; 2002:11-14) den eneste engelsk,- eller skandinaviskspråklige arkeologen som har brukt Luhmanns teori. Mizoguchi (2002:11-14) har imidlertid primært konsentrert seg om samfunnsmessig identitetskonstruksjon i japansk forhistorie, og ikke om kommunikasjonsmedier. Gren er en av få arkeologer som eksplisitt behandler monumenter som kommunikasjonsmedier, men han tar utgangspunkt i den tradisjonelle definisjonen av kommunikasjon som overføring av et budskap fra sender til mottager. Gren (1994:92). hevder riktignok at det er monumentet som uttrykker et budskap, og ikke senderen, men da som en ”utvidelse av senderen”.

Ifølge Gren har monumenter alltid ideologiske funksjoner. De er en type medier som man må ty til for å uttrykke konservative verdier, når det ikke er tilstrekkelig med andre medier. Ifølge Gren er monumenter ”kommunikativt tungartilleri” og et fenomen som først og fremst opptrer i samfunn på randen til kollaps. Et av trekkene ved monumentene, og en forutsetning for at de skal være effektive, er også at de er synlig plasserte slik at mottakeren kan se dem (Gren 1984:92). Ifølge Gren skal altså monumenter løse et spesifikt problem; de skal kommunisere

evige verdier i et samfunn der disse verdiene er i oppløsning, det er dette som er bakgrunnen for at de er bygd for å vare. Selv sier Gren det på denne måten:

“The monument is intended to last forever, i.e. it has an implication for the future. The concept of future is mirrored by the concept of history, that is, the monument also always comprises an allusion to history. The idea of the monument is to promote a message of eternal values. (Gren 1984:92)

Gren ser altså på monumentene som ideologiske i en marxistisk forstand. De forsøker å framstille verdier som i virkeligheten er historiske og relative som absolutte og evigvarende. Gren (1984:93) knytter også monumentene til makt, det er bare enkelte aktører og grupper i samfunnet som har de økonomiske og sosiale ressursene til å bygge monumenter, og monumentene er derfor også demonstrasjoner av sosiale posisjoner og makt. Dette er imidlertid ikke noe som bare gjelder for monumenter, men også for de fleste andre mediene. Hvem som kan meddele noe i en avis eller på tv, hvem som kan betale for seg, hvem som kan beslutte noe i et politisk organ, eller hvem som kan ta ordet i en offentlig forsamling, avgjøres også av makt og avmakt – hvem som har kontroll over mediene. Gren har likevel et poeng: Monumenter er bygd for å vare, for å være ”evige”. Men at monumenter nødvendigvis er bygd for å demonstrere konservative verdier, er et syn som både er for absolutt, for negativt og teoretisk problematisk. Luhmann (1984:195) har vist at kommunikasjon ved hjelp av mening, også innebærer muligheten til sin egen motsigelse. Om et monument ikke kan si ”nei” til et annet monument like eksplisitt som en språklig ytring, så kan det alltid kommunisere noe annet. Et monument kan få kommunikasjonen bekreftet av et annet monument, men det kan også bli motsagt. Dersom et monument kan uttrykke konservative verdier, må det også være mulig å uttrykke progressive verdier – enten gjennom å bygge et annet monument, eller å manipulere det allerede eksisterende monumentet. Å bygge en kirke på et gravfelt er et eksempel på det første – å male graffiti på en regjeringsbygning er et eksempel på det siste.

De konkrete monumentene – gravhaugene og steinsetningene – er imidlertid ikke medier i seg selv. De konkrete mediene som vi kan erkjenne, må defineres som *former* i det mer abstrakte mediet ”monument”. For å unngå for mye begrepslig forvirring, vil jeg heretter referere til monumentene som kommunikasjonsmeddelelser når jeg snakker om dem som konkrete

former eller meddelelser som eksisterer i verden. Jeg vil omtale monumenter som medier når jeg omtaler det mer abstrakte og generelle symbolmediet.

Ifølge Jesper Tække (2006:135) skal de ulike typene av kommunikasjonsmedier forstås slik at de reduserer ulike former for usikkerhet for at kommunikasjonen skal være suksessfull.

Interaksjon og talespråk er egnet til å sikre *forståelse*. Alter og ego kan bestyrkes i den meningen at de mener det samme eller at de er uenige, fordi språket har en ensartet tegnbruk, og fordi alter umiddelbart kan korrigere egos forståelse ved hjelp av en ny meddelelse.

Utbredelsesmediene baserer seg på talespråket, men benytter seg av tekniske innretninger som skrift, trykkteknologi og radiobølger og er egnede til å øke sannsynligheten for kommunikativ suksess, ved at de utbrer meddelelsen langt ut over interaksjonsgrensene – både i tid og rom (Tække 2006:135). Monumenter har visse fellestrekk med de tekniske utbredelsesmediene.

De utbrer kommunikasjonen til mange ettersom de har en så stor grad av tidsmessig permanens – meddelelsene blir ikke utbredt romlig, men tidsmessig.

I talespråket ligger form/medie-differensen mellom mening og lyd, og i skriftspråket ligger den tilsvarende differensen mellom mening og bokstavkombinasjoner (Tække 2006:151,152).

For monumenter blir altså form/medie-differensen mellom mening og materialitet.

Monumentmediet har imidlertid ikke en like klart strukturert og ensartet tegnbruk som språket.

Det skal derfor ikke settes likhetstegn mellom monumenter og skrift, ulike medier har ulike karakteristika, og dette gjelder også for monumenter. Når det gjelder materiell kultur generelt, så tilbyr den større grad av tolkningsmuligheter – flere potensielle forståelser – enn de andre mediene. For å illustrere denne forskjellen, kan det være nyttig å bruke Marshall McLuhans (1993 [1964]:22-32) skille mellom varme og kalde medier som inspirasjon. Ifølge McLuhan avgir varme medier en sansefølelse med ”høy definisjon”, mens kalde medier avgir en sansefølelse med ”lav definisjon”. Poenget er at kalde media er mindre mettede enn de varme, de må ”varmes opp” og de krever derfor en langt større grad av fortolkning og medvirkning fra den som forstår og forholder seg til dem. Teoretisk kan vi hevde at de har en mindre strukturert kompleksitet enn de fleste andre mediene. Kompleksiteten er allikevel ikke helt ustrukturert, materielle kommunikasjonsmedier tillater ikke fullstendig vilkårlige forståelser av informasjon og meddelelse.

2.6. Meningsdimensjonene

Kommunikasjon har mening; den handler om noe, men den holder alltid også muligheten åpen for en ny kommunikasjon som kan handle om noe annet. Ifølge Luhmann (1984:114-122) selekteres mening i tre dimensjoner: *Sosialdimensjonen* – der mening velges ut ved at ”bestemte andre informasjoner inkluderes eller ekskluderes, slik at andres handlinger og holdninger kan trekkes inn og sammenliknes kommunikativt”, *tidsdimensjonen* – der ”mening viser til at mening alltid skapes med en forskjell mellom fortid og fremtid” og *saksdimensjonen* – der ”mening gjelder bestemte saker eller temaer – ”det” man kommuniserer om til forskjell fra noe annet” (Rasmussen 2003:61).

Luhmann operer ikke selv med noen romlig dimensjon. Terje Rasmussen (2003:61,62) mener imidlertid at teorien kan utvides ved å tilføye denne som en fjerde meningsdimensjon. Selv om Luhmann hevder at samfunn og sosiale systemer egentlig ikke bør tenkes på ved hjelp av romlige metaforer, så kan rom gjøres relevant i kommunikasjonen. I Romerriket ble det for eksempel kommunisert en difference både i *sosialdimensjonen* i forhold til romere/barbarer, men også i *romdimensjonen* i forhold til innenfor grensene/utenfor grensene.

Romdimensjonen differensierer altså kommunikasjonen ved hjelp av distinksjonen *her/en annen plass, innenfor/utenfor* eller *sentrum/periferi*. Hvorvidt det er relevant å snakke om noen romdimensjonen for kommunikasjonen – og hvor viktig denne eventuelt er – avhenger både av samfunnsstrukturene og hvilket kommunikasjonsmedium som benyttes. For enkelte av de symbolsk generaliserte kommunikasjonsmediene – penger, makt, kjærlighet, *et cetera* spiller romdimensjonen en begrenset rolle. Et eksempel er pengemediet, der romdimensjonen nok har vært sentral i forhistorien da penger nødvendigvis var representert ved håndfaste, fysiske objekter, men som har mistet sin betydning i moderniteten ettersom mediets former har blitt mer abstrakte (jmf. Giddens 1990:24-26).

Meningsdimensjonene kan framstilles skjematisk på denne måten:

<i>Dimensjon</i>	<i>Fokus</i>	<i>Difference</i>
Sosialdimensjonen	Hvem?	Alter / Ego
Tidsdimensjonen	Når?	Fortid / Framtid
Saksdimensjonen	Hva?	Dette / Noe-annet
(Romdimensjonen)	(Hvor?)	(Her / En-annen-plass)

Når det gjelder monumenter, er det liten tvil om at romdimensjonen er sentral. Monumentenes mening er i stor grad knyttet nettopp til romdimensjonen. Det å bygge et monument bidrar gjerne til å synliggjøre og øke eller skape betydningen til en bestemt plass i landskapet i motsetning til andre, eller å kommentere et tidligere monument. Det er kommunikasjon som både forholder seg til andre elementer og tidligere monumenter. Monumentene kommuniserer at deres egen romlige plassering er sentrum, mens resten er periferi.

Når det gjelder et konkret studie av monumentene på et komplekst gravfelt, så er det tre aspekter vi kan ta utgangspunkt i. For det første hvordan de ser ut, eller retttere sagt, hvilken kategori de faller innenfor. Alle de konkrete monumentene er *former* i mediet monument. Det er imidlertid noen av monumentene – noen former – som er forholdsvis like hverandre. Rundhaugene er forholdsvis like hverandre og må derfor sies å tilhøre en kategori eller en type former. Det samme gjelder for henholdsvis steinsetningene, røysene, bautasteinene og steinlegningene. Det andre aspektet er *hvor* i landskapet de ligger, og hvordan de forholder seg til hverandre i rommet. Det tredje aspektet er *når* de ulike monumentene ble bygd. Dette må ikke forveksles med hvilken mening de har i tidsdimensjonen, fordi dette avgjøres av hvilket tidsperspektiv kommunikasjonen som medieres gjennom dem har – hvordan de konstituerer sin tidsmessige mening gjennom differencen fortid/framtid. Den vil ofte være svært langvarig, ettersom monumenter gjerne inntar en ”evig” karakter. Årsaken til at det er viktig å vite når monumentet ble bygd, er at det er viktig å vite når de ble bygd i forhold til hverandre. Slik kan vi si noe om enkelte monumenter kan være tilslutningsmeddelelser til tidligere monumenter, og hvorvidt enkelte deler av feltet har vært mer sentrale i noen tidsperioder enn andre. Ved å ta hensyn til disse tre aspektene og lage en syntese, er det mulig å tilnærme seg kommunikasjons- og meningshistorien til monumentene på gravfeltet på Hunn. Hvordan jeg vil gjøre dette konkret, vil utlegges i et eget kapittel.

2.7. En liten presisering – Luhmann i forhold til semiotikken

Luhmann har av enkelte blitt tolket som postmodernist, og ved første øyekast kan det se ut som om min hypotese om at gravminnene skal forstås som kommunikasjonsmedier har visse likheter med ”den språklige vendinga” på 80-tallet (Olsen 1997:113-117, 179-182). En del arkeologer har vært inspirerte av semiotikere som Ferdinand de Saussure, Roland Barthes og Jaques Derrida (Shanks & Tilley 1987:61-117), hvis utgangspunkt var at sosiale fenomener kan analyseres som om de er språk. Innen arkeologien ble ”meningsinnholdet” til den

materielle kulturen drøftet ved å konstruere tilsvarende språkfelt og plassere den materielle kulturen inn i disse. Forskjeller fra Luhmanns teori er som følger: For det første så mente semiotisk orienterte arkeologer at alle sosiale fenomener kunne analyseres som språk. Språket er dermed det siste – endelige – rammeverket som alt det sosiale skjer innenfor. Luhmann er først og fremst systemteoretiker – ikke semiotiker – og det sosiale må derfor analyseres med utgangspunkt i systemene og deres elementer og funksjonsmåter. Språket er et medium som kommunikative meddelelser medieres igjennom. Det er altså ikke mindre viktig for Luhmann enn for semiotikerne, men det er ikke *den* kategorien som sosialitet skal forstås gjennom, det må heller regnes som en av flere forutsetninger for at sosialitet skal kunne komme i stand.

For det andre: Den språklige vendinga ble snart utsatt for kritikk. Kritikken gikk blant annet på at materiell kultur er vesensforskjellig fra språklige ytringer og har andre karakteristika – og at dersom man forstår den som språk, vil det være mange sentrale trekk ved den, som man mister eller overser. Standardsvaret på denne kritikken var gjerne at semiotikken bare var et analytisk verktøy. Det ble ikke påstått at materiell kultur *var* språk, men derimot at den kunne analyseres *som om* den var det (Olsen 1997:182). Her vil Luhmanns teori skille seg fra semiotikken. Med Luhmann kan jeg påstå at monumenter virkelig *er* kommunikative meddelelser – og ikke bare at de kan analyseres *som om* de er det – men de er det *bare innenfor det sosiale systemet*. Det sosiale systemet er det eneste systemet som kan kommunisere, derfor er det bare innenfor det sosiale systemet at dette kan være kommunikasjon. Poenget er at man alltid må ta hensyn til hvilke systemer man iakttar når man betrakter bestemte fenomener – for eksempel materielle monumenter – det er ikke mulig å søke noen systemuavhengig essens for hva et monument *er*. Dersom jeg iakttar en gravhaug ut ifra et annet vitenskaplig system – for eksempel det geologiske – vil gravminner ikke være kommunikasjonsmeddelelser fordi man da ser på jord- og steinartene den består av, og ikke betrakter den som en meddelelse på bakgrunn av menings,- og informasjonsseleksjon.

3. Hunnfeltet

Gravfeltet Hunn er et av de best undersøkte og mest velpubliserte gravfeltene i Norge. Feltet ligger på det ytre raet ved fjorden Hunnebunnen sørøst i Fredrikstad kommune (Figur 1) (Resi 1986:7). Det er registrert en rekke ulike monumenter her, både hauger, røyser, steinsetninger, steinlegninger og bautasteiner. Feltet blir gjerne delt opp i tre underfelter som har fått tilnavnene Vestfeltet, Sydfeltet og Midtfeltet. Gravfeltet er komplekst og rikt på monumenter, funn og andre strukturer. I flere av de monumentene som er utgravde, har det blitt funnet graver (Resi 1986:63-85). Det er funnet spor etter hulveier over feltet (Johansen 1951a:202; 1951b:214) og sør for Sydfeltet ligger et svaberg med helleristninger (Resi 1986:9). Fra bronsealder er det også funnet spor etter metallurgi (Skre 1998:128-130; Kristiansen & Prescott 2000:116-118), og det er funnet bosetningsspor fra neolitikum og bronsealder (Østmo 1988:159-167; Resi 1986:12-14; Anfinset et al 2000:2). Av andre kulturminner i nærheten, kan bygdeborga Ravneberget som ligger nord for Hunnfeltet nevnes (Johansen 1951a:194), og nordvest for feltet, ligger det noen åsrøyser (Resi 1986:19).

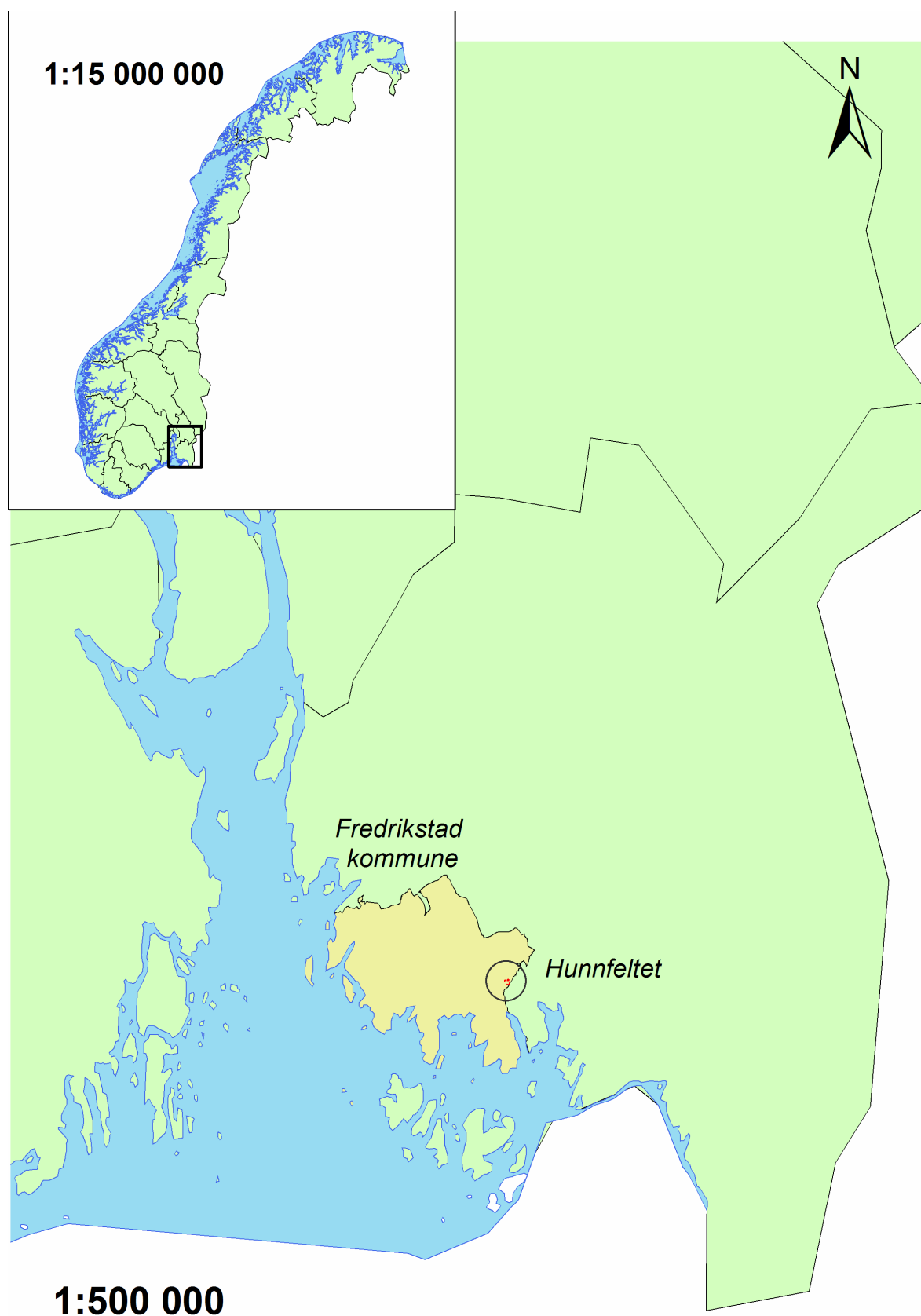
Både arkeologer og lokalbefolkning har lenge visst om feltet – i 1894 ble en haug gravd av lokale skattejegere, og som Erling Johansen (1951b:136) beskriver det hadde ”disse karene [...] ikke noe bryderi med utstikking av profiler, - de grov seg med en gang ned i et hull fra toppen av haugen, [...] nær bunnen kunne et spett støtes ned ca. 1 alen.” De første arkeologiske utgravningene ble foretatt av Helge Gjessing i 1908 og 1910, da ni rundhauger på Vestfeltet ble gravd ut (Resi 1986:10,11). Det var imidlertid på 1950-tallet, særlig i årene 1950 til 1952, at de mest omfattende utgravningene på Hunnfeltet ble utført. Disse var i regi av Anders Hagen og Erling Johansen, og det deltok cirka 20 arkeologer fra Norge, Sverige og Danmark (Christiansen 1951; Fryd 1951; Hagen 1951a; 1951b; 1951c, 1954; Hagen & Johansen 1951; Laursen & Olsen 1951; Munch 1951, 1951b; Skjelsvik 1951; Vibe-Müller 1951). Det ble undersøkt i alt trettifire strukturer på de tre feltene. Tretti av disse var monumenter, og det dreide seg om både hauger, røyser og steinsetninger. Det forskningsmessige formålet for disse utgravningene var å ”finne fram til hovedlinjene i et østnorsk gårdsmiljø i jernalderen” (Hagen 1954:9). Like viktig som utgravningene var det imidlertid at Aslak Liestøl (1952) registrerte og målte opp alle synlige kulturminner på de tre feltene i årene 1951 og 1952. På bakgrunn av dette lagde han kartet som fortsatt brukes i dag. De registrerte monumentene har fått tilnavn etter Liestøls initialer – AL, og dette er et system

som fortsatt benyttes, selv om det senere også har blitt brukt andre prefiks for å navngi nye monumenter. Disse er henholdsvis F (Resi 1986:63-85), NK (Prescott & Anfinset 1999:3-6; Anfinset 2001:3-5; Anfinset & Melheim 2002:3-5) og S (Melheim 2007:14), men de har bare vært benyttet i liten grad og AL-systemet er fortsatt det mest etablerte. Prefiksene F, NK og S har dessuten også vært brukt til å betegne strukturerer som ikke er monumenter. Liestøl registrerte og kartfestet 144 fortidsminner på Hunn, hvorav de fleste var gravhauger, men også en del røyser, bautaer, steinsetninger og steinlegninger (Hagen 1954:11).

Like omfattende utgravninger som på 1950-tallet har ikke seinere funnet sted, men det har derimot vært foretatt flere mindre utgravninger. I 1971 gravde Heid Gjølstein Resi en rundhaug fra bronsealder som inneholdt flere sekundærgraver (Resi 1986:63,64,76,78), og samme år ble ei røys undersøkt av Karl Vibe-Müller (Resi 1986:81,82). I 1975 ble noen bautaer (Aase et al 1975) og en haug (Hygen et al 1975) undersøkt i forbindelse med feltkurs, og i årene 1978 og 1979 ble det gravd ut fire koksteinsrøyser på Sydfeltet av Thorleif Sjøvold og Øystein Johansen (Johansen 1978;1981), og en rundhaug ble undersøkt av Per Haavaldsen (1978).

På 1990- og 2000-tallet har det også vært flere mindre utgravninger på Hunnfeltet. Disse har vært på midtfeltet og har først og fremst vært arrangerte som feltkurs for arkeologistudenter. I årene 1992 til 1996 ledet Dagfinn Skre utgravningen av ei bronsealderrøys (Skre 1998:127; Anfinset & Prescott 1998:2), med unntak av 1993 da denne ble ledet av Christian Keller (1994) og Gro Jerpåsen (1994). Skre hadde forventet seg at denne røysa skulle være en gravrøys, men det viste seg at den inneholdt trekull, smeltedigler og støpeformer, og var konstruert over et støypeområde fra bronsealder (Skre 1998:128, 130). Dette fikk konsekvenser for seinere utgravninger og forskning på Hunnfeltet, og de seinere utgravningene kan ses på som videreføringer av Skres utgravninger og problemstillinger. Feltledere for disse har vært henholdsvis Christopher Prescott, Nils Anfinset og Lene Melheim. I 1998, ble det også foretatt en nyregistrering av de synlige fornminnene på Midtfeltet av Nils Anfinset og Lars Ole Klavestad, som ble sammenholdt med registreringene til Aslak Liestøl fra 1951-52. Under denne registreringa ble det funnet noen få nye steinlegninger (Anfinset & Prescott 1998:11-14; Prescott et al 1999:114,115; Anfinset et al 2000:4) som dessverre ikke er kartfestede (Lars Ole Klavestad, personlig henvendelse via e-post 2005; Nils Anfinset, personlig henvendelse via e-post 2006). Det ble også funnet en ny steinlegning under feltkurset i 2006 (Melheim 2007:14).

Det har vært omfattende forskningsaktivitet omkring Hunn, både i form av utgravninger og publikasjoner. Det forskningsmessige fokuset har variert fra fokus på gårdsmiljøet i jernalderen (Hagen 1954:9), til generelle samfunnsforhold i romertid (Resi 1986:23-50) og bosetning, produksjon og kosmologi i bronsealderen (Kristiansen & Prescott 2000; Anfinset et al 2000). Selv om flere av de som har gravd på, og skrevet om Hunnfeltet, hevder at det er en sammenheng mellom både de ulike delene av feltet og de ulike periodene feltet har vært i bruk, så er det ingen av dem som virkelig har tatt dette innover seg og virkelig analysert *hvordan* denne sammenhengen skal forklares. I metodekapittelet vil jeg skissere opp hvordan dette konkret skal gjøres.

Figur 1. Oversiktskart over Hunnfeltets beliggenhet.

4. Tid, rom, semantikk og kontinuitet.

I begynnelsen kan Luhmanns samfunnsteori virke overveldende og vanskelig å få oversikt over. Gorm Harste (2006:85-86) beskriver det første møtet med Luhmanns teori som ”*at hoppe ud fra en flyvemaskine uten faldskærm. Man svæver og forsøger at gribe om sig, forsøger at øjne huller i skydækket under sig for at se, hvor man bliver ført hen. Inden længe antager man englens form eller bliver vanvittig, men inden da kikker man ofte op og opdager, at verden stadig er normal*”. Det er ikke umiddelbart innlysende hvordan teorien skal brukes for å analysere konkrete empiriske forhold – spesielt ikke ved analyse av monumenter, som er et område hvor den ikke tidligere har vært benyttet. Teorien kan ikke appliseres direkte på et materiale, men må ta hensyn til dette materialets egenart og det må etableres passende kategorier som utgangspunkt for en slik analyse. Dette kapittelet vil derfor ta form av et ”bastardkapittel” som etablerer de kategoriene som skal brukes i den konkrete analysen av monumentene på Hunn. Det kan sees på som et kapittel som forbereder empirien teoretisk for en analyse, slik kokken kutter opp og sorterer ingrediensene sine før han tilbereder dem i henhold til oppskriften.

Empirien i min analyse er de konkrete kommunikasjonsmeddelelsene – monumentene på Hunn. Det er ikke mulig å observere hele kommunikasjonsprosessen, selv om vi kan forutsette teoretisk at den har funnet sted. Meddelelsene – formene i monumentmediet – kan vi derimot studere mer direkte. For hver meddelelse i monumentmediet må det foretas tre kontingente meningsseleksjoner. Man må selekttere mening *tidsmessig*, *romlig* og *semantisk*. Tidsmessig må det velges når monumentet skal bygges, romlig må det velges hvor det skal ligge og semantisk må det velges hvordan det skal se ut, hvilken kategori det faller innenfor, og i hvor stor grad det skal ligne på eller avvike fra andre monumenter. Jeg vil se på hva disse seleksjonene innebærer her, og hvordan de skal gjøres relevante for situasjonen på Hunn. Det må også foretas andre seleksjoner idet et monument bygges; hvis det er en grav må det blant annet selekteres hvem som skal gravlegges der, hvem som skal bygge monument, om den avdøde skal kremeres eller ikke og om det skal legges ned gravgods eller ikke, og i så fall hvilken type gravgods. I min analyse er det imidlertid monumentene som varige kommunikasjonsmeddelelser – og den informasjonen de meddeler i seg selv – som er utgangspunktet, og jeg vil derfor primært konsentrere meg om de tre førstnevnte seleksjonene. Hvem som har bygd et monument, og hvilken type gravgods som ligger der, er ikke noe man

kan erkjenne ved å se på monumentet, og noe som bare i liten grad har noe å si for kommunikasjonsprosessen, og kan regnes som omverdensforhold for den monumentale kommunikasjonen. Vi kan si at disse seleksjonene meddeles gjennom selve handlinga som det er å bygge monumentet, og derfor tilhører interaksjonsmediet og ikke monumentmediet. Vi kan sammenligne med det å skrive et dokument. Hvorvidt denne oppgaven er skrevet på PC eller Macintosh, eller hvorvidt jeg har brukt Windows eller Linux, er strengt tatt omverdensforhold, som ikke blir meddelt i teksten.

4.1. Rom:

Det har vært en del fokus på rom innenfor arkeologien, og da gjerne konsentrert rundt begrepet "landskap" som ofte betegner meningsmessig konstruerte, sosiale landskap. Ifølge Christopher Tilley (1994:15) er "rom" et abstrakt, teoretisk begrep, mens "steder" får mening og blir konstituerte gjennom aktørenes daglige handlingsmønstre. Der rombegrepet er vitenskaplig konstruert, er steder i større grad prerefleksive størrelser som har ontologisk forrang framfor rom. Forstått som målbart og "tomt" er rom både et moderne begrep og et moderne ontologisk fenomen som neppe har gjort seg gjeldende i førmoderne samfunn (Giddens 1990:17-21,53). Alle samfunn har et forhold til sine steder, og tillegger disse sosial mening – den romlige omverden til disse stedene blir også tillagt mening, og Tilley bruker landskapsbegrepet for å forklare dette i førmoderne samfunn som ikke har forholdt seg til rom på en moderne, målbar og kartografisk måte. Tilley skriver her i en fenomenologisk tradisjon, og forutsetter at sosiale fenomener skal kunne tilbakeføres til aktørenes individuelle erfaringer, tanker og følelser (Tilley 1994:15). Ser vi bort fra dette, så har Tilley noen viktige erkjennelser. For det første historiserer han rom forstått som tomt og målbart, noe som også er sentralt i Giddens (1990) modernitetsdiagnose. For det andre påpeker Tilley at menneskeskapte lokaliteter trekker på kvaliteter ved landskapet og at dette bidrar til å konstruere betydningen deres (Tilley 1994:30).

Disse erkjennelsene kan knyttes opp mot Luhmanns systemteori. Å velge hvor i landskapet et monument skal bygges, er en meningsseleksjon. Naturlige elementer – fjell, sand, elver, etc. er ikke former i noe kommunikasjonsmedium, og derfor ikke noe som den monumentale kommunikasjonen kan referere direkte til. I den grad samfunnet forholder seg til landskap, er det som et systeminternt, sosialt landskap som blir konstruert gjennom kommunikasjon. Meningen til spesielle steder i landskapet ligger ikke i disse stedene *per se*, men i den

samfunnsmessige kommunikasjonen om disse stedene. De fysiske omgivelsene eksisterer, men for sosiale og psykiske systemer er de omverden. Man kan ikke tenke eller kommunisere ut i landskapene, tenkning og kommunikasjon forblir systeminterne operasjoner. Monumentene eksisterer også som fysiske, romlige fakta i verden, men det er bare i det sosiale systemet de eksisterer som kommunikasjonsmeddelelser.

Flere arkeologer (Gansum et al 1998; Tilley 1994) har fokusert på *hvor* i landskapet monumenter ligger, om de ligger høyt eller lavt i terrenget, om de ligger i nærheten av vann, og så videre. Dette er ikke irrelevant, men det er meget komplekst å redegjøre for empirisk på en noenlunde sikker måte. Når det gjelder Hunn, så holder jeg muligheten åpen for at forhistoriske samfunn på Hunn på ulike tidspunkter kan ha tillagt monumenter en mening knyttet til særlige steder der de er konstruerte. Frans-Arne Stylegar (1995:65) antyder forøvrig at dette kan være tilfellet for noen hauger anlagt på et høydedrag på Vestfeltet. Jeg benekter ikke at dette kan ha hatt noe for seg i bestemte forhistoriske situasjoner, men i min analyse er dette et forhold jeg vil sette i parentes. En årsak er at jeg ikke har nok informasjon til å foreta en slik analyse, og den andre grunnen er at dette slett ikke er det viktigste ved monumentenes kommunikasjon. Hvorvidt et bestemt sted i landskapet har en spesiell eller hellig betydning avhenger av samfunnets beskrivelser av det. Meningen til det aktuelle stedet foreligger ikke som noen essens, og i motsetning til monumenter er slike steder heller ikke meddelelser. Da er det langt mer interessant å betrakte monumentene som kommunikasjonsmeddelelser og studere hvordan de forholder seg til hverandre. Romlig lokalitet er en meddelelsesseleksjon, det er ikke vilkårlig hvor de ulike monumentene ligger i forhold til hverandre, dette er resultater av romlige seleksjoner. I analysen vil jeg ikke fokusere spesifikt på konkrete enkeltmonumenter, men heller prøve å undersøke om det er områder der monumenter klynger seg sammen, og om det er områder som er frie for monumenter og se på hva dette kan innebære. I analysen vil det romlige perspektivet bli kombinert med tidsmessige og semantiske forhold.

4.2. Tid:

Når det gjelder tidsseleksjon, så forholder det seg litt annerledes enn de andre meddelelsesseleksjonene. Når et monument er bygd, er i motsetning til hvor det ligger og hvilken kategori det tilhører, ikke en synlig egenskap ved monumentet. Det er ikke noe som kan erkjennes kun ved å se på monumentet, men noe som må finnes ut ved hjelp av andre

metoder. Når et nytt monument bygges må man likevel forholde seg til en tidsmessig difference, nemlig at det aktuelle monument tidsmessig bygges etter de tidligere monumentene. Tidsbegrepet er på mange måter implisitt i kommunikasjonen, og den arter seg på en bestemt måte for monumentmediet.

For det første er alle kommunikasjoner temporaliserte i forhold til hverandre. Noen kommunikasjoner kommer før andre og noen kommer etter og refererer til de foregående kommunikasjonene. All kommunikasjon forholder seg til og refererer til tidligere kommunikasjon, det er på denne bakgrunnen samfunnsstrukturene dannes. Det andre aspektet er knyttet til hvilket medium selve meddelelsen skjer i. Dette er avgjørende for hvor stor tidsmessig utbredelse kommunikasjonen kan oppnå – ulike medier har ulike tidshorisonter og forholder seg ulikt til tid. Monumenter har en svært lang tidsmessig varighet eller utbredelse og kan derfor bli forstått av svært mange aktører og danne utgangspunkt for langt flere kommunikasjoner enn for eksempel en interaksjonsmeddelelse som blir borte i samme øyeblikk som den er meddelt. Kommunikasjon forholder seg til tidligere kommunikasjoner, men den forholder seg sjelden til *konkrete enkeltkommunikasjoner*, heller til en mer helhetlig kommunikasjonshistorie. Monumentene på Hunn skal forstås på denne måten. Nye monumenter forholder seg ikke til konkrete tidligere enkeltmonumenter, men til den samlede monumentsituasjonen slik den var på feltet da de ble bygd.

For å kunne analysere kommunikasjonshistorien på Hunn må jeg ta hensyn til når de ulike monumentene er bygd i forhold til hverandre. For å redusere kompleksiteten og lette analysen trenger jeg noen kategorier å forholde meg til, og det vil da være naturlig å ta utgangspunkt i de tradisjonelle arkeologiske periodene: *Bronsealder (BA)*, *førromersk jernalder (FRJ)*, *romertid periode B (RTB)*, *romertid periode C (RTC)*, *folkevandringstid (FVT)*, *merovingertid (MVT)* og *vikingtid (VT)*. Heretter vil jeg bruke de aktuelle forkortelsene for å referere til disse periodene (Tabell 1). Man kan naturligvis stille spørsmålstegn ved å ta utgangspunkt i disse tradisjonelle periodene. Det hadde vært mulig å datere monumentene til et spesifikt årstall. Problemet da vil være at monumenter som har vært bygd med forholdsvis korte mellomrom risikerer å bytte plass i analysen på grunn av immanent usikkerhet i dateringene. Denne usikkerheten gjelder også når man bruker perioder, monumenter som har fått en datering nær grenseverdien til overgangen mellom to perioder kan i virkeligheten ha vært bygd i en annen periode, men det vil likevel være mindre usikkerhet enn om vi skulle ha benyttet konkrete årstall.

4.3. Kategori og semantikk:

Selv om mening er kontingent og må selekteres, så er det ikke slik at alle meningsseleksjoner er like sannsynlige – det ville i så fall føre til entropi. Mulige meningsseleksjoner blir styrt kontingent av systemets struktur. Strukturbegrepet er imidlertid ikke tilstrekkelig til å forklare hvordan mening utvelges. Historisk er det kjent at enkelte samfunn har en del særlig sentrale temaer og begreper som mye av kommunikasjonen organiserer seg rundt. Eksempler kan være ”Gud” i middelalderen, ”fremskritt” i opplysningstida og ”velferdsstaten” i Skandinavia i siste halvdel av 1900-tallet. Det finnes altså en del meningsmessige temaforråd som allerede er mer eller mindre avklarte, og som står klare til bruk for kommunikasjonen. Luhmann bruker begrepet *semantikk* for å beskrive slike kommunikative temaforråd (Luhmann 1984:205). Merk at semantikk her ikke skal forstås i en lingvistisk, men heller i en historisk-filosofisk betydning. Ifølge Jens Rasmussen (2000:19) betegner semantikkbegrepet ”*vekselvirkningen mellom begreber og ideer*”. Begrepet ”Gud” kan stå som et eksempel for et slikt tema. Hver gang man kommuniserer om begrepet er det ikke nødvendig å avklare kommunikativt hva det betyr og hvilke ideer som typisk er knyttet til det, begrepet har allerede en etablert mening som står til rådighet for kommunikasjonen, og slik letter den og gjør den hurtigere. Dette skal ikke forstås som at meningen er statisk. Mening holder jo tross alt alltid muligheten åpen for nye betydninger gjennom differencen aktuelt/mulig. Den kan naturligvis endres, og det kan knytte seg nye kommunikasjoner opp til temaet, men kommunikasjonen vil allikevel forholde seg til, og organisere seg rundt dette temaet. Det er altså ikke begrepet som *er* semantikken. Semantikker er relativt etablerte måter å kommunisere om et tema på, men disse kan sementere seg i, og komme til uttrykk gjennom begreper. Her vil jeg referere til slike begreper som *semantiske ankre*¹. ”Gud” blir for eksempel et semantisk anker for religionssemantikken. Velferdsstaten blir et semantisk anker for den politiske semantikken i den skandinaviske seinmoderniteten.

De enkelte monumentene på Hunnfeltene forstås som former i et mer generelt monumentmedium. Til tross for individuelle forskjeller, kan de fleste monumentene plasseres i en eller annen semantisk kategori – de er variasjoner over et tema. Det er dette jeg vil knytte opp mot semantikkbegrepet, selv om det kan virke uvant å bruke et begrep som har så sterke

¹ I mangel av et begrep som nøyaktig betegner det jeg ønsker å beskrive, er begrepet *semantisk anker* et begrep jeg selv har konstruert – altså en neologisme. Anker-metaforen er inspirert av HTML, der et anker er en sideintern link som oftest viser til et ord eller begrep på den aktuelle siden, men som også kan linkes til fra alle andre websider både innenfor og utenfor samme site.

språkkonnotasjoner om materiell kultur og monumenter. Vi kan si at monumentmediet har sine historisk-samfunnsmessige semantikker, som i denne sammenhengen kan forstås som relativt spesifikke måter å bygge et monument på. Begrepet *semantisk anker* som ble introdusert ovenfor, skal betegne slike monumenter eller monumentkategorier. Begrepet semantisk anker ligger for øvrig nært opp til Max Webers velkjente begrep *idealtipe*. Weber (2000 [1904]:199-200) beskriver at idealtyper ikke er noen:

”fremstilling av virkeligheten, men vil skaffe fremstillingen entydige uttryksmidler. [...] Man kommer frem til den ved at man ensidig *betoner* ett eller *flere* synspunkter, og sammenfatter en mengde *enkelt*fenomener som forefinnes spredt og med uklare grenser. [...] Ikke noe sted i virkeligheten finnes noe empirisk motstykke til dette tankebilde i dets begrepsmessige renhet. Det er en *utopi*, og oppgaven for den historiske forskning blir å fastslå i *hvert enkelt tilfelle* hvor nært eller fjernt dette idealbilde står virkeligheten.”

Dette er noe som også gjelder for semantiske ankre. Det semantiske ankeret ”rundhaug” eksisterer ikke i virkeligheten, men er en analytisk kategori som beskriver en bestemt måte å bygge et monument på. Det ligger imidlertid ontologiske antagelser til bunns - det er ikke bare forskere som skiller analytisk mellom de semantiske kategoriene røys, haug og steinsetning. Vi må forutsette at også forhistoriske samfunn har hatt distinksjoner mellom disse. Å ta utgangspunkt i semantiske ankre eller kategorier framfor å forutsette at hvert enkeltmonument er unikt, er en teoretisk forutsetning for å kunne studere generelle mønstre i den monumentale kommunikasjonshistorien på Hunnfeltene. Begrepet semantisk anker er først og fremst konstruert for å forklare dette teoretisk, og for å knytte monumentene opp mot semantikkbegrepet. I selve analysen vil jeg også bruke kategori-begrepet om disse. Når det gjelder situasjonen på Hunn, så har vi følgende semantiske ankre:

- Rundhauger: Rund gressbevokst haug, kan ha ulik størrelse. Kan være bygget kun av jord, eller ha stein inne i selve konstruksjonen, men se ut som den er bygd av jord på overflata (Figur 2).
- Langhauger: Som rundhauger, men tydelig avlange og ikke runde (Figur 3)

- Steinlegninger: Lave, og flate steinpakninger, som oftest små og med bare et lag stein (Figur 4).
- Steinsetninger: Ringer med oppreiste kampesteiner. Både diameter på ringene og størrelsen på steinene kan variere. Kan ha mindre stein mellom de oppreiste steinene. Typisk større enn steinlegninger (Figur 5).
- Røyser: Steinpakninger bestående av flere lag steiner, kan være jordblandet. Det er et krav at ei røys har en viss høyde og synlighet, men den kan variere i størrelse, høyde og antall steiner (Figur 6).
- Bautasteiner: Enkeltstående, oppreiste kampesteiner (Figur 7).
- Koksteinsrøyser: Kan se ut som hauger på overflata, men er egentlig jordblanda røyser der steinene har spor av sterk varmepåvirkning (Johansen 1981).

Vedlagt er bilder som viser monumenter fra de ulike kategoriene, bortsett fra koksteinsrøysene der det ikke var mulig å finne tilstrekkelig gode bilder. Disse foreligger også i farger på den vedlagte CD-plata. Merk at dette er *eksempler*, for å gi en pekepinn på hvordan meddelelser i de ulike monumentkategoriene kan se ut. De skal ikke forstås verken som gjennomsnittlige eller idealtypiske monumenter fra de gitte kategoriene. Kategoriene jeg opererer med, er forholdsvis veletablerte arkeologiske kategorier som brukes av de arkeologene som har gravd, registrert og skrevet om monumentene på Hunn. I praksis kan man naturligvis stille spørsmålstegn ved enkelte av definisjonene. Hvor høye må steinene i en steinlegning være, før den blir klassifisert som en steinsetning? Hvor mye jord må det være i en jordblanda røys før den blir klassifisert som en haug i steden? Hvor mange steiner i ei røys må være brente før den skal klassifiseres som ei koksteinsrøys? Det er altså en underliggende usikkerhet i denne framgangsmåten. Kanskje er enkelte monumenter feilklassifiserte av de som registrerte dem. Kanskje de har endret seg eller blitt skadet i løpet av historien til feltet, slik at de tilhører en annen kategori i dag enn det de gjorde da de ble bygde. Kanskje jeg opererer med for få kategorier, og at det fins et grensetilfelle mellom for eksempel jordblanda røys og steinblanda haug, som burde ha vært en egen kategori. I denne oppgaven er det ikke mulighet til å problematisere dette ytterligere, og denne usikkerheten er uansett noe vi må leve med i all humaniora- og samfunnsvitenskap. Vi må regne med at arkeologene som har omtalt de aktuelle monumentene også har vært seg denne problemstillingen bevisste og stole på dem.

4.4 Kontinuitet og endring

En studie av hvordan de tre meddelelsesseleksjonene tid, rom og semantikk forholder seg til hverandre, er i bunn og grunn en studie av kontinuitet og endring. Det eksplisitte fokuset på disse tre seleksjonene, får imidlertid konsekvenser for hvordan vi kan begrepsgjøre og studere kontinuitet og brudd. Kontinuitet og brudd innebærer at noe endrer seg i forhold til noe som ikke gjør det og må forstås som en difference. Disse begrepene er allerede temporaliserte, de forutsetter tid og det er implisitt at tiden endrer seg. Spørsmålet er hvorvidt studieobjektet holder seg stabilt når tiden endrer seg – kontinuitet, eller hvorvidt studieobjektet endrer seg over tid – brudd. I mitt studie av meningsseleksjoner knyttet til monumentene som kommunikasjonsmeddelelser er det altså to aspekter som kan endre seg eller forholde seg stabilt – romlighet og semantikk. Begrepsmessig gir dette følgende kombinatoriske muligheter for å beskrive kontinuitet og brudd:

1. Romlig-semantisk kontinuitet: Man fortsetter å bygge samme typer monumenter innenfor samme område.
2. Romlig kontinuitet / semantisk brudd: Man fortsetter å bruke samme felt eller område, men går over til å bygge en annen type monumenter.
3. Romlig brudd / semantisk kontinuitet: Man bygger samme typer monumenter som tidligere, men tar i bruk et nytt område eller felt som er langt nok unna til at det er mulig å se en distinksjon til det gamle.
4. Romlig-semantisk brudd: Man går over til å bygge en ny type monumenter på et felt som er langt nok unna til at det er mulig å se en distinksjon til det gamle.

Disse fire mulighetene er alle uttrykk for kommunikativ kontinuitet. Et kommunikativt brudd ville innebære å slutte helt å oppføre monumenter, eller ta i bruk et nytt felt som er så langt unna at det ikke lenger refererer til det gamle

Figur 2. Rundhaug.

Figur 3. Langhaug.

Figur 4. Steinlegning.

Figur 5. Steinsetning.

Figur 6. Røys.

Figur 7. Bautastein.

5. Metode

I dette kapittelet vil jeg vise hvordan jeg har fått tak i og sortert data på en måte som muliggjør en slik analyse som jeg har skissert opp i forrige kapittel – dette er altså en beskrivelse av metoden. For å kunne analysere romlige, tidsmessige og semantiske mønstre, må disse mønstrene organiseres og kartfestes på en eller annen måte. Jeg vil her beskrive henholdsvis organisering i databaser og kartfesting, selv om dette er aspekter som til dels henger sammen. Like riktig er det nok å si at jeg har organisert de tidsmessige og semantiske seleksjonene i databaser og de romlige seleksjonene i digitale kart ved hjelp av GIS, og deretter sammenstilt disse.

På Hunnfeltene er det 144 registrerte monumenter, men bare noen av dem er utgravde og daterte. Noen monumenter er ¹⁴C-daterte og andre er typologisk daterte. Det er altså ikke mulig å ta de tre meddelesesseleksjonene i betraktning for alle monumentene, noe som gjør det nødvendig å ta i bruk en todelt tilnærming. Den første tilnærmingen består i å analysere den romlig-semantiske distribusjonen av alle monumentene, og altså ignorere tidsaspektet. Den andre tilnærmingen består i å analysere den romlig-semantiske distribusjonen over tid for de monumentene som er utgravde og daterte, og se på romlig og semantisk kontinuitet og endring. Dette perspektivet vil kunne gå på bekostning av de semantiske mønstrene, da det er mindre enn en tredjedel av monumentene som er utgravde og daterte.

På 1990- og 2000 tallet ble det funnet en del små steinlegninger under utgravninger på Midtfeltet. Disse har blitt gitt navnene NK2, NK5, NK6, NK8 og S100 (Prescott & Anfinset 1999:4; Anfinset 2001:5-6; Melheim 2007:14). Under disse utgravningene har man funnet steinsetninger nesten uansett hvor man har gravd, noe som tyder på at det sannsynligvis har vært et stort antall steinlegninger på Hunnfeltene som har vært synlige i deler av forhistorien, men som ligger under torva i dag, og som Liestøl ikke kunne registrere i 1951 og 1952. En lignende situasjon finner vi på gravfeltet Gunnarstorp som ligger i Sarpsborg kommune like øst for Hunnfeltet. Her var det registrert 22 synlige fornminner forut for utgravningen, men det ble funnet 153 nye steinlegninger som ikke hadde vært synlige etter avtorving av feltet. (Wangen 1998:155). De begrensede utgravningene på Midtfeltet på Hunn, indikerer at det ikke er usannsynlig at situasjonen kan være tilsvarende her. Steinlegningene er utvilsomt interessante som kommunikasjonsmeddelelser, men i denne analysen velger jeg å se bort ifra dem grunnet at de ikke er representative. Skulle steinlegningene tas med, ville de utgravde

områdene på Midtfeltet sannsynligvis få en overrepresentasjon av disse, mens de ikke-utgravde områdene der det muligens er like mange ville framstå som tomme for steinlegninger. Vi kan regne med at disse steinlegningene har vært synlige over jorda i deler av forhistorien, men dette innebærer også at det er perioder i forhistorien der de *ikke* har vært synlige, det vil si ikke lenger kunne bli erkjent og forstått, og dermed har sluttet å fungere som kommunikasjonsmeddelelser. Den andre grunnen for å ekskludere dem, er derfor at vi ikke kan bestemme hvor denne grensen går – *når* de har blitt så overvokste at de ikke lenger er synlige.

5.1 Databaser

For å organisere informasjon om tidsmessige og semantiske seleksjoner, måtte jeg finne henholdsvis dateringen til hvert enkelt monument og hvilken kategori det tilhørte. Som nevnt over er det ikke alle monumentene som er daterte, og jeg har derfor tatt i bruk to databaser: En som har en oversikt over alle monumentene og hvilke kategorier de tilhører, men ikke dateringer, og en som bare har en oversikt over de utgravde monumentene, med estimerte dateringer. Dette er registrert i to MS Access-databaser (se vedlagt CD). Informasjon om henholdsvis kategorier og dateringer ble hovedsakelig hentet fra Liestøl (1952) og katalogen til Resi (1984:63-85). Denne katalogen er i stor grad basert på artiklene i Hagen & Johansen (1951). Ytterligere informasjon ble hentet fra Anfinset & Prescott (1998), Prescott & Anfinset (1999), Anfinset (2001), Anfinset & Melheim(2002), Skre (1998), Johansen (1978,1981) og Haavaldsen (1975). Når det gjelder semantiske kategorier, så er disse oppgitt på Liestøls kart, og det er disse kategoriene jeg har tatt utgangspunkt i. I de tilfellene der det var avvik mellom kategori oppgitt på kartet til Liestøl og nyregistreringene til Anfinset og Klavestad (Anfinset & Prescott 1998:11-14), katalogen til Resi (1986:63-85) eller rapportene til Johansen (1978;1981) har jeg gjort det til en regel å bruke den seinest oppgitte kategorien. Ikke fordi jeg forutsetter at arkeologene var dyktigere på 1980- og 1990-tallet enn på 1950-tallet, men fordi det krever såpass mye refleksjon å redefinere kategorien til et monument, at vi må forutsette at arkeologene som gjorde det har hatt gode grunner til det.

Når det gjelder de utgravde monumentene, var jeg avhengig av datering til et konkret årstall for å kunne sortere dem i tid. Her har jeg tatt med de utgravde monumentene som enten er typologisk eller ¹⁴C-daterte med kalibrering. For de ¹⁴C-daterte monumentene er usikkerhet oppgitt som antall år dateringen maksimalt kan variere i hver enda av tidsskalen. Dette er

angitt som ”+/-” og er registrert i en egen kolonne. For typologisk daterte bronsealdermonumenter ble det tatt utgangspunkt i oversikten i Jørgen Jensen (2002:14) og for jernaldermonumenter ble det tatt utgangspunkt i periodene gjengitt i Solberg (2003:33,72,128,183,212). For romersk jernalder, der jeg skiller mellom periode B og periode C, er Eggers system (Solberg 2003:72) brukt (Tabell 1). Dette er også systemet Resi (1984:13) har benyttet når hun har oppgitt romertidsperioder. De typologisk daterte monumentene har blitt gitt et estimert årstall for når de ble bygde. Dette har jeg kommet fram til ved å ta middelverdien av den eller de periodene hvert av de aktuelle monumentene var daterte til. Her har jeg også opprettet en egen kolonne for usikkerhet, der det er oppgitt et tall for maksimalt antall år datering kan variere i hver retning av tidsskalaen (+/-). For å kunne anslå med rimelig nøyaktighet innenfor hvilken periode hvert enkelt monument ble bygd, har jeg satt en grense på +/- 300 år. Har monumentet høyere usikkerhet enn dette, har jeg ikke tatt det med i analysen. Dette førte til at 10 monumenter ble utelukket på grunn av for høy usikkerhet (Tabell 2). Antall monumenter med lavere usikkerhet enn +/- 300 år som ble brukt i analysen var da 32 (Tabell 3).

5.2 Geografiske informasjonssystemer

Informasjon om de romlige seleksjonene til hvert enkelt monument – det vil si hvor de ligger geografisk og i forhold til hverandre – ble registrert i GIS-programmet *ESRI ArcGIS 9.1*. Denne informasjonen er primært hentet fra kartet til Liestøl (1952). Digitale N5-kart over Østfold og Fredrikstad har blitt stilt til rådighet av Kulturhistorisk Museum. Liestøls kart forelå ikke digitalt. Dette har jeg derfor scannet og georektifisert på bakgrunn av N5-kart over området rundt Hunnebunnen. Etter at dette hadde fått en korrekt geografisk referanse, plottet jeg inn de 144 registrerte monumentene som vektorpunkter. Å framstille dem som diskrete geografiske objekter var mest nøyaktig (Longley et al 2001:66-68), og dessuten en forutsetning for å koble dem opp mot databasen og slik kunne sortere dem i henhold til tid og semantikk.

Databasene ble seinere koblet opp mot de geografiske vektorpunktene i ArcGIS 9.1. På bakgrunn av dette har jeg lagd kart som viser romlig distribusjonen av alle monumenter på Hunnfeltene og hvilke kategorier de tilhører.

Tabell 1. Oversikt over perioder og forkortelser.

Periode	Forkortelse	Tidsintervall
Bronsealder	BA	1700 f. Kr. – 500 f. Kr.
Førromersk jernalder	FRJ	500 f. Kr – 0
Romertid periode B	RTB	1 – 150 e. Kr.
Romertid periode C	RTC	150 e. Kr. – 375 e. Kr.
Folkevandringstid	FVT	375 e. Kr – 550 e. Kr.
Merovingertid	MVT	550 e. Kr – 800 e. Kr.
Vikingtid	VT	800 e. Kr – 1050 e. Kr.

Tabell 2. Utgravde monumenter med usikkerhet høyere enn +/- 300 år

AL-nummer	Kategori	Felt	Datering	Usikkerhet
14	Rundhaug	Vestfeltet	-375	1425
20	Rundhaug	Vestfeltet	275	775
64	Bauta	Midtfeltet	25	525
65	Bauta	Midtfeltet	25	525
66	Steinsetning	Midtfeltet	25	525
83	Steinlegning	Midtfeltet	25	525
93	Røys	Midtfeltet	-625	1175
120	Røys	Sydfeltet	-375	1425
129	Rundhaug	Sydfeltet	-550	550
136	Rundhaug	Sydfeltet	525	525

Tabell 3. Utgravde Monumenter med usikkerhet lavere enn +/- 300 år

AL-nummer	Kategori	Felt	Datering	Usikkerhet
2	Rundhaug	Vestfeltet	800	250
4	Rundhaug	Vestfeltet	975	75
13	Rundhaug	Vestfeltet	788	113
15	Rundhaug	Vestfeltet	75	75
17	Rundhaug	Vestfeltet	175	25
18	Rundhaug	Vestfeltet	425	250
19	Rundhaug	Vestfeltet	175	25
29	Rundhaug	Vestfeltet	100	50
30	Rundhaug	Vestfeltet	100	50
36	Rundhaug	Vestfeltet	25	250
40	Rundhaug	Vestfeltet	100	50
41	Rundhaug	Vestfeltet	788	113
46	Rundhaug	Vestfeltet	850	50
47	Langhaug	Vestfeltet	925	125
50	Rundhaug	Vestfeltet	940	50
56	Rundhaug	Vestfeltet	850	50
70	Steinsetning	Midtfeltet	-400	120
84	Rundhaug	Midtfeltet	-900	160
85	Steinlegning	Midtfeltet	-1348	82
89	Røys	Midtfeltet	-1095	165
111	Røys	Sydfeltet	850	50
113	Steinsetning	Sydfeltet	-250	250
114	Steinsetning	Sydfeltet	-250	250
115	Steinsetning	Sydfeltet	-250	250
116	Steinsetning	Sydfeltet	-250	250
117	Røys	Sydfeltet	925	125
118	Steinsetning	Sydfeltet	-250	250
119	Steinlegning	Sydfeltet	-300	0*
132	Koksteinsrøys	Sydfeltet	-800	300
133	Koksteinsrøys	Sydfeltet	-800	300
134	Koksteinsrøys	Sydfeltet	-800	300
135	Koksteinsrøys	Sydfeltet	-800	300

* AL119 er 14C-datert til 300 f.Kr. Usikkerhet er ikke oppgitt.

5.3. Kildekritikk og problemer:

Det er enkelte problemer knyttet til tilnærmingen der jeg analyserer konstruksjonen av nye monumenter opp gjennom forhistorien. At ikke alle monumentene, men bare et utvalg blir analysert, er ikke i seg selv noe problem. Som nevnt, skal det ikke forstås slik at de nye monumentene refererer til enkeltmonumenter, men heller til den samlede monumentsituasjonen slik den er på feltet idet det nye monumentet blir bygd.

De monumentene som *kan* analyseres tidsmessig, er imidlertid bare de som er utgravde og daterte tilstrekkelig nøyaktig. Det er imidlertid knyttet noe usikkerhet til hvorvidt monumentene er representative i forhold til tid, rom og semantikk. Representativitet i forhold til tid kan ikke sikres, ettersom vi ikke kan vite hvor gammelt et monument er, før det er utgravd og datert. Når det gjelder rom og semantikk, hadde det ideelle vært om det ble gravd en like stor prosentvis andel av monumenter fra hver enkelt kategori, og en like stor prosentvis andel monumenter fra hvert felt. Vi kan imidlertid ikke forutsette at dette virkelig er tilfellet. Arkeologer og andre utgravningsmyndigheter har opp igjennom utgravningshistorien foretatt et utvalg av hvilke monumenter som skal graves. Noen har blitt gravd av rein interesse (Hagen & Johansen 1951, Skjelsvik 1951), andre har blitt gravd i forbindelse med feltkurs (Johansen 1978,1981; Aase et al. 1975; Haavaldsen 1978) og noen har blitt gravd som en kombinasjon av interesse, redningsgraving og opplæring av studenter (Skre 1998, Anfinset & Prescott 1998; Prescott & Anfinset 1999; Anfinset 2001; Anfinset & Melheim 2002; Melheim 2007). Spørsmålet er hvorvidt dette utvalget er romlig og semantisk representativt?

Tabell 4. Statistikk over utgravde monumenter fordelt på underfelt og kategori.

Alle monumenter	Vestfeltet	Midtfeltet	Sydfeltet	Sum - monumentkat.
Bauta	1	4	1	6
Langhaug	3	0	1	4
Røys	0	12	10	22
Koksteinsrøys	0	0	4	4
Rundhaug	57	10	11	78
Steinlegning	0	6	1	7
Steinsetning	1	9	11	21
Sum monumenter/felt	62	41	39	142*

Utgravde og daterte	Vestfeltet	Midtfeltet	Sydfeltet	Sum - monumentkat.
Bauta	0	0	0	0
Langhaug	1	0	0	1
Røys	0	1	2	3
Koksteinsrøys	0	0	4	4
Rundhaug	15	1	0	16
Steinlegning	0	1	1	2
Steinsetning	0	1	5	6
Sum monumenter/felt	16	4	12	32

Prosent utgravde/daterte	Vestfeltet	Midtfeltet	Sydfeltet	Totalt % - monumentkat.
Bauta	0 %	0 %	0 %	0 %
Langhaug	33 %	N/A	0 %	25 %
Røys	N/A	8 %	20 %	14 %
Koksteinsrøys	N/A	N/A	100 %	100 %
Rundhaug	26 %	10 %	0 %	21 %
Steinlegning	N/A	17 %	100 %	29 %
Steinsetning	0 %	11 %	45 %	29 %
Totalt - % felt	26 %	10 %	31 %	23 %

*Det totale antallet monumenter er her 142, og ikke 144 som tidligere nevnt. Dette skyldes at to av monumentene – AL 129 og AL ikke faller inn under noen av kategoriene

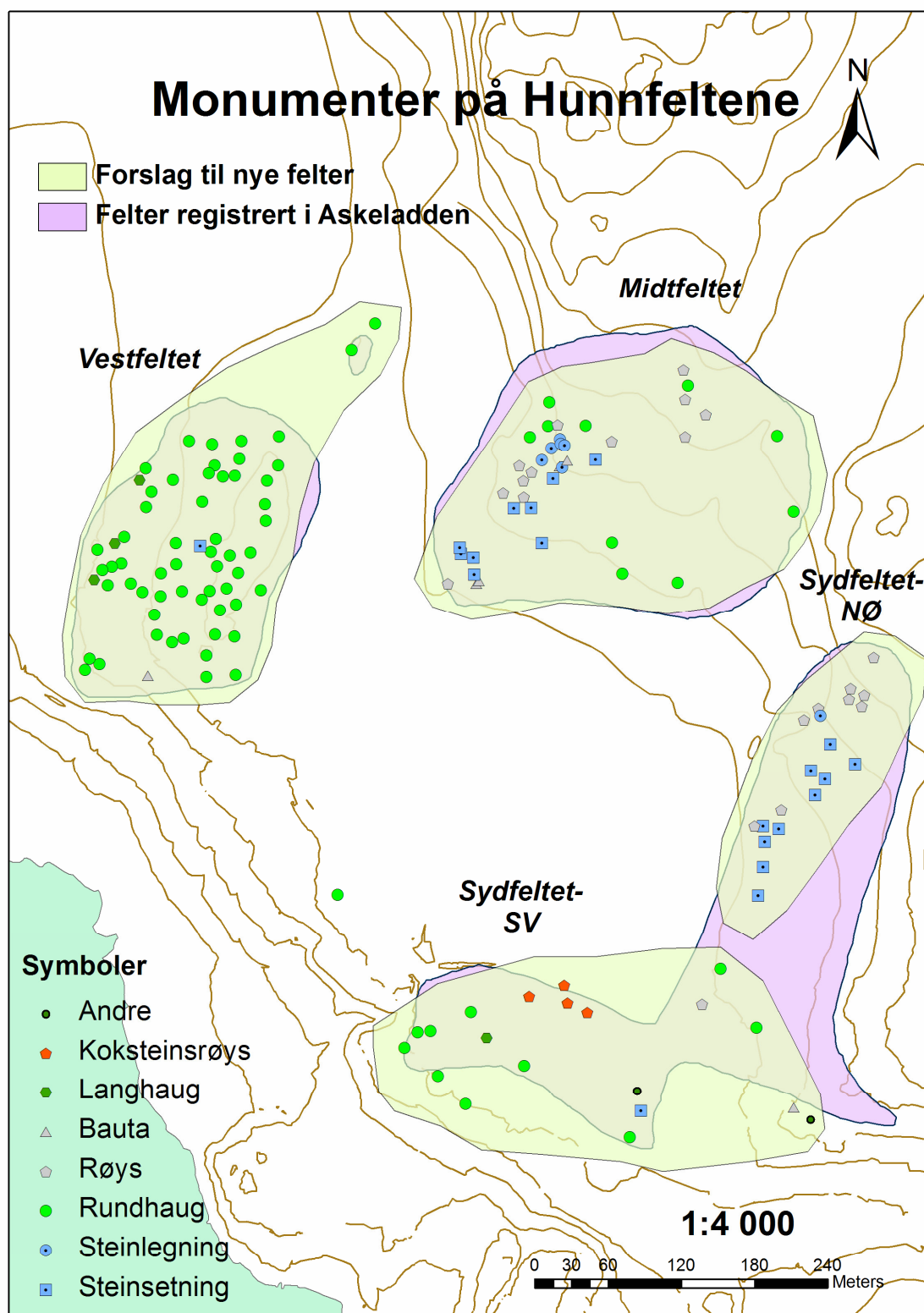
For å kunne ta stilling til dette har jeg framstilt disse opplysningene i tabell 4. Vi ser her at nesten en tredjedel av monumentene på Sydfeltet og over en fjerdedel av de registrerte monumentene på Vestfeltet er utgravde og daterte innenfor grensen på +/- 300 år, noe som ikke er så verst. Midtfeltet kommer dårligere ut med bare 10 %. Heller ikke når det gjelder monumentkategoriene, er det vesentlig forskjell. De fleste kategoriene har en prosent på mellom 20 og 30. Unntaket er bautaene, der ingen er daterte tilstrekkelig nøyaktige. 2 av dem – AL64 og AL65 – er undersøkte ved utgravning (Resi 1986:77-78), men problemet er at de ikke lot seg datere nøyaktig nok. De er daterte til eldre jernalder, dette gjør at de får en usikkerhet på +/- 525 år, noe jeg har besluttet at er uakseptabelt høyt i denne analysen. Koksteinsrøysene har en utgravningsprosent på 100, men dette skyldes at de var registrerte som hauger på overflaten (Johansen 1981:63). Det er altså mulig at det kan være flere koksteinsrøys, men at de ikke er erkjente som det. Det er derfor mulig å problematisere hele

koksteinsrøyskategorien. Det hadde vært mulig å hevde at koksteinsrøysene skulle komme inn under rundhaugkategorien, ettersom de tross alt er registrerte som dette, og kunne se slik ut på overflaten. Dette hadde kanskje også vært det mest konsistente kommunikasjonteoretisk. De har likevel såpass forskjellige dateringer fra de andre rundhaugene og ulik oppbygning når man graver dem, at jeg har valgt å skille dem ut som egen kategori, fordi dette nok vil gi et mer nyansert bilde av kommunikasjonshistorien på Hunn. Ifølge Johansen (1981:63), var disse registrert som hauger, og vi må derfor holde muligheten åpen for at den samfunnsmessige beskrivelsen av dem har vært at de var hauger, også i andre perioder av historien.

6. Analyse

6.1. Romlig-semantisk distribusjon av alle monumentene.

Jeg vil begynne med å beskrive den romlig-semantiske fordelingen av alle monumentene på de tre feltene. Tar vi utgangspunkt i Figur 8, ser vi at det viser seg noen klare mønstre, når det gjelder hvordan de ulike monumentkategoriene fordeler seg internt på det overordna Hunnfeltet. Den overveiende overvekten av rundhauger – 57 stykker ligger på Vestfeltet, og her finnes det knapt andre synlige monumenter, med unntak av tre langhauger, en bautastein og en steinsetning. Midtfeltet er mer variert. Her er det mange ulike monumenter. 12 røyser, ni steinsetninger, ti rundhauger, fire bautasteiner og seks steinlegninger. I tillegg kommer altså de små steinlegningene som ble funnet under torva ved utgravningene på 90- og 2000-tallet, og som jeg ikke tar med i diskusjonen. Midtfeltet er altså et variert felt, der vi ikke kan hevde at en monumentkategori utpeker seg som dominerende. Det kan imidlertid se ut som Midtfeltet har et sentrum med mange monumenter i den vestlige delen, mens den østlige delen kan beskrives som periferi, med færre og mer spredte monumenter. Rundhaugene på dette feltet tenderer til å ligge i periferien. På Sydfeltet er det også variasjon i monumentkategorier. I nordøst er det primært røyser og steinsetninger, henholdsvis ni og ti stykker. I sørvestlige del av Sydfeltet er det rundhaugene som er det mest typiske monumentet med 11 stykker, men det er også registrert en røys, en steinsetning, en bautastein, fire koksteinsrøyser og den noe spesielle strukturen AL129 – ”Ringhaug” der haugen med fotkjede, har vært omgitt av en steinsetning (Resi 1986:65; Munch 1951a). I tillegg er det en struktur – AL127 – som er beskrevet som ”innhengning” som Liestøl (1952) har registrert som mulige spor etter en huskonstruksjon. Hunnfeltene har blitt delt inn i tre felter, på bakgrunn av at man har ment å observere tre spesifikke områder der de synlige fornminnene er konsentrerte og klynger seg sammen. Skal vi følge denne logikken, ser det imidlertid ut som at Sydfeltet egentlig bør regnes som to felter: En nordøstlig del dominert av røyser og steinsetninger og en sørvestlig del dominert av rundhauger. Heretter vil jeg betegne de to ”nye” feltene som henholdsvis Sydfeltet NØ og Sydfeltet SV. Se Figur 8 for oversikt over henholdsvis de ”gamle” feltene slik de er registrert i Askeladden (2007 [online]) og mine forslag til nye felter.

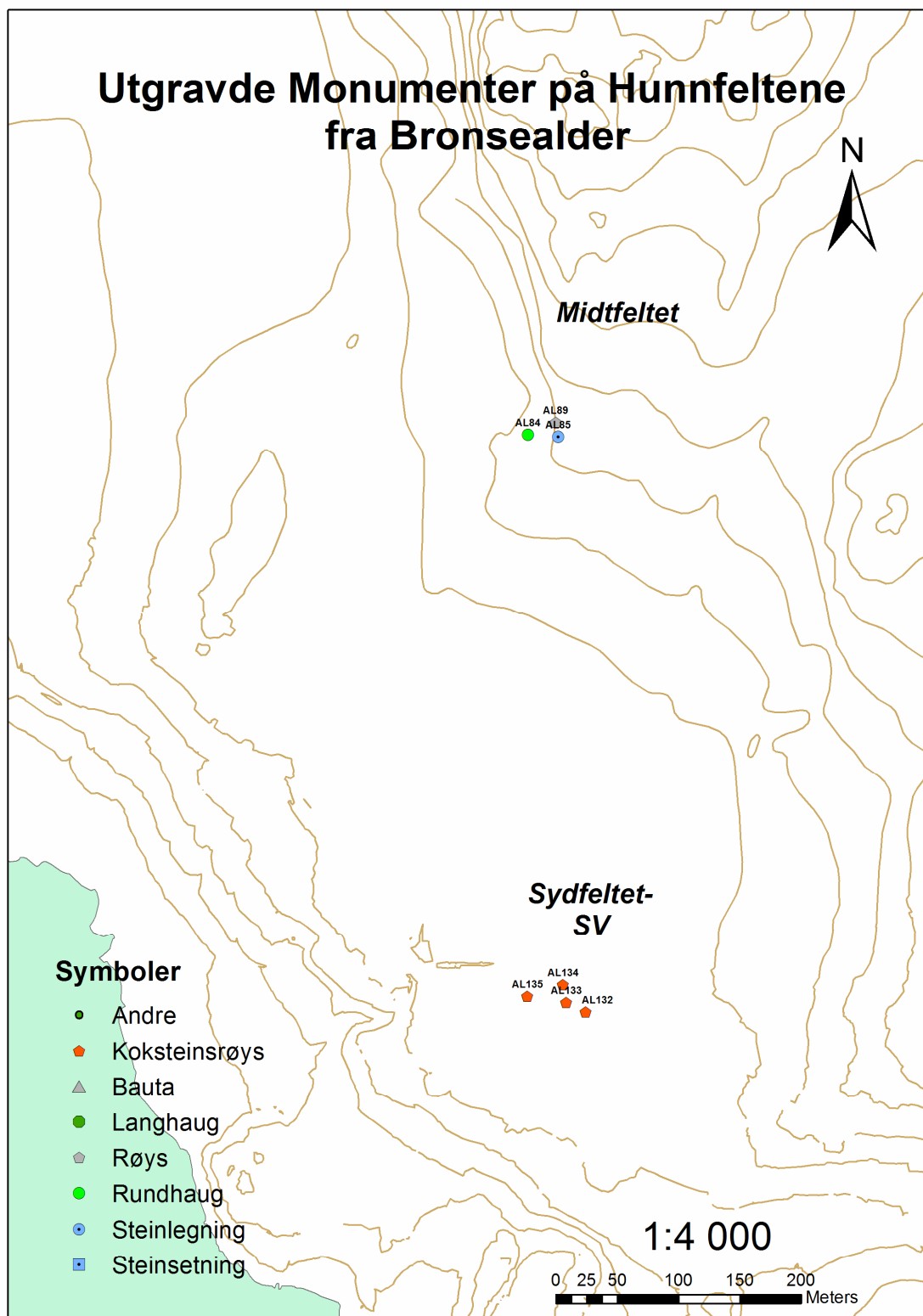
Figur 8. Alle registrerte monumenter på Hunnfeltene.

6.2. Analyse av romlig-semantisk kontinuitet og endring over tid.

Det foregående kartet (Figur 8) er et konvensjonelt distribusjonskart som viser hvordan ulike monumentkategorier forholder seg til hverandre geografisk – dette viser hvordan monumentene forholder seg romlig-semantisk *idag*. Denne situasjonen har ikke oppstått ved en tilfeldighet, men er resultatet av en rekke kommunikative seleksjoner opp gjennom forhistorien. Skal vi bruke kommunikasjonsteorien for å forstå hva som egentlig har skjedd på Hunn, må vi imidlertid se på hvordan de ulike romlig-semantiske mønstrene forholder seg over tid – hvilke typer monumenter som ble anlagt tidlig, hvilke som ble anlagt seint, i hvilke romlige områder dette skjedde og hvordan dette har endret seg gjennom historien og forhistorien. Her vil jeg analysere hvordan de romlig-semantiske mønstrene har vært i de ulike periodene som jeg har definert i kapittel 4, og hvorvidt det har vært endringer eller kontinuitet, og i så fall *hvilken type* endringer eller kontinuitet det har vært, i overgangen mellom de ulike periodene.

6.2.1. Byggingen av de første monumentene - Bronsealder

Selv om området også har vært i bruk i neolitikum (Østmo 1988:159-167; Resi 1986:12-14), så er det først i bronsealder – hovedsakelig i yngre bronsealder (1100-500 f. Kr.) – at man begynner å bygge monumenter på Hunnfeltene. Dette skjer på Midtfeltet og sørvest på Sydfeltet. I denne perioden har det også foregått bronsestøyping på Midtfeltet (Skre 1998; Kristiansen & Prescott 2000: 116-118; Anfinset et al 2000). Når det gjelder utgravde monumenter fra bronsealder, kjenner vi til fire koksteinsrøyser fra Sydfeltet SV – AL132, AL133, AL134 og AL135 (Johansen 1978, 1981) (se figur 9). Fra Midtfeltet er det gravd en haug –AL 84 (Resi 1986:63,64) og ei røys – AL89 (Skre 1998:127). Det er også gravd en steinlegning – AL85 som også er betegnet som NK3 (Prescott & Anfinset 1999:3-4). Et av de store spørsmålene i denne sammenhengen er hvorfor man *begynner* å bygge monumenter. Vi kjenner til eksempler på monumentbygging i Østfold også fra neolitikum. Det er blant annet en megalittgrav på Skjeltorp i Skjeberg, *cirka* tre kilomter unna Hunnfeltet. Selve mediet er altså ikke nytt. Bruken av monumenter på Hunnfeltet er imidlertid nytt, så spørsmålet er hvorfor dette nye mediet tas i bruk her.

Figur 9. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Bronsealder.

Dagfinn Skre (1998) ledet utgravningen av bronsealderløysa AL89 og hadde forventet at dette skulle være ei gravløys. Det viste seg imidlertid at løysa inneholdt mange funn av "boplasskarakter" – det vil si brente bein, keramikk og flintavslag (Skre 1998:128). Under haugen ble det funnet et kulturlag med rester fra bronsestøyping, deriblant trekull, smeltedigler og støypeformer. Skre tenker seg at haugen har vært intensjonelt konstruert oppå dette støpeområdet forholdsvis kort tid etter at det gikk ut av bruk (Skre 1998:130). Det er altså nærliggende å tenke seg at det har vært ritualer med "religiøse" konnotasjoner knyttet til støypeprosessen. Kristian Kristiansen og Christopher Prescott (2000:118) bygger vidare på dette og hevder at det er:

"rimelig å tolke støpingsprosessen på Hunn som en del av en symbolikk omkring transformasjoner gjennom ild, smedens spesielle rolle og status i samfunnet, samt metaforer knyttet til livet og døden. [...]Selve støpeprosessen ville således være velegnet som metafor i overgangsriter, som symbol på menneskets livssyklus".

Prescott, Anfinset og Melheim (Anfinset & Prescott 1998; Prescott & Anfinset 1999; Anfinset 2001; Anfinset & Melheim 2002; Melheim 2007) har også ledet utgravninger på Midtfeltet, og de har primært konsentrert seg om å studere bronsestøypinga som har foregått på midtfeltet i bronsealderen. Det er særlig to teoretiske synspunkter som går igjen i deres fortolkninger. Forståelsen av både metallurgi og gravlegginger som symbolske transformasjoner, og forståelsen av at aktørene hadde en oppfatning av Hunnfeltene som et "hellig", rituelt landskap. Metallurgi og gravleggelser blir forstått som overgangsritualer, særlig med utgangspunkt i teoriene til Arnold Van Gennep (1999 [1909]). Van Gennep tenker seg at ulike typer overgangsriter skaper orden i samfunnet gjennom at de strukturer overganger mellom ulike sosiale kategorier. Kristiansen & Prescott (2000:118,119) tar utgangspunkt i denne teorien om overgangsriter mellom sosiale kategorier og generaliserer den til å gjelde Hunnfeltene som helhet. Det blir argumentert for at det er en metaforisk likhet mellom det å gravlegge et støpeområde, og det å gravlegge et menneske under en løys. Begge deler kan forstås som både "forseglinger" og symbolske transformasjoner av det som ligger under løysa.

En samfunnsmessig forklaring av Hunnfeltene blir dermed at de har fungert som et ”teater” for religiøse eller kultiske ritualer. Kristiansen & Prescott (2000:119) betoner at vi ikke bør skille mellom religiøs, økonomisk, politisk og sosial bruk av Hunngravfeltene i forhistorien, men heller forstå disse aspektene som integrerte. Anfinset et al. (2000:3) og Kristiansen & Prescott (2000:119) tenker seg også at Hunnfeltene var et sentralt område for ritualer og knytter dette opp til monumentene. Videre mener Anfinset et al. at Hunnfeltene antok en form for mytisk betydning i eldre bronsealder. Bakgrunnen for dette er blant annet bosetning, jordbruk og metallframstilling i eldre bronsealder og neolitikum, som ikke skal regnes som reint økonomiske aktiviteter, eller ervervsaktiviteter i førmoderne samfunn, men som deler av en integrert kosmologi. Denne forståelse kan sammenlignes med begrepet ”livsverden” som blant annet brukes av Habermas (1997:119-152), og betegner et felles reservoar av taus og implisitt kunnskap, klassifiseringsskjemaer, ferdigheter og verdier. I førmoderne samfunn inngår også maktforhold og økonomiske forhold i denne implisitte livsverden eller kosmologien, og slik jeg tolker Anfinset et al (2000) og Kristiansen & Prescott, er det en slik forståelse som skal legges til grunn for forklaringa og bruken av Hunnfeltet i bronsealder.

Skal vi tro på Anfinset et al. (2000:15) er det de rituelle aspektene ved bronsestøypinga på Midtfeltet som er utgangspunktet for i alle fall bygginga av røysa AL89. De sier at AL89

”ble bygget nokså umiddelbart etter at kulturlaget ble deponert, og at det sannsynligvis er en sammenheng mellom aktivitetene vi finner spor etter i kulturlaget og riter som ledet til byggingen av røysen. Det kan altså se ut som røysen bevisst forsegler en metallurgisk kontekst, og er uttrykk for riter omkring metallurgien” (Anfinset et al 2000:15).

Monumentene AL 132, AL133, AL 134 og AL135 på sørvestre del av Sydfeltet var opprinnelig registrerte som hauger av Liestøl (1952). Disse ble gravd av Øystein Johansen (1981;1978) i 1975 og viste seg da å være jordblandede koksteinsrøysere som ble daterte til yngre bronsealder. Ifølge Johansen (1981:70,75) er disse koksteinsrøysene avfallsrøysere etter bronsestøypinga og skal først og fremst forstås profant – ikke tillegges kultisk eller rituell betydning. Det er vanskelig å si hva som kommer først av koksteinsrøysene på Sydfeltet SV og røysa, haugen og steinlegningen på Midtfeltet (figur 9). Isolert sett er både fortolkningene til Kristiansen & Prescott og Anfinset et al på den ene siden og Johansen på den andre siden

plausible, og begge kan formuleres innenfor Luhmanns teori. Ifølge Kristansen & Prescott og Anfinset *et al* har Hunnfeltene allerede antatt en sakral/rituell betydning i bronsealderen. Det er som deler av overgangsritualer – bronsestøyping og begravelser – at man begynner å bygge monumenter. Ifølge Johansen (1981:74) er de første monumentene avfallshauger som nærmest blir bygde ved en tilfeldighet. Begge disse synspunktene kan forklares ved hjelp av Luhmanns teori. Med utgangspunkt i Kristiansen & Prescott og Anfinset *et al* kan vi formulere det slik at det i eldre bronsealder og neolitikum allerede kommuniseres om og på Hunnfeltene ved hjelp av interaksjon og ritualer. Det som skjer i yngre bronsealder er at det blir tatt i bruk et nytt medium – monumenter – som supplerer kommunikasjonsprosessene som allerede foregår her og som ikke minst gir kommunikasjonen større tidsmessig utbredelse og gjør den fysisk og sentral på en annen måte enn ritualer og interaksjon kan oppnå. Johansens fortolkning lever like godt innenfor Luhmanns teori, fordi Luhmann ikke stiller noen krav til hva kommunikasjonen skal handle om, bare at den faktisk finner sted. Kommunikasjon kan dessuten ikke forstås som noen substansiell helhet, men kommunikasjonens betydning blir konstruert gjennom seleksjonene informasjon, meddelelse og forståelse. Man kan derfor tenke seg at bronsealdermonumentene bare var avfallshauger da de ble bygde, og at de senere har blitt refortolket og forstått som kultiske.

Problemet er at disse to tolkningene ikke passer overens. Særlig er det påfallende at koksteinsrøysene AL132-135 og røysa AL89, har såpass mange fellestrekk. Alle er jordblandete røyser og alle inneholder rester etter bronsestøyping. I tillegg er haugen AL84 som ble gravd av Resi (1986:63,64) en steinblandet haug der flere av steinene har vært skjørbrrente. Det må regnes som usannsynlig at bronsealdermonumentene fra Midtfeltet er symbolske uttrykk for overgangsritualer, mens de fra Sydfeltet SV er profane avfallshauger. Teorien om overgangsritualer og liminalitet har for øvrig vært det teoretiske utgangspunktet for fortolkningene av Hunnfeltene for så å si samtlige arkeologer som har studert det på 1990- og 2000-tallet. Skal vi ta utgangspunkt i denne teorien, er det altså nødvendig å bygge monumenter for å "forsegle" av støypeområder eller døde mennesker. Dette er nødvendig fordi både død og metallurgi er liminale fenomener som faller utenfor sosiale kategorier og den sosiale orden og dermed regnes som farlige. Alt i alt er det en del som taler for denne tolkningen, og den må nok regnes som mer plausibel enn Johansens. Et av problemene med Johansens tolkning er at den forutsetter at det har vært et ontologisk skille mellom religion og økonomi i bronsealderen. Ifølge Kristiansen & Prescott (1999:118,119) skal disse aspektene forstås som integrerte i bronsealderen. Her er de i selskap med både arkeologer (Solberg

2003:256) og sosiologer (Habermas 1997:153-197; Luhmann 1984) som stort sett er enige om at det først er i moderniteten at funksjonssystemene eller subsystemene utdifferensieres fra samfunnet forøvrig og oppnår relativ autonomi. Det er ikke illegitimt å analysere religiøse, økonomiske og politiske aspekter ved bronsealderens samfunnet hver for seg, men det er først i moderniteten disse blir systemer og skillete mellom disse systemene og resten av samfunnet blir ontologisert.

Det er imidlertid ikke tilstrekkelig å forklare de første monumentene ut ifra en teori om symbolske forseglinger. Det finnes jo bronsealderbegravelser som ikke er forseglet av røyser eller hauger. En viktig årsak til samfunnsendringer og strukturelle endringer kan være at samfunnet tar i bruk nye medier. Ved at kommunikasjonen kan formidles både på flere måter, og måter som gir mer utbredelse, kan dette føre til en samfunnsmessig kompleksitetsøkning. Som jeg tidligere har nevnt, innebærer mer kompleksitet en tilstand der elementene har flere muligheter for tilslutningselementer, det vil si flere muligheter for å formidle kommunikasjon og mer kompleksitet. Bakgrunnen for at monumentmediet tas i bruk på Hunn, kan nok best forklares ut ifra egenskaper ved mediet selv. Monumenter medierer kommunikasjon på en annen måte enn ritualer, interaksjon og språk. Fordelen med interaksjon og språk er at de er forståelsesmedier, de sikrer at aktørene som inngår i kommunikasjonsprosessen – eller retttere sagt velger ut informasjon og forståelse – kan oppnå en form for konsensus. Ved hjelp av interaksjon, kan man bli enige om at man er enige eller uenige (Tække 2006:151,152). Dette kan ikke monumentene sikre, de kan ikke skape konsensus på samme måte som interaksjon. Det de kan gjøre, som ikke interaksjonen kan gjøre, er å sikre en tidsmessig utbredelse av meddelelsen. Interaksjoner sannsynliggjør kommunikativ konsensus, monumenter sannsynliggjør tidsmessig og kommunikativ utbredelse. Det er betydelig viktigere at man faktisk begynner å bygge monumenter, enn hvilke informasjonsseleksjoner som var bakgrunn for disse meddelelsene. De nye monumentene på Hunn kan formidle informasjon på en annen måte enn interaksjon – de kan lagre informasjon over lengre tidsperspektiver enn interaksjon. Et av trekkene ved kommunikasjon, er at når den først finner sted, så sannsynliggjør den og fører til stadig mer kommunikasjon. Dersom det har vært slik at man ikke har kunnet formidle alle de saksinnholdene man har ønsket effektivt nok ved hjelp av interaksjonsmediet, kan løsningen ha vært å bygge monumenter.

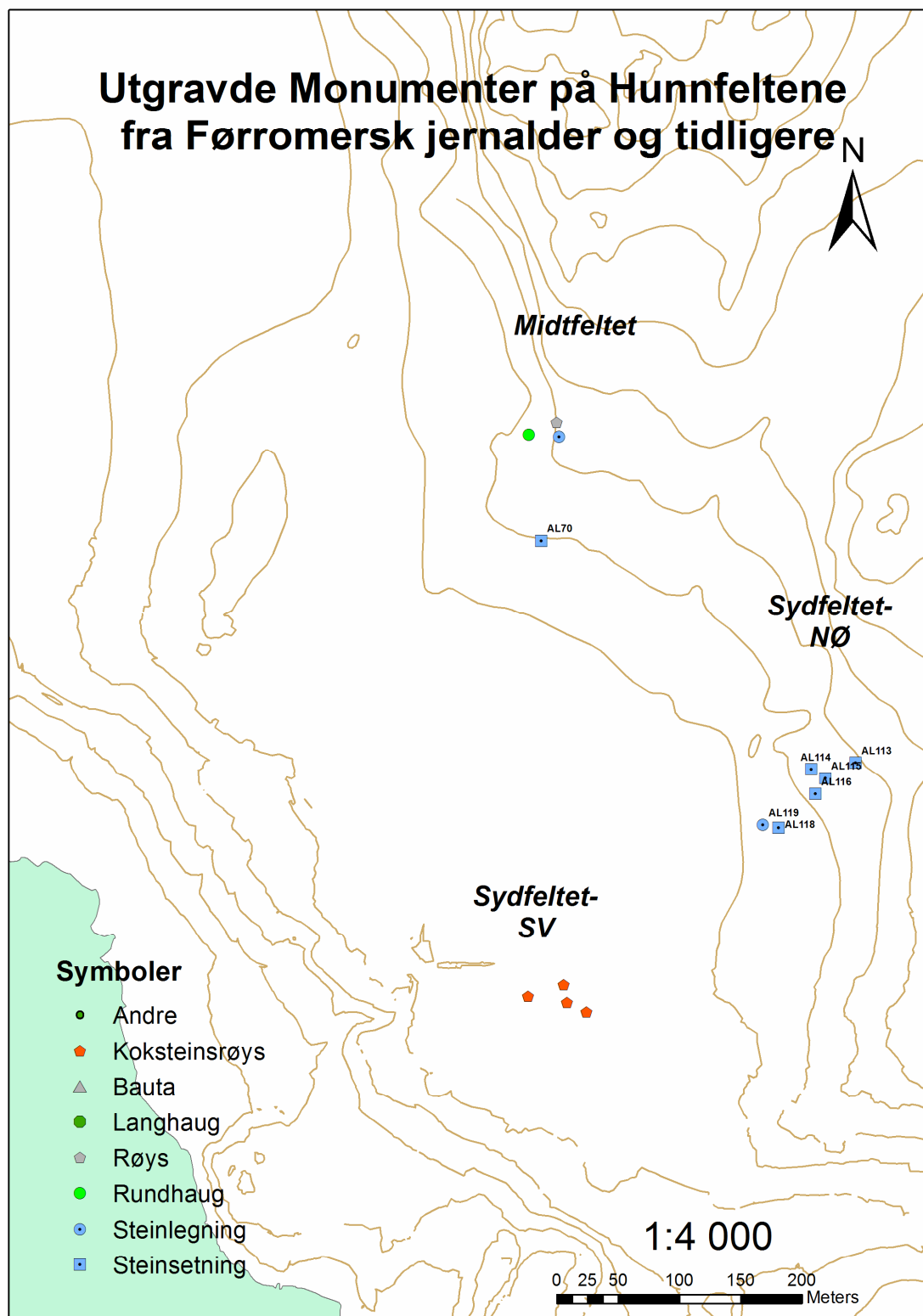
Ifølge Luhmann er kommunikasjon i utgangspunktet usannsynlig, mediene gjør den imidlertid mer sannsynlig (Tække 2006:134-135). Konstruksjonen av de første monumentene på

Hunnfeltene øker både sannsynligheten for at vellykket kommunikasjon skal finne sted, og den øker kompleksiteten på Hunnfeltene (det blir mer kommunikasjon og det blir mer kompleksitet, det blir permanente meddelelser som man må forholde seg til, både de nye monumentene må forholde seg til de gamle og interaksjonene må forholde seg til monumentene som kommunikasjonsmeddelelser).

6.2.2. Romlig-semantiske brudd og kommunikativ kontinuitet: førromersk jernalder og romertid periode B.

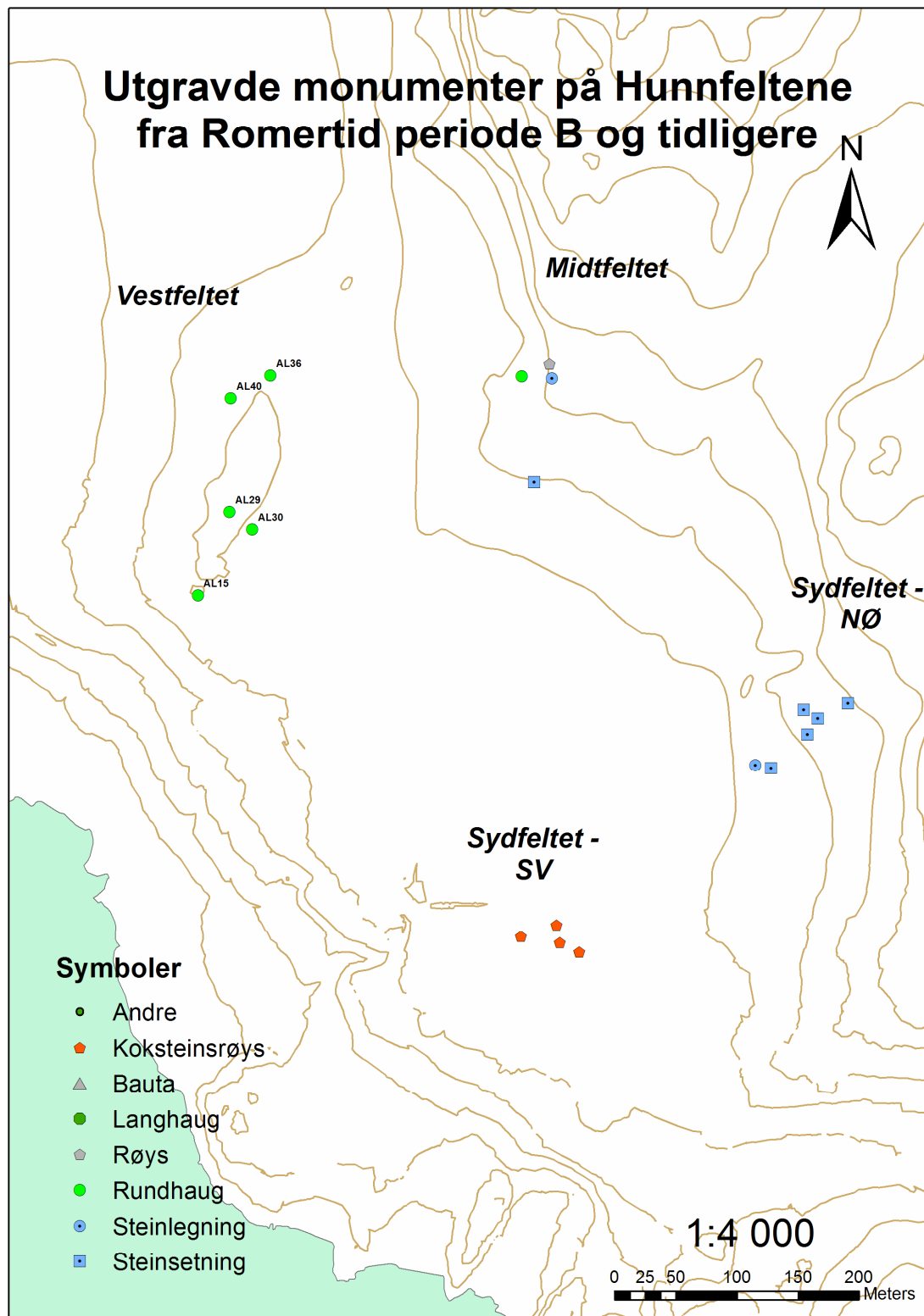
I overgangene mellom BA-FRJ og FRJ-RTB, kan vi observere endringer i monumentbygginga på Hunnfeltene som er historisk forskjellige, men kommunikasjonssteoretisk like. Her vil jeg gi en oversikt over hva som faktisk skjer i disse to periodene, for deretter forsøke å forklare disse prosessene teoretisk.

I FRJ anlegges det en ny steinsetning – AL70 – på Midtfeltet, denne ligger ca. 100 meter sør for de utgravde bronsealdermonumentene, som ligger forholdsvis konsentrerte, den ligger også omtrent 5 meter lavere i terrenget enn bronsealdermonumentene. Det viktigste som skjer i førromersk jernalder, er imidlertid at det anlegges en rekke steinsetninger og steinlegninger i nordøstre del av Sydfeltet. Av disse er fem steinsetninger – AL113, AL114, AL 115, AL 116 og AL118 – og en steinlegning – AL119 – utgravde og daterte. Ut ifra likhet i utseende og romlig plassering kan vi regne med at alle steinsetningene på Sydfeltet NØ er fra førromersk jernalder. Elisabeth Skjelsvik (1951:123), som ledet utgravningene av steinsetningene på Sydfeltet konstaterer at de er graver og må ses i sammenheng med gravhaugene og resten av gravfeltet, men hun forsøker egentlig ikke å forklare dem utover dette. Det er likevel klart at det skjer en endring i monumentbyggingen på Hunnfeltene i overgangen mellom bronsealder og førromersk jernalder. Det finnes allerede bronsealdermonumenter på Midtfeltet og Sydfeltet SV, men i førromersk jernalder endrer monumentene utseende ganske betydelig og de blir lagt til et geografisk område – Sydfeltet NØ – som ikke er så langt unna at ikke bronsealdermonumentene har vært synlige herfra, men likevel såpass langt unna de gamle feltene – cirka 200 meter unna Sydfeltet SV og cirka 300 meter unna Midtfeltet – at det markeres en tydelig romlig distinksjon til de gamle. Her dreier deg seg altså om et romlig-semantisk brudd, men ikke et kommunikativt brudd. De nye monumentene refererer indirekte til de gamle.

Figur 10. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra førromersk jernalder og tidligere.

I Romertid periode B, kjenner vi ikke til at det anlegges noen nye monumenter på Midtfeltet eller Sydfeltet. Derimot bygges det flere rundhauger på Vestfeltet (se figur 11). Fem av disse – AL15, AL29, AL30, AL36 og AL40 er utgravde og daterte, men det er ikke usannsynlig at flere av haugene på Vestfeltet er fra samme periode. Det skjer altså en tydelig endring i monumentbygginga på Hunn i overgangen mellom FRJ og RTB, man slutter å bruke Midtfeltet og Sydfeltet NØ, og ”åpner opp” et nytt område – Vestfeltet – for monumentkonstruksjon. Ifølge Frans-Arne Stylegar (1995:61) er dette noe av det viktigste som skjer på Hunnfeltet. Stylegar fokuserer særlig på bygginga og plasseringa av 5 hauger som har inneholdt våpengraver på en nord-sør-gående høyderygg, som også er den høyeste delen av Vestfeltet. Av disse er to – AL15 og AL29 fra RTB, de andre AL17, AL19 og AL23 er fra RTC (Stylegar 1995:65). Stylegar tar utgangspunkt i Grens (1984:47) påstand om at monumenter først og fremst blir bygde i samfunn som er på randen av kollaps, og som desperat bygger store monumenter for å underkommunisere og maskere problemene sine. Ifølge Stylegar er haugene med våpengraver på Vestfeltet et ideologisk uttrykk for en økonomisk krise. Stylegar tenker seg at det har eksistert et kommunalistisk gavebyttesystem der eliten har fått tak i romerske importgjenstander som har blitt byttet mot produksjonsvarer fra aktører med lavere status. Grunnet vanskeligheter med å anskaffe disse importgjenstandene i yngre romertid – muligens på grunn av Marcomannerkrigene – skaper dette en krise i det kommunalistiske gavebyttesystemet. Eliten må da etablere en alternativ måte å skaffe seg produksjonsoverskuddet, og løsningen blir et mer ”føydalt” tributærsystem, noe som også gjør det nødvendig å markere en sterkere distinksjon til underklassen. Haugene på Vestfeltet er et ideologisk uttrykk for dette (Stylegar 1995:66-68). Jeg ser ikke bort ifra at Stylegar kan ha et poeng i sin analyse, men den er bygd opp rundt Grens teori om monumenter som ideologi og uttrykk for samfunnsmessig ”angst”. I teorikapittelet mitt har jeg allerede forkastet Grens posisjon – ideologi kan være temaer i kommunikasjonen om monumenter, men monumentenes funksjon kan ikke låses fast på denne måten. De kan ha vært uttrykk for maktsemantikker i enkelte historiske perioder, men må først og fremst betraktes som kommunikasjonsmeddelelser.

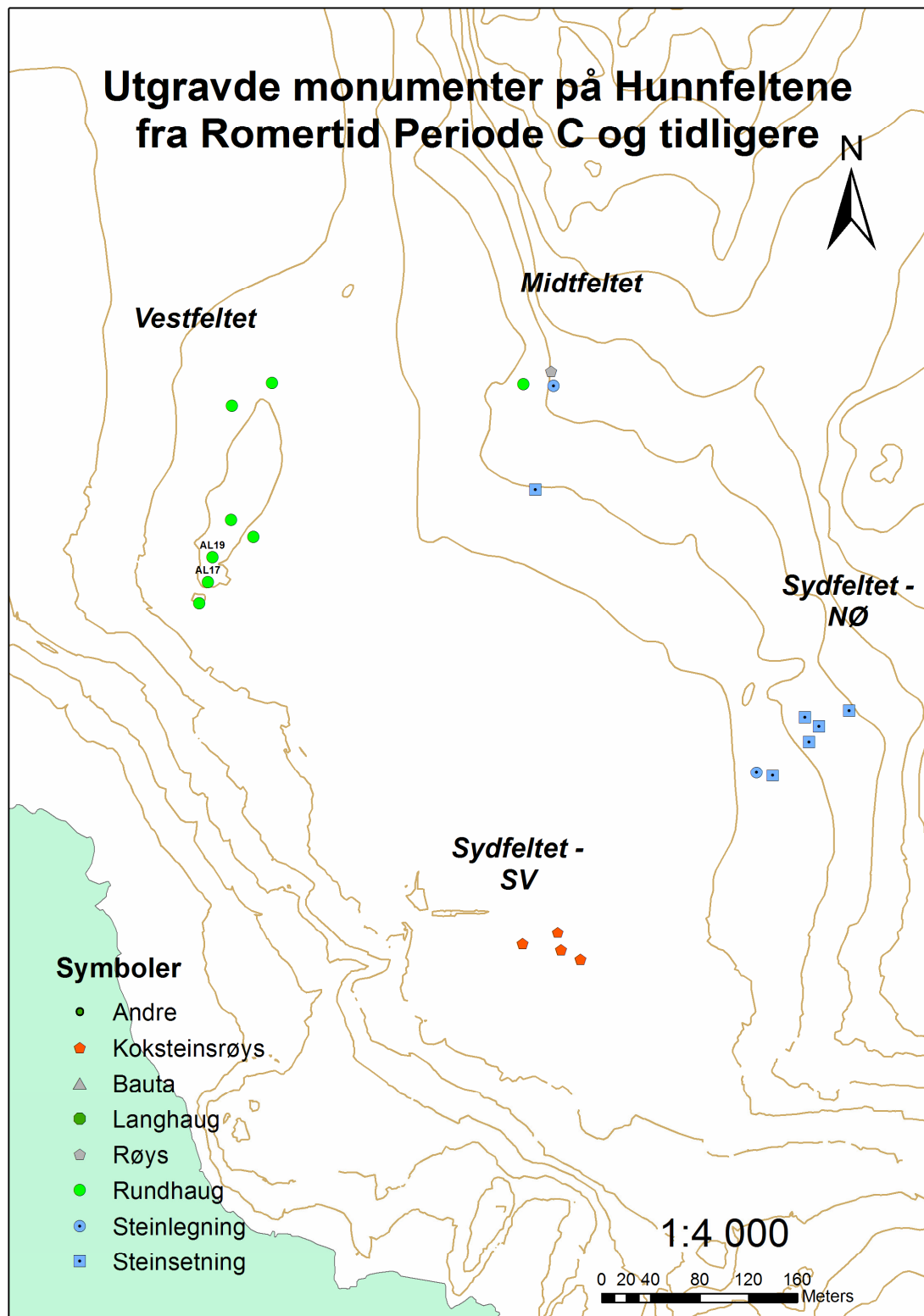
Figur 11. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Romertid periode B og tidligere.

Når det gjelder endringene i semantikk og rom i overgangen mellom FRJ og RTB, så er det en del fellesstrekk, og jeg vil derfor behandle dem samlet teoretisk fordi det er uttrykk for såpass like prosesser. Jeg ser her bort ifra de reint substansielle historiske forskjellene som naturligvis har eksistert mellom YBA –, FRJ – og RTB–samfunnene. Disse er uansett for komplekse til å kunne leses direkte ut av monumentene. I begge disse overgangsfasene skjer det imidlertid romlig-semantiske brudd i monumentkonstruksjonen på Hunn. Man slutter å bruke et tidligere område og begynner å bygge andre typer monumenter et stykke unna, men ikke så langt unna at ikke de gamle monumentene er synlige og indirekte blir refererte til. Jeg kan tenke meg to alternative forklaringer på disse endringene. Den ene muligheten er at de gamle feltene – henholdsvis Midtfeltet og Sydfeltet SV i overgangen YBA-FRJ og Sydfeltet NØ i overgangen FRJ-RTB – har fått en status som ”tabu” og at det har foreligget samfunnssemantikker som har tilsagt at det ikke lenger er legitimt å bygge her, fordi områdene har fått en eller annen form for liminal status, enten som hellig eller farlig. Monumentkategoriene fra de ”gamle” feltene har også falt inn under dette tabuet – det har vært en kausal sammenheng mellom rom og semantikk, og det er forklaringen på hvorfor man ikke lenger kan bruke de ”gamle” monumentkategoriene, men går over til nye. Landskapet er likevel mytologisert, så man bygger i nærheten for å ”koble seg på” de monumentene som allerede eksisterer, slik at disse får noe av den rituelle semantikken som de gamle har. Dette må da også i høyeste grad regnes som tilslutningskommunikasjoner.

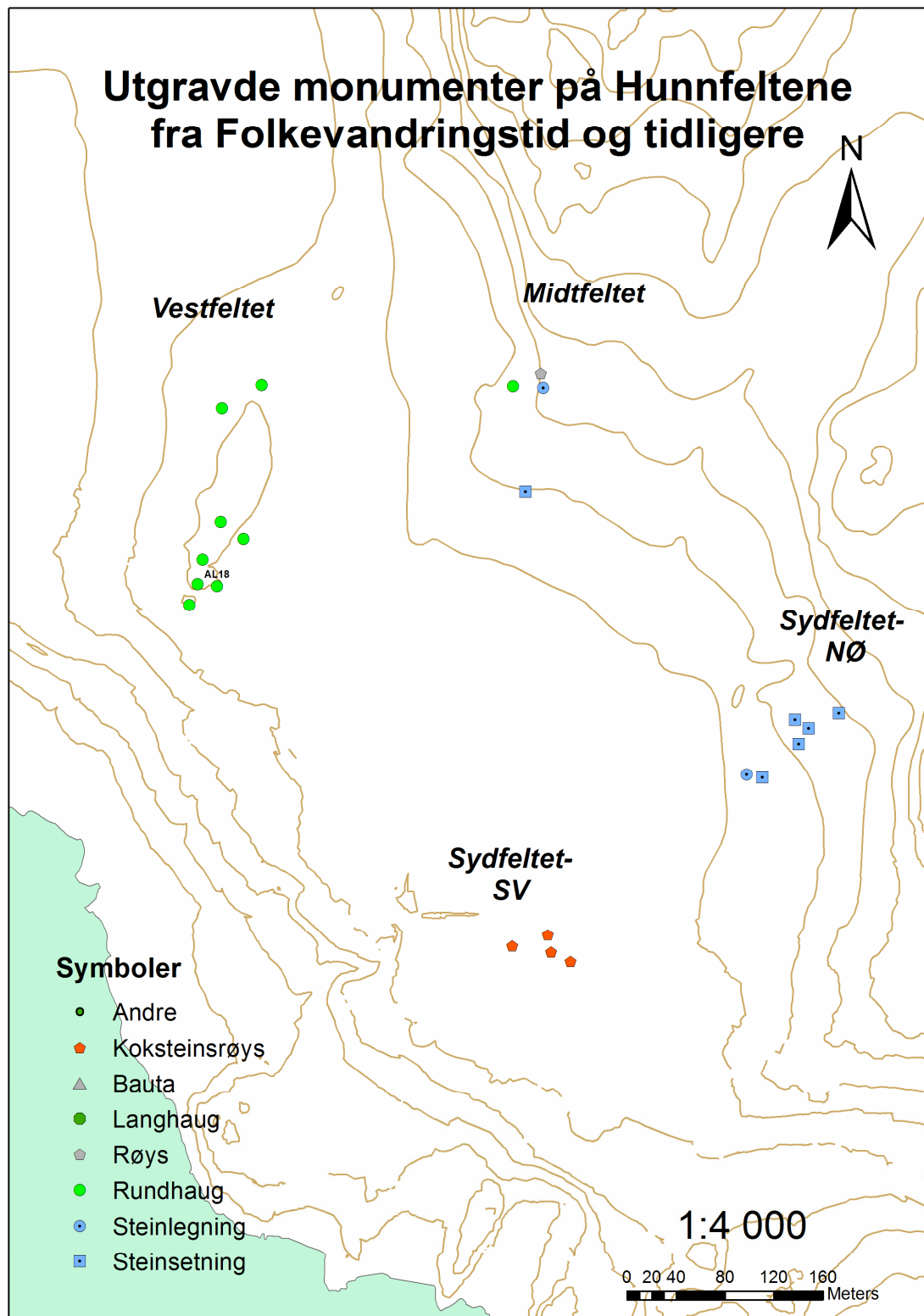
Den andre forklaringa er at det kan være samfunnsmessige brudd, konflikter eller endringer i disse overgangsfasene som gjør det nødvendig eller ønskelig for samfunnet å distansere seg fra tidligere monumentbygging. Dette trenger ikke omhandle de nordeuropeiske jernaldersamfunnene som helhet, men kan like gjerne foregå på et lokalt nivå i området rundt Hunnfeltet. Hunnfeltet er dessuten for lite til å kunne observere generelle samfunnsendringer – det vil bli for påvirket av lokale variasjoner. De romlig-semantiske endringene i monumentbygginga på Hunnfeltene, kan altså beskrives som uttrykk for en aktiv avstandstaken fra gamle samfunnssemantikker. Så kan man lure på hvorfor man ikke bare slutter å bygge monumenter på Hunn, eller heller bygger dem på et annet felt lenger unna. Ser vi på kommunikasjonsteorien, så er en av årsakene til at kommunikasjonsprosessen har så stor kontingens og så mange tilslutningsmuligheter, at den alltid innebærer muligheten til å si ”nei” til tidligere kommunikasjon, eller kommunisere noe annet i neste øyeblikk (Luhmann 1984:135-138). Kommunikasjon for Luhmann har ikke, som hos Habermas (1984:274,286-287,337), noe innebygd *telos* mot forståelse og konsensus (Tække 2006:151). Tvert imot, det

er muligheten for konflikt, det å være uenige med hverandre som sannsynliggjør selvreproduksjonen – autopoiesisen – ved den kommunikative prosessen. Det å *ikke* si noe kan lett tolkes som enighet. Det å si *nei*, eller *si noe annet*, er den sikreste måten å kommunisere dissens.

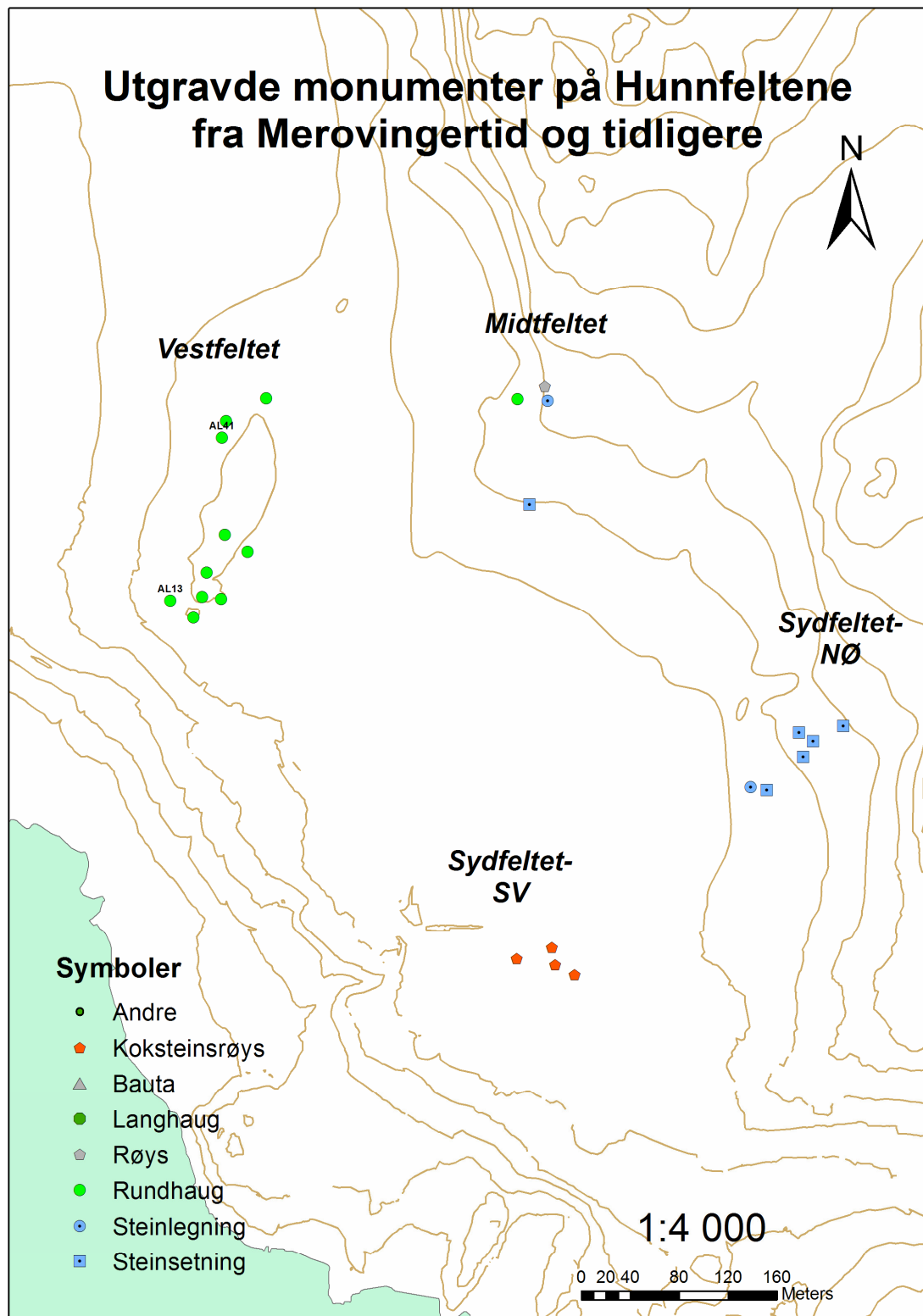
Uansett hvilken av disse tolkningene som er mest sannsynlige, eller selv om ingen av dem skulle være riktige, så kan vi slå fast at de romlig-semantiske bruddene vi kan se i overgangen mellom BA-FRJ og FRJ-RTB, er en måte å distansere seg fra tidligere kommunikasjonsmeddelelser i monumentmediet på. Forklaringen er følgende: Hver for seg kan semantiske og romlige brudd forklares uten å hevde at kommunikasjonen distanserer seg fra tidligere kommunikasjon. *Bare semantiske* brudd kan forklares ved å vise til at samfunnets religion- eller, dødsforståelse endrer seg, noe som gjør det nødvendig med nye monumenter. *Bare romlige* brudd kan forklares ved å vise til at det har vært for dårlig med plass på det gamle feltet. Men *både* romlige og semantiske brudd må forklares ved hjelp av en form for kommunikatív intensjonell distansering fra tidligere kommunikasjon.

Figur 12. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra romertid periode C og tidligere.

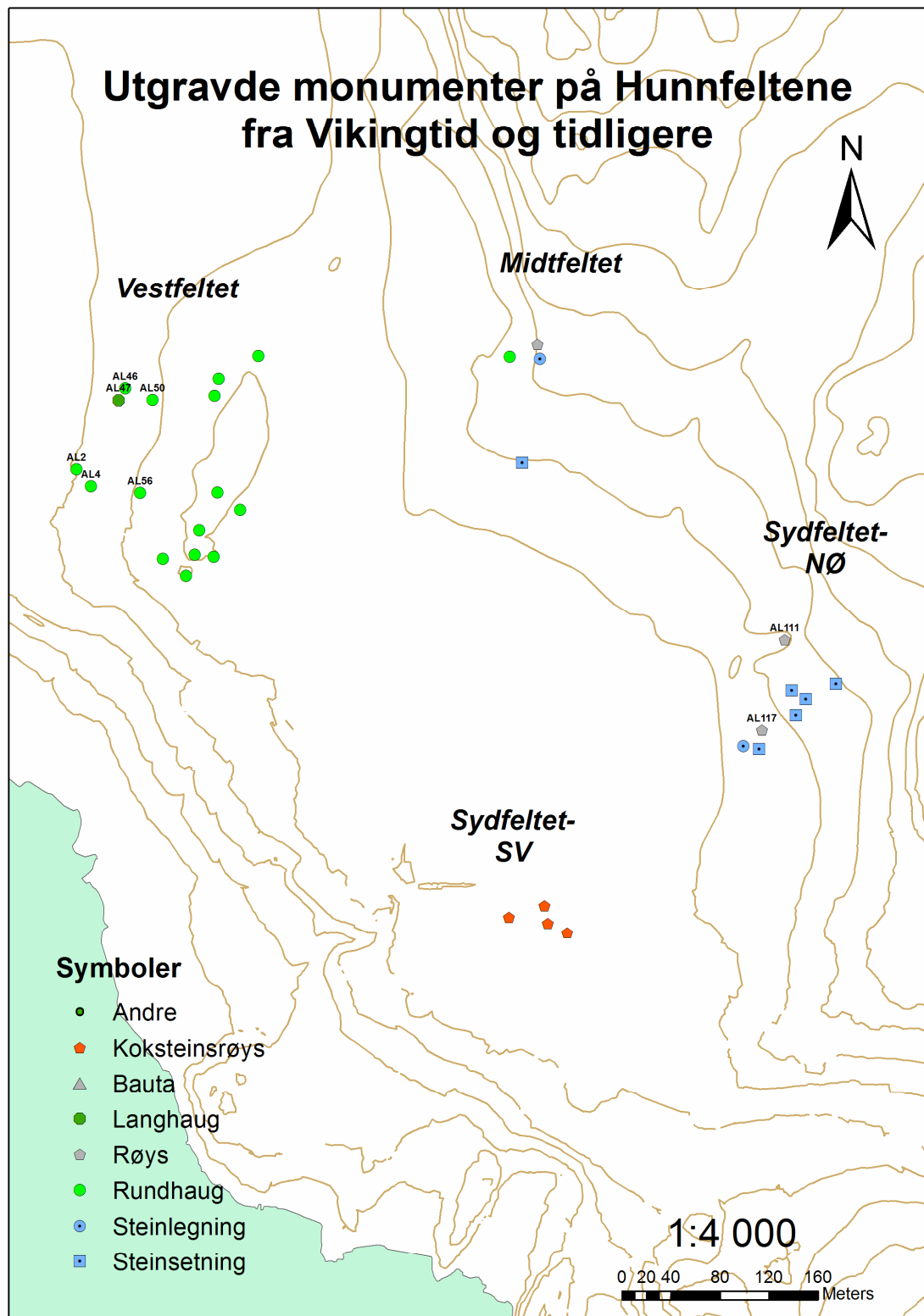
Figur 13. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra folkevandringstid og tidligere.

Figur 14. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Merovingertid og tidligere.

6.2.3. Romlig-semantic kontinuitet – Romertid periode C, Folkevandringstid og Merovingertid

Fra RTC til MVT kan vi observere romlig-semantic kontinuitet, og disse periodene vil derfor bli behandlet samlet. Det blir bygget nye monumenter i disse periodene, men det er rundhauger, og de er på Vestfeltet. Fra RTC kjenner vi til to hauger – AL17 og AL19 som er utgravde og tilstrekkelig nøyaktig daterte (figur 12). Fra FVT er det bare én haug som er utgravd og tilstrekkelig nøyaktig datert, det er AL18 (figur 13). Fra MVT kjenner vi til to hauger som er utgravde og daterte innenfor grensa på +/- 300 år – AL13 og AL41 (figur 14). Alt i alt ser det altså ut til at det er romlig-semantic kontinuitet fra RTB til MVT. Man fortsetter å anlegge rundhauger på Vestfeltet, slik det ble gjort i romertid periode B. Dette er et tidsrom med store politiske og samfunnsmessige endringer både i Europa og Skandinavia. Det er også endringer både i materiell kultur og gravskikk (Solberg 2003:163,177), men dette påvirker altså ikke monumentbygginga på Hunnfeltene, her er det romlig-semantic kontinuitet. I lokalsamfunnet på Hunn i Østfold, har altså monumentssemanticene ikke endret seg – i dette tilfellet har ikke kommunikasjonen latt seg påvirke av omverdensforhold, og ikke engang av andre kommunikasjoner. Vi må imidlertid ikke trekke den feilslutninga at *samfunnet* ikke har endret seg på Hunn. Det kan ha vært og har sannsynligvis vært store endringer på andre områder, det er bare det at disse endringene ikke kommer til uttrykk gjennom monumentene – til og med religiøse diskurser og semanticer kan ha endret seg. Man markerer imidlertid ikke distanse til fortida ved hjelp av monumenter i RTC, FVT og MVT.

Figur 15. Utgravde monumenter på Hunnfeltene fra Vikingtid og tidligere.

6.2.4. Vikingtid

Vi kjenner til flere utgravde og daterte rundhauger fra VT på Vestfeltet – det dreier seg om AL2, AL4, AL46, AL50 og AL56, samt en langhaug; AL47 (figur 15). Her er det imidlertid mulig å se en ganske tydelig romlig endring i forhold til tidligere monumentkonstruksjon på Vestfeltet. Monumentene fra periodene RTB, RTC, MVT og FVT ligger alle i østre del av Vestfeltet, men i dette tilfellet er det bare en romlig, og ikke en semantisk endring. Med unntak av langhaugen, så følger monumentene den samme semantikken som de har gjort siden RTB. Selv om det er en tydelig romlig endring, så er ikke den tilstrekkelig stor til at vi kan kalle det et romlig brudd, jeg oppfatter ikke at meddelesene er foretatt med hensikt på å markere en tydelig romlig distanse til tidligere meddelelser. Dersom vi tar i betraktning oversiktskartet over alle monumentene (figur 8), ser vi også at det egentlig er hauger i det som framstår som en ca. 50 meter stor åpning mellom RTB/RTC/MVT/FVT- og VT-monumentene på figur 15, og at vi derfor ikke kan snakke om noe tydelig romlig brudd i overgangen MVT-VT.

I Vikingtid begynner man imidlertid å anlegge en ny monumenttype – vikingtidsrøysene. Sydfeltet NØ blir tatt i bruk igjen for første gang siden FRJ. To av disse røysene er utgravde, men det er i alt registrert ni (figur 8; figur 15). Røysene er så og si klint oppi FRJ-monumentene. I VT er det altså både kontinuitet på Vestfeltet og bygging av monumenter i et område som ikke har blitt brukt på lenge – Sydfeltet NØ. Det er altså et eller annet som skjer på Hunnfeltene i VT. At man tar i bruk Sydfeltet NØ for første gang på over 800 år, må regnes som ganske radikalt, men muligens er det nettopp det at det er så lenge siden det har blitt brukt som er noe av forklaringa. Det begynner å bli såpass lenge siden FRJ, at det kanskje ikke lenger er nødvendig å opprettholde en distanse til Sydfeltet NØ – uavhengig av om denne distanseringen skyldtes et tabu eller en diskreditering av de gamle monumentsemantikken. VT-røysene på Sydfeltet NØ ligger såpass nært FRJ-steinsetningene, at de må regnes som klare referanser til og svar på disse. Det sier litt om egenskapene til monumentmediet at en tilslutningskommunikasjon kan oppstå på bakgrunn av en over 800 år gammel meddelelse. I førskriftlige samfunn, må det regnes som et ganske stort framskritt å ta i bruk et medium som kan sikre så stor tidsmessig utbredelse.

Da gjenstår spørsmålet om *hvorfor* man tar i bruk flere monumentkategorier – både rundhauger, langhauger og røyser i VT og hvorfor man tar i bruk to felter på Hunn. Det er flere mulige svar på dette spørsmålet, men det er hevet over tvil er at det *er* en romlig-

semantisk distinksjon mellom røysene på Sydfeltet NØ og haugene på Vestfeltet i Vikingtid. Hva skyldes denne distinksjonen? Ser vi på monumentene i seg selv, så kan vi ikke påstå at de uttrykker noen forskjell i monumentalitet eller sentralitet. Har denne distinksjonen oppstått på bakgrunn av distinksjoner i sosiale kategorier mellom personene som kommunikasjonen kan attribueres til? Er denne distinksjonen uttrykk for forskjeller i status, etnisitet, kjønn eller religion? Dette kan ikke besvares ved å ta utgangspunkt i monumentene i seg selv, og for å forsøke å finne ut dette vil jeg gjøre et unntak fra min beslutning om bare å se på monumentene og ikke gravgods og begravelsesformer, men ta dette kort i betraktning for å se om *det* kan tolkes som uttrykk for noen av disse distinksjonene. Jeg vil sette dette opp i tabellform.

Tabell 5. Gravgods i vikingtidsmonumenter:

AL-nr:	Gravskikk:	Funn:
Hauger:		
AL2	Kremasjon	Jernkniv, brente bein.
AL4	Kremasjon	Ringspenne i bronse, brente bein, jernfragmenter.
AL46	Kremasjon	Bein/hornkam, skiferbryne, jernfragmenter, ring festet til hempe, beslag, krampe, 27 klinknagler, leirkarskår, brente bein.
AL47	Kremasjon	Stein/glassperler, spinnehjul kleberstein, jernfragmenter, knivsodd, nagler, kleberkar, beslag med nagle, brente bein.
AL50	Inhumasjon	Sverd, øks, skjoldbule, sporer, kleberkar, storfehorn, skiferbryne, jernstang, to bronestaver, leirkarskår.
AL56	Kremasjon	38 glassperlser, spinnehjul av skifer, jernfragmenter, brente bein.
Røyser:		
AL111	Inhumasjon? Muligens ikke grav.	To ovale skålformede spanner av bronse.
AL117	Kremasjon	Seks skiveformede skiferperler, brente bein.

På bakgrunn av denne tabellen, ser det ut som det er vanskelig å komme med noen entydig fortolkning over hvorfor denne romlig-semantiske distinksjonen oppstår i vikingtid.

Kjønnsdistinksjon er en usannsynlig forklaring, vi ser at de to røysene på Sydfeltet NØ inneholder ”kvinnegjenstander”, men internt på Vestfeltet er det både manns- og kvinnegraver. AL50 inneholdt våpen, som regnes som typiske mannsgjenstander, mens AL56 og AL47

inneholdt glassperler og spinnehjul som regnes som typiske kvinnegjenstander. AL2, AL4 og AL46 er usikre. Det ser heller ikke ut til at vi kan komme med noen påstander om forskjell i status. AL 46, AL47, AL50 og AL56 kan kanskje sies å ha noe rikere funn – eller i det minste flere gjenstander – enn AL2, AL4, AL111, AL117. Dette kan imidlertid ikke regnes som noen betydelig forskjell, vi kan ikke se at gravgodset innebærer noen klare tegn på uttrykk for forskjeller i status. Både røysene og haugene inneholder typiske vikingtidsfunn, så vi kan nok heller ikke tolke dem som uttrykk for etniske forskjeller. Det er nok mulig å hevde at distinksjonen mellom monumenter og felt i seg selv er uttrykk for en religiøs distinksjon, men vi ser at gravene i både røysene og haugene både er inhumasjons- og kremasjonsgraver, så dette er tvilsomt, om enn en mulighet. Alt i alt må vi nok konkludere med at vi ikke blir så mye klokere selv om vi tar gravgodset i betraktning. Det *er* en romlig-semantisk distinksjon i monumentbygginga på Hunnfeltene i Vikingtid, men denne skyldes ikke kjønn, ikke etnisitet, ikke religion og ikke status- eller klasseforskjeller. Monumentkategoriene følger feltene, selve gravskikken gjør det ikke.

Vi skulle kanskje kunne regne med at røysene på Sydfeltet NØ uttrykker en distansering til den tradisjonelle haugbygginga på Vestfeltet. Kanskje de er uttrykk for et kommunikativt opprør eller motsigelse som får autoritet ved å referere til eldre steinsetninger fra FRJ. I Vikingtid er det så lenge siden FRJ-steinsetningene ble bygd, at de sannsynligvis har blitt oppfattet som virkelig ”evige” – som at de alltid har vært der. Kanskje er dette også et av særtrekkene ved monumentmediet. Det er først når samfunnet har glemt hvem som bygde de konkrete monumentene, hvorfor det ble gjort og hva de skulle uttrykke, at de virkelig blir ”evige”. Meddelelsen blir på en måte enda sterkere – den uttrykker evighet og sentralitet i enda større grad – når samfunnet har glemt en eventuell ”opprinnelig” symbolikk.

6.2.5. Etter vikingtid:

Etter vikingtid blir det ikke anlagt nye monumenter på Hunnfeltene, det ser altså ut som et kommunikativt brudd. Det må regnes som sannsynlig at dette kan ha sammenheng med overgangen til kristendommen. Samfunnets religionssemantikker og dødsemantikker endrer seg betydelig i denne perioden. Det har sannsynligvis blitt kommunisert at haugene var hedenske graver i overgangen mellom VT og middelalder, og ifølge kristen gravskikk skulle det ikke lenger oppføres monumenter over de døde (Solberg 2003:312). Monumentene på Hunnfeltet har blitt forstått som symboler på førkristen religion, og derfor blitt illegitime.

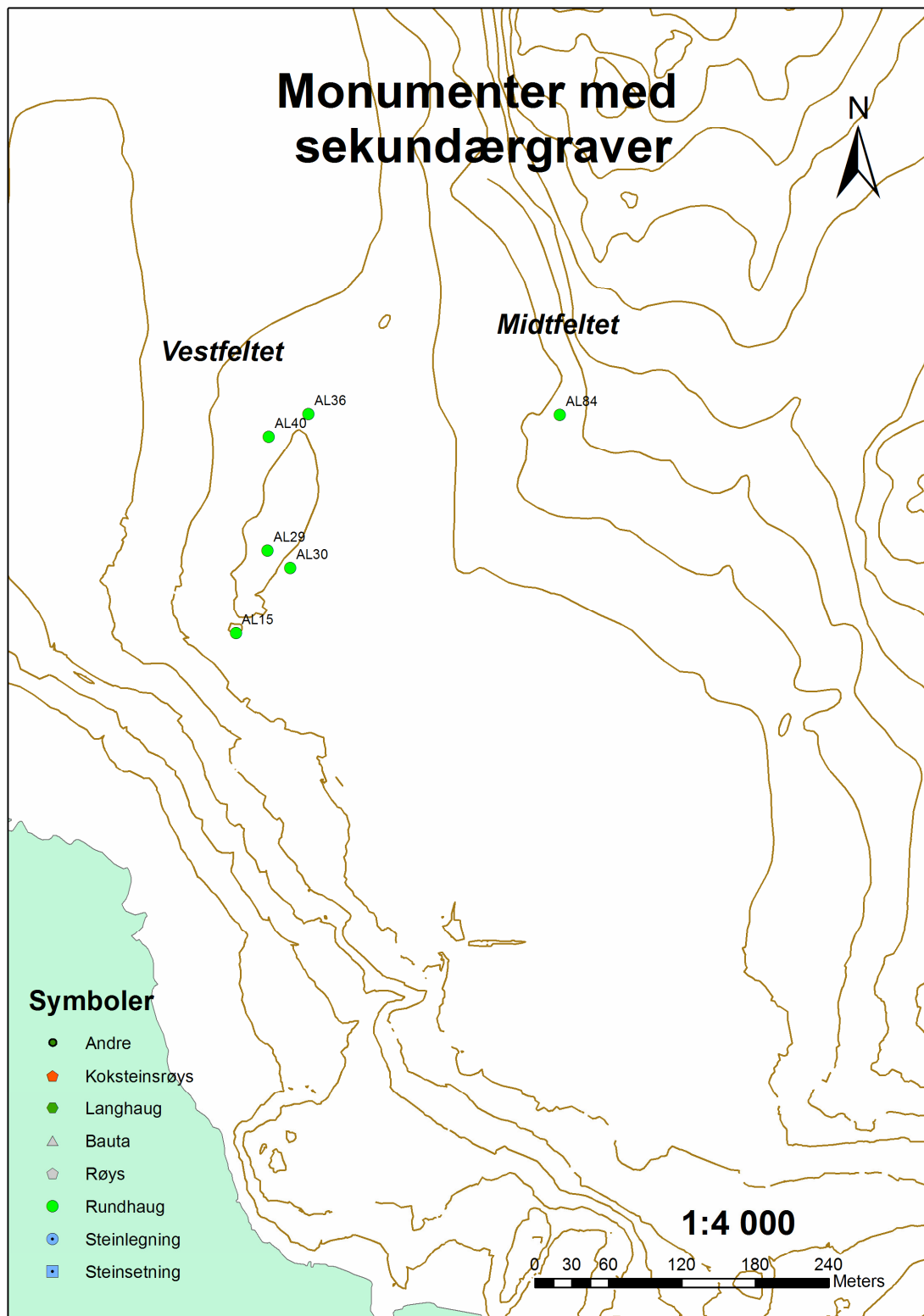
Dessuten var det viktig for enkeltaktørene å bli begravd i vigsle jord, det vil si på kirkegårder. Det forelå altså såpass sterke incentiver mot å bygge nye monumenter at det førte til et kommunikativt brudd på Hunnfeltet. Vi kjenner til at det finnes andre gravfelter der det bare har skjedd semantiske brudd ved trosskiftet – for eksempel at det har blitt bygd middelalderkirker på gravfelt. Likevel var det kirka som satt med den diskursive makten og kunne avgjøre hvilke områder som skulle vigsles og hvilke som ikke skulle vigsles. Sånn sett kan det være visse teoretiske likheter med tidligere endringer på Hunnfeltet. Men der det i overgangen mellom BA-FRJ og FRJ-RTB, bare var bestemte områder av feltet som ble illegitime å bygge på, gjelder det i overgangen VT-Middelalder for hele feltet, og det oppstår derfor ikke bare et romlig-semantisk brudd, men også et kommunikativt brudd.

Det har skjedd flere ting av romlig karakter på Hunnfeltet etter vikingtid. Det har blant annet blitt bygd flere bolighus i sørlige del, ved riksvei 110, det har vært tatt ut sand i nærheten av Sydfeltet og et grustak har ødelagt deler av Midtfeltet. Det er imidlertid ikke slik at *alle* konstruksjoner eller manipulasjoner av romlig karakter skal regnes som tilslutningskommunikasjoner. Kommunikasjon er selvrefererende, en ny kommunikasjon refererer til noen, men ikke alle tidligere kommunikasjoner. Implisitt i begrepet *tilslutningskommunikasjon* ligger det at denne må komme etter og på grunnlag av den kommunikasjonen som den refererer til. For at vi skal kunne omtale monumenter og romlige konstruksjoner som uttrykk for tilslutningskommunikasjoner, må vi altså kunne sannsynliggjøre at disse meddelelsene ikke hadde vært der de er, hvis det ikke var for tidligere meddelelser. På en eller annen måte må informasjonsseleksjonen til tilslutningsmeddelelsene komme *på bakgrunn* av at noen har skapt seg en forståelse av meddelelsene som de refererer til. Dette oppfatter jeg ikke at er tilfellet for bolighusene og sand- og grustakene. Slik jeg tolker det, ble bolighusene sannsynligvis ikke plasserte der de ligger på grunn av at det var monumenter i nærheten. På samme måte, må vi regne med at årsaken til å legge et grustak på Midtfeltet har vært et ønske om økonomisk profitt, og ikke et ønske om å ødelegge monumentene. Bygginga av grustaket og villaene får likevel store *konsekvenser* for monumentene, men vi kan ikke hevde at de *refererer* til dem. Skulle noen beslutte å bygge et museum eller historisk senter i tilslutning til Hunnfeltet, ville derimot dette i høyeste grad være en tilslutningsmeddelelse.

6.3 Sekundærgraver

Under utgravningene på Hunnfeltene, ble det funnet sekundærgraver i flere av monumentene (figur 16). Å anlegge en sekundærgrav i et allerede eksisterende monument er en handling og en kommunikasjon i sin samtid når det skjer. Å anlegge en sekundærgrav i et allerede eksisterende monument, må imidlertid regnes som medieteoretisk forskjellig fra å oppføre et nytt monument. Sekundærgraver får ikke samme tidsmessige utbredelse og romlige sentralitet som monumenter. Naturligvis kan aktører huske og samfunn kommunisere om hvor den gravlagte ligger og at dette er viktig – kanskje i flere hundre år etter at gravleggelsen har funnet sted, men dette er ikke identisk med at et monument selv påberoper seg sentralitet som en egenskap ved mediet. Selv om førmoderne monumenter svært ofte har graver i seg, så er det verken noen logisk eller nødvendig sammenheng mellom monumenter og graver. Sekundærgravene kan altså ikke regnes inn under monumentmediet. Det kan likevel være interessant å se på disse for å få mer informasjon om hvilket forhold samfunnet har hatt til tidligere monumenter og tidligere kommunikasjonsmeddelelser. Sekundærgraver kan si noe om kontinuitet i bruken og forståelsen av feltet, selv om de ikke kan regnes som ”evige” og sentrale på samme måte som monumentene. Vi kjenner til 6 monumenter som har sekundærgraver, disse er vist på figur 16.

Vi ser at alle monumentene som har sekundærgraver er rundhauger, og at de med unntak av AL84 ligger på Vestfeltet. I haugene AL29 og AL30 har sekundærgravene kommet til i samme periode som haugen ble bygd. For disse er både primær- og sekundærgravene daterte til RTB2. Når det gjelder AL15, har denne haugen tre sekundærgraver. Primærgraven er datert til RTB1/2 og sekundærgraven er datert til RTC1, noe som gir et tidsrom på ca. 100 år mellom primærgrav og siste sekundærgrav.

Figur 16. Monumenter med sekundærgraver.

AL36 er noe mer forvirrende, den består nemlig av en primær steinlegning med skjelettgrav fra RTB1. I RTB2 har det så blitt bygd en rundhaug oppå denne som har en primær branngrav. I denne haugen er det også en sekundær branngrav, tidsrommet fra første primærgrav til siste sekundærgrav er ca. 75 år. Her er det altså en situasjon der et monument ikke bare refererer til et annet monument ved å ligge i nærheten, men det tar faktisk plassen til det gamle og ødelegger den gamle meddelelsen ved at den blir usynliggjort. AL36 er også konstruert som en såkalt kjernerøys med jordkappe. Oppbygninga er altså: steinlegning i bunnen, så kjernerøys oppå denne, og så jord utenpå der igjen (Resi 1986:67). Dette kan vi ikke være sikre på, men det er kanskje en mulighet for at AL36 i virkeligheten har vært hele tre monumenter som har blitt anlagt oppå hverandre med ulike mellomrom. Med mitt kommunikasjonsteoretiske utgangspunkt, må dette regnes som svært interessant. Resi nevner at flere av de utgravde haugene – nærmere bestemt AL40 og AL29 – hadde en såkalt kjernerøys med jordkappe (Resi 1986:69-71). AL40 er for øvrig datert til RTB2 og har ikke noen sikker primærgrav, men den har en sekundærgrav som på bakgrunn av gravgoods er typologisk datert til andre Halvdel av fjerde århundre eller RTC3, noe som gir et tidsspenn fra bygging av selve haugen til bygging av sekundærgrava på ca. 275 år. Hvis det ikke er slik at kjernerøysa har blitt bygd først, og sekundærgrava har blitt bygd i forbindelse med sekundærgrava.

AL30 er også anlagt over en eldre steinlegning (Resi 1986:69,70). Selv om vi ikke kan konkludere sikkert når det gjelder dette, så er det en reell mulighet for at flere av haugene på Vestfeltet har blitt bygget oppå og ”ødelagt” eldre røyser eller steinlegninger. Fem av haugene på Vestfeltet har altså sekundærgraver, fire av disse har kjernerøys eller steinlegning i midten, og alle er fra Romertid. Dette er for påfallende til å være en tilfeldighet. Det er også påfallende at Liestøl ikke fant noen steinlegninger eller røyser da han registrerte Vestfeltet. Jeg kan tenke meg to mulige forklaringer. Den ene er at det i virkeligheten er mange steinlegninger også på Vestfeltet, men at disse er overvokste og ikke lenger synlige. En slik situasjon finnes på gravfeltet Gunnarstorp (Wangen 1998:155) og det er også godt mulig at vi har en lignende situasjon på Midtfeltet på Hunn. Kanskje har det vært så mange steinlegninger og røyser på Vestfeltet, at man ikke har kunnet unngå å bygge oppå disse da man bygde hauger i romertid. Noe som ødelegger litt for denne tolkninga er at de andre steinlegningene på feltet er daterte til BA eller FRJ, mens den som ble funnet under AL36 hadde en grav som ble datert til RTB. Dessuten er det vanskelig å forklare hvorfor det ikke er steinlegninger eller røyser i haugene på Vestfeltet fra seinere perioder.

Den andre muligheten, er at det har vært en aktiv ødeleggelse av monumenter av en kategori som ble ansett som feil eller illegitim i tidlig romertid ved at det ble bygget hauger over dem. Denne må nok også anses som den mest sannsynlige. Så kan man spørre seg om dette skyldes et ønske om å usynliggjøre og ”slette” tidligere meddelelser, om det var en symbolsk transformasjon av et gammelt monument, eller om byggingen av haugene heller skal regnes som en ”oppgradering” av de gamle steinlegningene – en måte å gjøre monumentene *enda* mer varige og sentrale ved å gjøre dem større og mer synlige. På lang sikt, kan vi nok si at det siste har vært resultatet, i og med at det er et problem at steinlegninger før eller seinere blir overvokste. Haugene fungerer jo som kommunikasjonsmeddelelser i dag, i og med at de er synlige for alle som ser dem. Steinlegninger som ligger under torva blir ikke forstått og erkjent av andre enn arkeologene som eventuelt graver dem ut. På den andre siden, er det også en kommunikasjonsteoretisk konsekvens at de nye haugene ødela de gamle meddelelsene i romertid ved å usynliggjøre dem.

Den virkelige oppsiktsvekkende haugen med sekundærgraver er imidlertid AL84 på Midtfeltet. Primærgrava i denne haugen har blitt ¹⁴C-datert med kalibrering til 900 f.Kr (Resi 1986:64). Ifølge Resi som gravde den, så inneholder haugen hele 4 sekundærgraver. 3 av disse er usikkert postquemdaterte til YBA/EJA, det er imidlertid en grav som er datert til Tidlig MVT – estimert til 338 e.Kr (Resi 1986:63,64,76,78). For AL84, er det altså en tidsperiode på ca. 1238 år mellom primærgrav og siste sekundærgrav. Dette er et altfor langt tidsrom til å forklare sekundærbegravelsen ved hjelp av teorier om kontinuitet i samfunnets religions- og dødssemantikker. Der de andre sekundærgravene kan forklares ved å framsette en hypotese om at de er slektsgraver der flere fra samme familie har blitt gravlagt i samme monument, så er ikke denne forklaringa mulig for merovingertidsgrava. Om det fortsatt skulle være noen tvil om at monumentene er kommunikasjonsmeddelelser, så burde dette tilfellet feie den tilside.

Analysen av sekundærgravene, både nyanserer og forstyrrer forståelsen av periodene RTC, FVT og MVT. Etter analysen av den romlig-semantiske distribusjonen av monumentene over tid, så det ut som om dette var perioder preget av konformitet og kontinuitet. Dette bildet blir ikke ødelagt av sekundærgravene, men det blir noe nyansert. Vi ser at det er en mulighet for at man i tidlig romertid, aktivt har gått inn for å bygge nye monumenter som har ”ødelagt” de gamle monumentene som kommunikasjonsmeddelelser.

6.4. Kontinuitet

Det har nå vært gjentatt til det kjedsommelige at bruken av Hunnfeltene har en lang kontinuitet. Spørsmålet er imidlertid hvordan man skal forklare denne kontinuiteten. Ifølge Resi (1983:18) er kontinuiteten i bruken av Hunnfeltene først og fremst knyttet til kontinuitet i de gårdene gravfeltet har vært tilknyttet. Resi (1983:18) sier det på følgende måte: "Hypotesen om at folk som seinere benyttet gravplassen på dette sted også bodde og produserte i nærheten av gravfeltet må sees som den sannsynligste inntil det motsatte er bevist. [...] Det er urimelig å tro at brukerne gjentatte ganger har passert gravfeltrike områder bare for å gravlegge sine døde nede ved Hunnebunn."

Resis hypotese er at det har vært bestemte brukergrupper med bestemte "aksjonsfelter" som har brukt gravfeltet på Hunn. Disse brukergruppene har bodd på gårder i tilknytning til Hunnfeltene. Videre hevder Resi (1986:19) at det med unntak av noen få årsrøyser, ikke er synlige gravminner mellom Hunn og Store-Dal-feltene, noe som kan indikere at de aktuelle brukergruppene hun snakker om har vært spesielt stabile eller ressurssterke. Vi ser her antydningen til et aktørssyn påvirket av "*rational choice*"-teorier. Aktørene i området minimaliserer omkostninger og optimaliserer preferanser ved å gravlegge medlemmer av sitt lokalsamfunn så nært sitt øvrige "aksjonsfelt" som mulig. Resi sier imidlertid ikke noe eksplisitt om hvorfor det er kontinuitet i bruken av Hunnfeltene over 2000 år, hun konsentrerer seg tross alt om romertidsgravene. Hun må nok likevel tolkes dit hen at kontinuiteten kan forklares ut ifra at det har vært en forholdsvis stabil gård og et forholdsvis stabilt "aksjonsfelt" i området. Til tross for samfunnsendringer og endringer i brukergruppenes verdensforståelse og handlingsdisposisjoner, så er økonomisk rasjonalitet et fellestrekk for mennesker, og derfor kan vi regne med at døde har blitt gravlagt og monumenter har blitt bygd på Hunnfeltet rett og slett fordi det ligger i nærheten, innenfor aksjonsfeltet og innebærer lave økonomiske omkostninger. Dette betyr naturligvis ikke at Resis *konklusjoner* er gale. Sannsynligvis har hun både rett i at, og god grunn til å tro at brukerne av gravfeltet har levd i nærheten. Selve kausalforklaringen – brukerne benytter gravfelt som er nærmest mulig, fordi dette er forbundet med minst omkostninger av tid og krefter – kan forstås som uttrykk for en tankegang om det nytteoptimaliserende menneske. Økonomisk rasjonalitet kan være medvirkende i en rekke sosiale prosesser, men det er ikke tilstrekkelig som kausalforklaring i seg selv. Vi må anta at det har vært andre grunner for å

gravlegge noen i nærheten, enn å spare noen kilometer når man skal besøke feltet. Størrelsen på gravmonumentene og rikdommen til gravgodset skulle være bevis nok på det.

Resis fortolkning står i kontrast til Kristiansen & Prescott (2000) og Anfinset et al. (2000). De fokuserer eksplisitt på kontinuiteten på Hunnfeltene og forklarer den ut ifra en institusjonalisering av landskapssynet i området. Hunnfeltene blir institusjonaliserte som mytiske og spesielle, og denne institusjonen blir reproduisert gjennom ritualer og monumentkonstruksjon. Anfinset et al (2000:15) hevder også at:

”Koreografien, plasseringen av fornminner i forhold til hverandre, antyder at man har kjent til eldre monumenter og tatt hensyn til dem når man har bygget yngre. Dette forutsetter enten kunnskap om hvor eldre fornminner var å finne, eller endog vedlikehold og kontinuerlig bruk av til dels betydelig eldre monumenter.”

Jeg er delvis enig i dette synet. For å kunne betrakte monumentene som kommunikasjonsmeddelelser må man forutsette at aktørene har forholdt seg til eldre monumenter når de konstruerte nye. Den reinte praktiske kontinuiteten forklares med utgangspunkt i at monumentbygginga er en del av ritualene og det er ritualene som sikrer institusjonenes kontinuitet. Det hele er imidlertid litt for upresist, og kanskje litt lite konfliktorientert. Ser vi på de romlig-semantiske mønstrene på Hunnfeltene over tid, slik jeg har gjort tidligere i dette kapittelet, ser vi at det har vært flere tydelige romlig-semantiske brudd i løpet av monumenthistorien på Hunnfeltene, særlig i overgangene BA-FRJ og FRJ-RTB. Muligheten for at flere av RTB-haugene er konstruerte over tidlige monumenter, og situasjonen i Vikingtid der Sydfeltet NØ blir tatt i bruk igjen, er også interessante og uttrykk for endringer, konflikter og romlig-semantiske brudd. Merk at konflikter her ikke nødvendigvis skal forstås som konflikter mellom aktører eller grupper, det kan like gjerne være konflikter mellom kommunikasjoner, ideer og semantikker. Det skjer alt for store endringer, både i samfunnet for øvrig og i selve monumentkonstruksjonen på Hunnfeltene i de over 2000 årene det er i bruk, til at vi kan forklarere kontinuiteten i bruken av feltet, som en kontinuitet i religion og ritualer.

6.4.1 The monument is the message

Mitt forslag er følgende: Kontinuiteten på Hunnfeltet skal ikke forklares ved hjelp med utgangspunkt i rasjonelle aktører, og heller ikke med kontinuitet i ritualer eller institusjonalisering av et mytisk landskap. Det er påfallende at både Resi (1986) og Anfinset et al. (2000) forklarer monumentenes kontinuitet med utgangspunkt i forhold *utenfor* monumentene. Det *er* kontinuitet i monumentkonstruksjonen på Hunnfeltene, men denne skal først og fremst regnes som en kommunikativ kontinuitet. Medienes funksjon er å sannsynliggjøre kommunikasjonen, og kommunikasjonen kan innrette seg slik at den legger til rette for tilslutningskommunikasjoner. Dette er også tilfellet for monumentmediet, det er liten tvil om at det faktisk er monumenter på feltet i en gitt periode, gjør det mer sannsynlig at det bygges flere. Det er imidlertid ingen nødvendighet i at det bygges nye monumenter. Tidligere kommunikasjoner *tvinger* ingen aktører til å foreta nye meddelelser. Man kunne alltid ha sluttet å bygge monumenter på Hunnfeltene, eller bygget dem en helt annen plass. Dette er da også noe som skjer ved overgangen til middelalder. Kommunikativ kontinuitet er noe mer grunnleggende enn kontinuitet i verdenssyn, strukturer og trosforestillinger, den stiller bare som krav at det fortsatt kommuniseres. I denne analysen har jeg i tillegg stilt som krav at tilslutningsmeddelelsene måtte foretas i monumentmediet. Poenget er at det gjerne kan være kommunikativ kontinuitet til tross for endringer i religions- og dødssemantikker, og samfunnsmessige konflikter. En av konsekvensene av Luhmanns teori er at konflikt nærmest skal regnes som gunstig – for samfunnet vel og merke, ikke for menneskene som blir påvirket av den. Manifeste konflikter sørger nemlig for en økning i antall kommunikasjoner, i og med at man blir gitt muligheten til eller oppfordret til å kommunisere mot hverandre.

Kontinuiteten i monumentbygginga på Hunnfeltene må forklares med utgangspunkt i monumentene selv. Den kan imidlertid ikke forklares ut ifra de konkrete enkeltmonumentene, og heller ikke ut ifra summen av de 144 registrerte monumentene og alle de som ikke er utgravde enda. Kontinuiteten må forklares ut ifra egenskaper ved det mer abstrakte monumentmediet. McLuhan (1969:23) hevdet at "*the medium is the message*", noe som innebærer at mediet er viktigere enn innholdet. Dette utsagnet kan virke litt spissformulert, men ifølge Rasmussen (1996:20) er det viktig fordi "medier formidler systematisk forskjellig, uavhengig av budskap. Mediet gir budskapet form og rytme i tråd med sin tekniske anatomi. I det lange løp er derfor teknologien budskapet. "Budskap" eller "innhold" er dråper i havet av konstituert mening." Jeg mener dette er ganske

beskrivende når det gjelder å forklare kontinuiteten på Hunnfeltene. Monumentene selv er viktigere for å forklare kontinuiteten enn samfunnets religiøse forestillinger, institusjonaliserte landskapssyn eller ritualer. Skal vi forklare hvorfor det blir bygget monumenter på Hunn i over 2000 år så er monumentmediet, og det at det faktisk *blir* bygget monumenter langt viktigere for å forklare hvorfor det skjer, enn informasjonen som blir meddelt gjennom monumentet, på hvilken måte aktørene har forstått dem, eller hvilke samfunsmessige forestillinger som har vært knyttet til monumentene i gitte historiske perioder.

Luhmann betoner også dette poenget – nemlig at kommunikasjon ikke skal forstås som informasjonsoverføring. Luhmann går likevel ikke så langt som å påstå at mediene betyr *alt*. McLuhans teori belyser et viktig poeng, men som samfunnssteori, står den ikke tilstrekkelig solid alene. Som Luhmann (1984) påpeker, er det også nødvendig å ta forståelsesseleksjonene i betraktning. En kommunikasjon er tross alt ikke en kommunikasjon med mindre det har funnet sted en forståelse av meddelelsen. Først når disse tre seleksjonene blir tatt i betraktning kan vi bruke kommunikasjonen som basis for å forklare samfunnsmessig kontinuitet ved hjelp av begrepene om autopoeisis og selvreferensialitet.

6.4.2 Monumenter og tid

Jeg vil nå ta i betraktning noe jeg hittil bare har behandlet overfladisk, nemlig hvordan monumenter forholder seg til tid, og hvordan dette påvirker forklaringa av kommunikativ kontinuitet på Hunnfeltene. I teorikapittelet har jeg nevnt at et av særtrekkene ved monumentmediet, er at de er meddelelser som har en svært lang tidsmessig utbredelse, de framstår som evige. En konsekvens av denne evige karakteren, er at monumentene nærmest annullerer sin egen tidsdimensjon. Når et monument skal bygges, er en meddelelsesseleksjon, men dette er ikke noe som blir meddelt i selve monumentet. At monumentet har en historie, og har eksistert en viss periode, blir skjult, og ikke meddelt i kommunikasjonen og det framstår som om monumentet alltid har vært der. Aktører kan huske og samfunn kan kommunisere om når de forskjellige monumentene ble bygd. Det meste av dette kapittelet har for øvrig vært en meddelelse av når de ulike monumentene på Hunn ble bygd. Dette er imidlertid ikke det samme som at monumentene har en tidsreferanse i seg selv. Når et nytt monument blir bygd, refererer det til de gamle, men man kan ikke være sikre på hvilke av de gamle monumentene som er eldst. Samfunn kan løse dette ved hjelp av kommunikasjon via andre medier, for eksempel kan samfunnet etablere bestemte diskurser og semantikker via

interaksjon, og disse kan tilsi at bestemte monumentsemantikker er legitime å bygge og andre er illegitime. Dette skjer sannsynligvis i overgangene BA-FRJ og FRJ-RTB. Implisitt blir det da også kommunisert at de illegitime monumentsemantikkene stammer fra en annen tid enn de legitime og at de legitime altså er nyere. I dag har vi også vitenskapene til rådighet som kan beslutte typologisk eller ved hjelp av 14C-dateringer hvor gamle de ulike monumentene er, og slik skape et temporalt mønster.

Den monumentale kommunikasjonen *varer* ikke bare over lang tid, gjennom sine egenskaper og varighet *konstituerer* monumentmediet også sin egen tidsdimensjon. Monumenter forholder seg til tid på en helt annen måte enn for eksempel en samtale eller en nyhet. Monumentalkommunikasjonen oppretter sin egen interne tidshorisont som er så lang at den nærmest blir usynliggjort. Det er dette som er årsaken til at man kan legge en merovingertidsgrav i en bronsealderhaug, en tilslutningskommunikasjon som kommer over 1200 år etter at meddelelsen ble foretatt.

6.4.3. Monumenter og sentralitet

Den andre egenskapen til monumentmediet, er at det gjennom sine former i særlig grad påberoper seg romlig sentralitet. Dette gjelder for hvert enkelt monument, så vi kan se på det slik at de enkelte monumentene konkurrerer om sentralitet innenfor et område. Vi kan også iaktta dette på et høyere nivå: Når flere monumenter blir anlagt i klynger, blir resultatet at området de ligger i også blir påvirket. Monumentenes sentralitet ”smitter av” på feltet, og rekonstituerer dette som sentralt i forhold til sine omgivelser. De romlig-semantiske bruddene i overgangene BA-FRJ og FRJ-RTB, er derfor opprør mot eller distansering fra de eksisterende feltene. Det er etableringer av alternative felter og et forsøk på å påberope seg sentralitet ved hjelp av både endringer i semantikker og at man tar i bruk nye felter. Ser vi dette på et enda høyere nivå, kan vi postulere at hele Hunnfeltet – som inkluderer de fire feltene – kan oppnå sin egen sentralitet som står i opposisjon til sentraliteten andre gravfelter påberoper seg. Det som kanskje har vært lokalt i forhistorien, og som kanskje egentlig har vært fire felter eller monumentområder som har konkurrert om sentralitet, blir i dag forstått som et felt og kan påberope seg regional og nasjonal sentralitet og dermed oppmerksomhet. Hunnfeltets krav om sentralitet er i så måte ganske vellykket, men i moderniteten skjer det et skille, denne sentraliteten blir like mye, eller kanskje mer, en kommunikativ enn en romlig sentralitet. Hunnfeltet er et av de gravfeltene i Norge som det har vært kommunisert mest om.

Der monumentmeddelesene i førmoderne samfunn sto for den romlige sentraliteten og der kommunikasjonen foregikk gjennom monumentmediet, så har dette i moderniteten vært utgangspunkt for tilslutningskommunikasjon formulert gjennom vitenskapelige artikler, publikasjoner og konferanser. Kommunikasjonen om monumentene på Hunnfeltene gjennom andre medier har overgått kommunikasjonen de selv medierer. På et globalt nivå har Hunnfeltet imidlertid ikke oppnådd sentralitet, det kan ikke konkurrere med monumenter som Pyramidene, Stonehenge og New Grange, som har oppnådd en ekstremt høy grad av kommunikativ suksess. Vi ser at titusener av turister kommer til disse monumentene hvert år for å forstå meddelelsene.

7. Sammenfattende kommentarer

Det *er* en sammenheng mellom monumentene på Hunnfeltene. Dette er noe som flere forfattere har vært inne på tidligere, allerede Skjelsvik (1951:123) hevdet dette. I min analyse har jeg forutsatt at monumentene indirekte refererer til hverandre. Med utgangspunkt i Luhmanns systemteori kan diskusjonen om monumenter kobles på et omfattende teoretisk begrepsapparat som kan fungere som utgangspunkt for arkeologiske samfunnsanalyser. Reint konkret har jeg analysert monumentene som kommunikasjonsmeddelelser – former i et abstrakt monumentmedium. Mening må velges ut i forhold til tid, rom og semantikk ved en meddelelse i monumentmediet. Med utgangspunkt i disse seleksjonene har jeg etablert et begrepsapparat for å analysere hvilke konkrete meddelelser som har funnet sted på Hunnfeltet, samt brukt disse til å analysere kontinuitet og endring. Ved å organisere monumentene i databaser og GIS i henhold til disse seleksjonene, har jeg kunnet foreta analysen. Historisk-substansielt har dette perspektivet og denne metoden bidratt til at jeg kan komme med følgende tolkninger om monumentene på Hunnfeltet:

1. Hunnfeltet bør deles i fire underdeler, og ikke tre slik det tradisjonelt har blitt gjort. Monumentene på Sydfeltet utviser en tydelig intern romlig-semantisk distinksjon. Dette bør derfor deles inn i en nordøstlig del og en sørvestlig del.
2. I grove trekk kan vi snakke om tre tidsmessige faser for monumentkonstruksjonen på Hunnfeltene. En BA-fase der det blir bygd monumenter på Midtfeltet og Sydfeltet SV. En FRJ-fase der det blir bygd steinsetninger på Sydfeltet NØ, og en RTB til VT-fase der det blir bygd rundhauger på Vestfeltet. I overgangene mellom disse tre fasene er det tydelige romlig-semantiske brudd, men kommunikativ kontinuitet. VT kan muligens også regnes som en egen fase, da vi aner antydning til en intern romlig-semantisk differensiering i denne perioden med bygging av hauger på Vestfeltet og røyser på Sydfeltet NØ.
3. Det er en mulighet for at RTB-haugene på Vestfeltet har vært konstruert over eldre røyser og steinlegninger, og at det slik har vært en aktiv manipulasjon av tidligere monumenter. Kommunikasjonsteoretisk kan dette forstås som en ødeleggelse av tidligere meddelelser. Dette er imidlertid en tolkning, og ikke noe vi kan fastslå med høy grad av sikkerhet.

4. Flere av haugene fra RTB har sekundærgraver som også er daterte til romertid, noe som tyder på at sekundærgraver primært er et romertidsfenomen på Hunn. Unntaket er haugen AL84 som er fra BA, ligger på Midtfeltet og inneholder ei sekundærgrav fra MVT. Sekundærgrava gjør i AL84 gjør det romlig-semantiske mønsteret noe mer uklart, men bidrar til å tydeliggjøre at det er en kommunikativ kontinuitet på feltene.

Den største fordelen ved å behandle monumenter som kommunikasjonsmeddelelser er imidlertid ikke av reint historisk-substansiell art, men av teoretisk art. Bruken av denne teorien har følgende fordeler.

1. Luhmanns systemteori har komparativ kraft. Den muliggjør sammenligning av monumenter fra vidt forskjellige perioder. Betrakter vi monumenter som kommunikasjonsmeddelelser, trenger vi ikke lenger å forstå dem isolert som materielle manifestasjoner av konkrete fortidige ritualer. At det er mulig å *sammenligne* monumentene fra ulike perioder teoretisk, er en forutsetning for å kunne se en ontologisk *sammenheng* mellom dem. Det underliggende premisset for en slik sammenligning, er Luhmanns reformulering av kommunikasjonsbegrepet der det ikke lenger blir forstått som overføring av et budskap fra sender til mottaker, men der budskapet blir konstituert i den tredelte seleksjonsprosessen av informasjon, meddelelse og forståelse.
2. Fokuset på systemer og kommunikasjon, og reformuleringen av den gamle ideen om at samfunnet har en form for egenlogikk, innebærer at vi ikke behøver å ta utgangspunkt i aktørenes intensjoner for å forklare sosiale fenomener. Vi trenger ikke ”tenke oss inn i hodene” til de som bygde monumentene for å si noe om monumentenes samfunnsmessige betydning og dynamikk. For et gravfelt som Hunn, som har vært i bruk i over 2000 år, og der monumentene fortsatt i dag har en samfunnsmessig betydning, er dette en vesentlig fordel.
3. Den viktigste forskjellen fra tidligere fortolkninger av monumentene på Hunn, er at de blir forstått som former i et mer abstrakt monumentmedium. Dette legger grunnlaget

for en kommunikasjonsteoretisk begrepsgjøring av endring og kontinuitet. Kontinuiteten forklares primært ut ifra dynamikken i kommunikasjonsprosessen og egenskaper ved monumentmediet, og ikke som tidligere som kontinuitet i institusjoner, handlinger, landskapets status, eller aktørenes forestillinger, noe som ikke skal forstås som at det ikke kan finnes kontinuitet i institusjoner, landskapsforståelse eller handlingsmønstre, men at disse er mindre viktige for å forklare kontinuiteten enn egenskapene ved mediet og kommunikasjonsprosessen. Inspirasjonen er delvis hentet fra McLuhans innsikter om at det er viktigere å se på hvordan medier formidler systematisk forskjellig i forhold til hverandre, enn hvilket innhold eller betydning som blir formidlet. Dette er også forankret i Luhmanns teori, der mening eller betydning ikke ligger som noen essens ved monumentene, men konstitueres gjennom kommunikasjonen. Et fokus på medium framfor betydning eller budskap, gjør det mulig å betrakte monumenter fra forskjellige perioder innenfor samme teoretiske perspektiv. Dette vil også gjelde eventuelle moderne monumenter – for eksempel et museum eller historisk senter – som refererer til monumentene som allerede finnes på feltet.

7.1. Forslag til videre analyser

Når det gjelder Hunnfeltet konkret, er det flere forhold som kan undersøkes nøyere. Skal vi belyse situasjonen på Hunn konkret mer utdypende, er den åpenbare konklusjon at det må graves mer. På bakgrunn av min analyse, mener jeg at det særlig er tre områder der det er usikkerhet om arkeologiske kjensgjerninger, og det ville være interessant å grave mer. For det første, en omfattende utgravning av Midtfeltet for å finne omfanget av små steinlegninger. For det andre, å grave ut noen flere av romertidshaugene i østlige del av Vestfeltet for å finne ut om det virkelig er slik at en del av dem er konstruert på toppen av eldre steinlegninger og røyser, og hvis dette er tilfellet omfanget av disse. I så fall bør det også graves mellom haugene for å avdekke eventuelle steinlegninger som er konstruerte her. For det tredje, grave mer på Sydfeltet SV som er dårlig undersøkt sammenlignet med de andre tre feltene. Her vil det spesielt være av interesse å finne ut hvorvidt flere av haugene egentlig er koksteinsrøyser slik AL132-AL135 viste seg å være, eller om de er jernalderhauger slik situasjonen med AL136 indikerer. Her må det bemerkes at dette er en vurdering basert på et ønske om å finne ut mer om kommunikasjonshistorien uttrykt gjennom monumentene på Hunnfeltet. Arkeologer med andre interesser ville nok vurdere det som mer interessant å kartlegge

bosetningssporene, eller bronsestøypingsområdet på Midtfeltet grundigere, selv om de reint praktiske konsekvensene med hensyn til hva som skal graves til dels vil bli sammenfallende. Arkeologiske utgravninger er destruktive. Sett fra et kommunikasjonsteoretisk perspektiv, er en utgravning av monumentene et paradoks, i og med at det vil ødelegge de kommunikasjonsmeddelelsene i dag, som man ønsker å finne ut mer om hvordan har fungert i fortida. Dette er også en vurdering fra et vitenskapelig perspektiv, sett fra et økonomisk, byråkratisk, eller kulturminnevernsperspektiv, vil konklusjonen bli en annen. Det eneste av tiltakene jeg har foreslått, som har noen mulighet for faktisk å få gjennomslag er en mer omfattende utgravning av Midtfeltet. Grunnet økonomiske forhold og problemer med bevilgninger, er det usannsynlig at dette vil skje i nærmeste framtid. Det som *kan* framskynde en utgravning av Midtfeltet, er en byråkratisk beslutning om at kulturminnene i området står i umiddelbar fare på grunn av grustaket og kjøring med skogsmaskiner, noe som har vært et problem. Vestfeltet og Sydfeltet NØ er i dag tilrettelagt for publikum. Ut ifra et kulturminnevernsperspektiv, vil sannsynligvis Riksantikvaren vurdere det som viktigere at monumentene blir bevart enn at de blir gravd ut. Sydfeltet SV blir dels skjært av riksvei 110 og dels ligger det i boligområder og på privateiendommer, noe som gjør det usannsynlig med ytterligere utgravninger her.

Å framskaffe mer empiri, er imidlertid ikke den eneste muligheten for å finne ut mer. Denne analysen har konsentrert seg om et forholdsvis lite geografisk område. Fordelene med dette, er at det har vært mulig å etablere og bruke et presist begrepsapparat for kontinuitet og endring, som har gitt et nøyaktig overblikk over hvordan de ulike kommunikasjonsmeddelelsene forholder seg til hverandre tidlig, romlig og semantisk. Et lignende perspektiv kan naturligvis også overføres på andre gravfelt, eller områder der det har vært monumentbygging over lang tid. I utgangspunktet er imidlertid Luhmanns teori en generell teori om samfunnet, som i større grad er makro- enn mikroorientert. Jeg har fokusert særlig på de medieteoretiske aspektene ved teorien, da jeg mener dette er et godt utgangspunkt for å bruke denne teorien til å behandle et arkeologisk materiale. Jeg har imidlertid fokusert særlig på monumenter, men teorien kan naturligvis brukes til mer enn å analysere monumenter i forhold til hverandre. Skal jeg skissere opp et mulig utgangspunkt for videre studier, så kan det være hvorvidt materiell kultur generelt kan forstås som et kommunikasjonsmedium, og i så fall hvordan dette mediet vil arte seg teoretisk og hvilke egenskaper det vil ha. Svaret på dette spørsmålet vil sannsynligvis være ”ja”, men det vil kreve et omfattende teoretisk arbeid å formulere egenskapene til dette mediet. Et tidlig, helt forsøksmessig forslag, kan være følgende: Vi

kjenner til at medier gjerne fungerer slik at noen medier "innholder" andre medier. Noen medier kan forstås som sekundære eller tertiære i forhold til andre medier. Vi kan for eksempel hevde at HTML-mediet inneholder skriftmediet som inneholder språkmediet. Språkmediet er dermed primært i forhold til de andre. Alt som kan meddele informasjon og gjøre denne tilgjengelig for forståelse, kan i prinsippet forstås som et medium. Dersom vi overfører dette til arkeologiske problemstillinger, kan vi kanskje hevde at monumentmediet skal betraktes som sekundært i forhold til materiell-kultur-mediet.

8. Appendix: arbeidsgang - GIS og databaser

For enkelte kan det være interessant å sette seg inn i arbeidsgangen bak manipuleringen og konstruksjonen av digitale kartdata, produksjonen av databasene og koblingene mellom kart og databaser. Det er ikke nødvendig å sette seg inn i dette for å følge argumentasjonen i oppgaven. Det er imidlertid relevant å dokumentere dette, for å sikre gjennomsynlighet og etterprøvbarhet. Databasene har blitt omtalt i metodekapittelet og vil derfor ikke omtales i detalj her.

Utgangspunkt for konstruksjon av kartene var følgende data:

Tabell 6. Inndata til kartkonstruksjon.

Navn:	Format:	Forklaring:
Fredrikstad.shp	Vektor: polygon	N5-kart: Administrative grenser til Fredrikstad kommune
N50106_hoydel.shp	Vektor: linje	N5-kart: Høydekurver (isolinjer) i Fredrikstad kommune. Ekvidistanse: 5 meter
N50106_vannf.shp	Vektor: polygon	N5-kart: Oversikt over kystlinje i Fredrikstad kommune.
N50106_samferdsell.shp	Vektor: linje	N5-kart: Oversikt over veier i Fredrikstad kommune
Liestol.tif	Raster	Aslak Liestøls kart over gravfeltet på Hunn (Liestøl 1952). Skannet inn fra Resi (198: Pl. 70). Oppløsning 300 dpi / 7515px * 10464px

Shape-filer over Fredrikstad kommunes administrative grenser, isolinjer, kystlinje og veier, ble stilt til rådighet av Kulturhistorisk museum. Disse hadde geografiske referanser i koordinatsystemet NGO48 – sone 3.

8.1. Digital georektifisering av Liestøls kart

Aslak Liestøls kart fra 1951-52 forelå bare i papirformat og hadde ingen geografiske referanser. Det måtte derfor skannes inn, for så å georefereres og rektifiseres digitalt. Å *rektifisere* et kart, innebærer å transformere det slik at det får riktig geometri og størrelse, blant annet å sørge for at nord virkelig blir orientert mot nord – kort sagt å tilpasse et kart til et annet kart (Frisk 2002:3). Å *georeferere* et digitalt kart innebærer å gi det geografiske referanser, slik at det kan brukes i et bestemt koordinatsystem. I ArcGIS 9.1. foretas disse to punktene simultant ved hjelp av ”*georeferencing*”- tilleggsprogrammet. Før dette er gjort, er kartet i prinsippet bare et bilde. Framgangsmåten for å rektifisere et digitalt kart er som følger. For det første, så trenger man noen data som allerede har georeferanser, og som er fra samme område som det kartet som skal rektifiseres. Ved å etablere linker – såkalte kontrollpunkter – mellom punkter i det kartet som skal rektifiseres og tilsvarende punkter i digitale data som allerede er georefererte, kan man gi det ikke-refererte kartet referanser tilsvarende de data som allerede er refererte (Frisk 2002:26). Liestøls kart fikk koordinater innen NGO48-systemet, ettersom de digitale N5-kartene allerede forelå i dette systemet. For å oppnå størst mulig grad av sikkerhet, er det en fordel å ha flest mulig kontrollpunkter, og størst mulig romlig spredning av disse. Jo flere kontrollpunkter man etablerer, jo lavere vil den totale usikkerheten til det georefererte kartet bli. Noe usikkerhet vil det likevel alltid være, og denne usikkerheten kalles ”*RMS-error*”, som står for *Root Mean Square – error*. Denne usikkerheten regnes ut ved at programmet tar kvadratroten av distansen av middelveien til summen av alle kontrollpunktene opphøyd i andre.

Når man skal georektifisere et kart, er det særlig hensiktsmessig å ta utgangspunkt i diskrete, gjerne menneskeskapte, geografiske elementer som har en eksakt lokasjon, og ikke forandrer seg for mye over tid (Riksantikvarieämbetet 2001:25). Hus og veikryss er godt egnede. Kystlinjer og Høydedrag er vanskelig å gjengi like eksakt og vil derfor gi noe høyere usikkerhet. Det er særlig tre inndatafiler jeg har brukt: n50106_samferdsell.shp, n50106_hoydel.shp og n50106_vannf.shp (Tabell 6). Fila med oversikt over veier er særlig egnet siden den viser riksveien – RV110 – samt påkjøringsveien i vest – som går like sør for Hunnfeltene og som også er tegnet inn på Aslak Liestøls kart. Denne riksveien har ikke vært endret siden 1952 med unntak av bygging av gang- og sykkelsti tidlig på 1970-tallet (Ståle Lorentzen, Statens Vegvesen – Region Øst, personlig henvendelse via e-post 2005). Kystlinje og høydelinjer er også tegnet inn på Liestøls kart, og jeg har brukt vikene på kysten, og topper

på høydelinjene for å få en større spredning av kontrollpunkter, selv om de er noe mer unøyaktige. Det georektifiserte kartet, samt kartdatene som ble brukt som utgangspunkt for rektifiseringen er vist på et eget kart som ligger på CD-plata.

Etter at Liestøls kart var georektifisert, trengte jeg en fil der alle monumentene på Hunnfeltene var representerte som punkter i vektor-format. Dette ble utført ved å opprette en shape-fil – Alle_monumenter.shp der hvert monument ble plottet inn manuelt som et vektorpunkt. Shape-filer har en intern database og hvert punkt fikk en ID som tilsvarte AL-nummeret i denne. Shape-fila kunne da seinere bli koblet opp mot andre databaser.

8.2 Kobling av databaser og kartadata

Før kartene kunne lages, måtte kartdata og databaser kobles. Først ble det gjort for kartet som skulle vise en oversikt over alle monumentene. Kobling av databaser og digitale kartdata ble gjort i ArcGIS 9.1. Shape-filer kan ikke kobles direkte mot MS Access (*.mdb)-filer i ArcGIS 9.1., så disse databasene måtte eksporteres til dBase IV-format via MS Excel. Dette ble gjort for både databasen som inneholdt informasjon om alle utgravde monumenter og databasen som kun inneholdt informasjon om de monumentene som var utgravde og daterte innen en usikkerhetsterskel på +/- 300 år. Alle_monumenter.shp ble deretter koblet opp mot dBaseIV-fila med informasjon om alle utgravde monumenter.

For kartene der bare de utgravde monumentene skulle vises, ble dette gjort ved først å lage en kopi av Alle_monumenter.shp som fikk navnet Utgravde_monumenter.shp. Denne ble så koblet mot dBaseIV-versjonen av datbasen som bare inneholdt opplysninger om de monumentene som var utgravde og daterte innenfor en usikkerhetsterskel på +/- 300 år. Under koblingen valgte jeg å bare beholde de oppføringene som fantes i den interne tabellen til shapefila og i den eksterne databasen. Utgravde_monumenter.shp inneholdt nå bare vektorpunkter for de utgravde monumentene, og kunne brukes som utgangspunkt til å lage kartene som viser de romlig-semantiske mønstrene i de ulike periodene. Alle data beskrevet i dette appendixet foreligger på vedlagt CD-plate.

Litteraturliste:

Aase, Tor & Gerd Færden, Lil Gustafson, Ellen Høigård Hofseth, Bergljot Solberg.

1975 Innberetning fra arkeologisk undersøkelse under feltkurs på Hunn østre, g.nr. 58, br.nr1, Borge s. ,pgd og k. , Østfold. Upublisert innberetning i U. O. top. Ark. KHM, Oslo.

Anfinset, Nils

2001 Innberetning for Undersøkelsene på Midtfeltet, 656/1 Hunn, Fredrikstad K., Østfold
2001. KHM, Top.ark.

Anfinset, Nils & Christopher Prescott

1998 Årsrapport for Undersøkelser på Midtfeltet, 656/1 Hunn, Fredrikstad K., Østfold, 1998.
[online] Tilgjengelig på http://www.hf.uio.no/iakk/hunn/Rapport_1998.htm og KHM, Top.ark.

Anfinset, Nils & Lene Melheim, Christopher Prescott

2000 Hunnundersøkelsen: Landskap, Kosmologi, Riter & Metallurgi. [online] Tilgjengelig på
<http://www.hf.uio.no/iakk/hunn/artikkel%20bronsealdersymposium.htm>.

Anfinset, Nils & Lene Melheim

2002 Innberetning for undersøkelsene på Midtfeltet, 656/1 Hunn, Fredrikstad K., Østfold, 2002. KHM, Top.ark.

Berger, Peter L. & Thomas Luckmann

2000 *Den samfunnsskapte virkelighet*. Oversatt av Frøydis Wiik. Fagbokforlaget, Bergen.

Bourdieu, Pierre

1990 *The Logic of Practice*. Translated by Richard Nice. Polity Press, Oxford.

Bradley, Richard

1993 *Altering the Earth – The Origins of Monuments in Britain and Continental Europe*. Society of Antiquaries of Scotland. Monograph Series Number 8, Edinburgh.

Christiansen, Inger Svane.

1951 Høj 46. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 182-184. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Frisk, Michael

2002 Digital Rektifisering av Historiska Kartor. Manual version 2.0. Kunnskapsavdelningen, Riksantikvarieämbetet. Digitalt dokument. [online] Tilgjengelig på
http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/digitala_historiska_kartor/digital_rektifisering.html

Fryd, Lis.

1951 Høj 47. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950. Viking XV. Side 179-182.* Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Fuglestad, Ingrid

1997 Mellom hedendom og kristendom – mellom ættesamfunn og kongerike. Bruken av monumentale anlegg i en brytningstid. I Fuglestad, I. & B. Myhre (red). *Konflikt i forhistorien. AmS-Varia 30. Side 41-55.* Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.

Gansum, Terje & Gro Jerpåsen, Christian Keller.

1998 *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder.* AmS-Varia, Bind 28. Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.

Gansum, Terje

1997 Jernaldermonument og maktstrukturer. Vestfold som konfliktarena. I Fuglestad, I. & B. Myhre (red). *Konflikt i forhistorien. AmS-Varia 30. Side 27-40.* Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.

Giddens, Anthony

1984 *The Constitution of Society.* University of California Press, Berkeley & Los Angeles.

1990 *The Consequences of Modernity.* Polity Press, Cambridge.

Gren, Leif

1994 Petrified Tears. Archaeology and Communication Through Monuments. I *Current Swedish Archaeology, Vol. 2. 1994.* Side 87 – 111. Red: Mats Burström & Anders Carlsson. The Swedish Archaeological Society, Stockholm.

Haavaldsen, Per.

1978 Innberetning om undersøkelse av fortidsminne 136, "Snøhaug" på Leietomten Haldenveien 37, Hunn (gnr 58, brnr 1) Borge P. & K., Østfold. Upublisert innberetning i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Habermas, Jürgen

1984 *The Theory of Communicative Action – Volume 1. Reason and the Rationalization of Society.* Translated by Thomas McCarthy. Beacon Press, Boston.

1997 *The Theory of Communicative Action – Volume 2. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason.* Translated by Thomas McCarthy. Polity Press, Cambridge.

Hagen, Anders (red). & Erling Johansen.

1951 *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950. Viking XV. Side 126-134.* Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Hagen, Anders

1951a *Hunn i Borge. Fører for de arkeologiske utgravningene*. Centraltrykkeriet, Sarpsborg.

1951b Resultater og Oppgaver. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 116-125. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1951c Haug nr. 40. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 157-161. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1954 Fra Utgravningene på Hunn i Borge – Åkerspor og Boplassrester. I *Østfoldarv II*. Side 9-31. Utgitt ved Fylkeskonservatoren. Centraltrykkeriet, Sarpsborg.

Harste, Gorm

2006 Stoflige medier – territorialitetens systemiske form. I Tække, J (red). *Luhmann og Erkendelse – Epistemologi, Anvendelse og Nyorientering*. Side 85-131. Unge Pædagoger, København.

Hodder, Ian

1991 *Reading the Past – Current approaches to interpretation in archaeology*. 2nd edition. Cambridge University Press, Cambridge.

Hygen, Anne-Sofie & Øystein E. Johansen, Siri Myrvoll Lossius, Rolf Scheen, Birthe Weber.

1975. Innberetning om undersøkelse av AL145 i forbindelse med feltkurs. Upublisert innberetning i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Jensen, Jørgen

2002 *Danmarks Oldtid – Bronzealder*. Gyldendal, København.

Jerpåsen, Gro

1994 Innberetning fra feltkurs i 1993. Upublisert innberetning i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Johansen, Erling

1951a Lanskpet og Bosetningen. I Hagen, A. (red). og E. Johansen *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 184-204. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1951b En Nattlig Skattegravning i 1894. I Hagen, A. (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 135-142. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1954 Lang Raet – Streiftog i Østfolds Eldste Historie. I *Østfoldarv II*. Side 9-31. Utgitt ved Fylkeskonservatoren. Centraltrykkeriet, Sarpsborg.

Johansen, Øystein

1981 Koksteinsrøyser og bronsealderbosetning. I *U.O. Årbok 1980/81*. Universitetets Oldsakssamling, Kulturhistorisk Museum, Oslo.

1978 Innberetning om utgravning av rundhaug AL133. Upublisert innberetning i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Keller, Christian

1994 Innberetning fra feltkurs i 1993. Upublisert innberetning i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Kneer, Georg & Armin Nassehi

1997 *Niklas Luhmann – Introduktion til Teorien om Sociale Systemer*. Oversatt til dansk av Nils Mortensen. Hans Reitzels Forlag, København.

Kristiansen, Kristian & Christopher Prescott

2000 Landskap og kosmologi i bronsealderen. I *Hällristningar i Gränsbygd – Bohuslän/Dalsland och Østfold – ett INTERREG IIA projekt : slutrapport*. Side 107-122. Redigert av Kalhovd, Karl & J. Magnusson. Göteborg & Sarpsborg.

Larsen, Cecilie

1997 Haugene fra eldre bronsealder på Jæren – en stabiliserende faktor i tilværelsen? I Fuglestad, I. & B. Myhre (red). *Konflikt i forhistorien. AmS-Varia 30*. Side 15-26. Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.

Laursen, Tytte & O. Olsen

1951 Høj 29, ”Stubhøj”. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950. Viking XV*. Side 143-157. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Lee, Daniel

2000 The Society of Society: The Grand Finale of Niklas Luhmann. *Sociological Theory*, Vol. 18, No. 2 (Jul., 2000), side 320-330. American Sociological Association.

Liestøl, Aslak

1952 Kart Over Gravfeltet på Hunn (Gnr. 56-58). Borge, Østfold. Oppmålt av Aslak Liestøl 1951-52. Gjengitt i Resi (1986). Original i U.O. Top.ark. KHM, Oslo.

Longley, P.A & M.F. Goodchild, D.J. Maguire, D.W. Rhind

2001 *Geographic Information Systems and Science*. John Wiley & Sons, Ltd. Chichester.

Luhmann, Niklas

1984 *Sociale systemer : grundrids til en almen teori*. Oversat af Cederstrøm, J. & N. Mortensen, J. Rasmussen. Hans Reitzel, København.

1990 *Essays on Self-Reference*. Columbia University Press, New York og Oxford.

1997 *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

2000 *Art as a Social System*. Stanford University Press, Stanford.

McLuhan Marshall

1997 [1964] *Mennesket og Media*. Oversatt av Olav Angel. Pax, Oslo.

1969 *Counterblast*. Harcourt, Brace & World Inc., New York.

Melheim, Lene

2007 Rapport fra Arkeologisk Utgravning. Midtfeltet, Hunn Nordre 656/1, Fredrikstad, Østfold. KHM, Top.ark.

Mizoguchi, Koji

2002 *An archaeological history of Japan – 30.000 B.C. to A.D. 700*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

2000 Anthony Giddens and Niklas Luhmann i *Philosophy and Archaeological Practice – Perspectives for the 21st Century*. side 13-19. Edited by Holtorf, C. & H. Karlsson. Bricoleur Press, Göteborg.

Munch, Jens Storm

1951a Ringhaug. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 126-134. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1951b Grav 41, "Perlehaug". I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950*. Viking XV. Side 162-167. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst – teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Parsons, Talcott.

1988 *Talcott Parsons – Sosiologiske Essays*. Utvalg og innledning ved Dag Østerberg. Oversatt av Jon Bingen, Helge Vold og Dag Østerberg. Pax Forlag, Oslo.

Prescott, Cristopher & Nils Anfinset.

1999 Årsrapport for Undersøkelsene på Midtfeltet, 656/1 Hunn, Fredrikstad K., Østfold, 1999.

[online] Tilgjengelig på http://www.hf.uio.no/iakk/hunn/Rapport_1999.htm

Rasmussen, Jens

2000 En introduktion. I *Sociale systemer : grundrids til en almen teori*. Oversat af Cederstrøm, J. & N. Mortensen, J. Rasmussen. Side 7-22. Hans Reitzel, København.

Rasmussen, Terje

2003 *Luhmann – Kommunikasjon, medier, samfunn*. Fagbokforlaget, Bergen.

Resi, Heid Gjøstein

1986 *Norske Oldfunn XII – Gravplassen Hunn i Østfold*. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Riksantikvarieämbetet

2001 Digital Rektifisering av Historiska Kartor. Manual version 1.0. Kunnskapsavdelningen,

Riksantikvarieämbetet. Digitalt dokument. [online] Tilgjengelig på

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/digitala_historiska_kartor/digital_rektifisering.html

Shanks, Michael & Christopher Tilley

1987 *Social Theory and Archaeology*. Polity Press, Cambridge.

Skjelsvik, Elisabeth

1951 Steinringen på Hunn. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950. Viking XV. Side 116-125*. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Skre, Dagfinn

1998 En støpeplass fra bronsealderen. I Østmo, E. (red) *Fra Østfolds Oldtid. Foredrag ved 25-års-jubileet for Universitetets Arkeologiske Stasjon Isegran. Side 125-143*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Oslo.

Solberg, Bergljot.

2003 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. J.W. Cappelens Forlag a.s, Oslo.

Stylegar, Frans-Arne.

1995 *Dialoger med de døde – Arkeologien og Gravskikken*. Avhandling til hovedfag i nordisk arkeologi ved Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk. Universitetet i Oslo.

Tilley, Christopher.

1994 *A Phenomenology of Landscape – Places, Paths and Monuments*. Berg Publishers, Oxford, UK / Providence, USA.

Trigger, Bruce.

1990 Monumental Architecture: A Thermodynamic Explanation of Symbolic Behaviour. I *World Archaeology*, Vol. 22, No. 2, *Monuments and the monumental*. (Oct., 1990). Side 119-132. Taylor & Francis.

Tække, Jesper.

2006 Luhmann og medieteorier. I Tække, J (red). *Luhmann og Erkendelse – Epistemologi, Anvendelse og Nyorientering*. Side 133-162. Unge Pædagoger, København.

Van Gennep, Arnold

1999 [1909] *Rites de Passage – Overgangsriter*. Oversatt av Erik Ringen. Pax Forlag A/S, Oslo.

Vibe-Müller, K.

1951 Vikingegraven. I Hagen, A (red). og E. Johansen. *Hunn i Borge. Gravningsresultater fra sommeren 1950. Viking XV. Side 168-178*. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Wangen, Vivian.

1998 Gravfeltet på Gunnarstorp. Et monument over dødsriter og kultutøvelse i 1200 år. I Østmo, E. (red) *Fra Østfolds Oldtid. Foredrag ved 25-års-jubileet for Universitetets Arkeologiske Stasjon Isegran. Side 125-143*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Oslo.

Wason, Paul

1994 *The Archaeology of Rank*. Cambridge University Press, Cambridge.

Weber, Max

2000 [1904] Samfunnsvitenskapenes “Objektivitet”. I *Max Weber – Makt og byråkrati. Side 159 – 220*. Utvalg og innledning ved Egil Fivelstad, oversatt av Dag Østerberg. Gyldendal, Oslo.

Østerberg, Dag

1988 Talcott Parsons’ sosiologi. *Talcott Parsons – Sosiologiske Essays*. Utvalg og innledning ved Dag Østerberg. Oversatt av Jon Bingen, Helge Vold og Dag Østerberg. Pax Forlag, Oslo.

Østmo, Einar

1988 *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter Nr. 10 – Etableringen av Jordbrukskultur i Østfold i Steinalderen*. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

1983 Megalittgraven på Skjeltorp i Skjeberg. I *Viking – Tidsskrift for Norrøn Arkeologi. Bind XLVI – 1982. Side 5-35*. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.